

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Леся ПОБОЧЕНКО
«_____» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Аграрний комплекс України в реалізації глобальної продовольчої проблеми»

Виконавець: Мотузенко Владислав Сергійович,
група МЕВ-203М

(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., доцент,
завідувач кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Побоченко Леся Миколаївна

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

(підпис нормоконтролера)

Київ - 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Леся ПОБОЧЕНКО

«__» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи Мотузенка Владислава Сергійовича

1. Тема роботи «Аграрний комплекс України в реалізації глобальної продовольчої проблеми» затверджена наказом ректора «22» вересня 2023 р. № 1903/ст.
2. Термін виконання роботи: з 25 вересня 2023 року по 24 грудня 2023 року.
3. Вихідні дані до роботи: закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, постанови та статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, результати наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених з питань шляхів подолання бідності світі, ресурси мережі Інтернет, дані та звіти міжнародних організацій: Міністерства сільського господарства США (USDA), Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО), Організації Об'єднаних Націй (ООН), Світового банку (СБ).
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні основи розвитку світового ринку продовольства в контексті глобальної продовольчої проблеми, Україна на світовому ринку продовольчих товарів в умовах війни, глобальна проблема продовольчої безпеки та участь в ній України в умовах військової агресії.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 9 таблиць та 32 рисунки.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 25 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	28.08.2023	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	29.08.2023	Виконано
3.	Розкрити теоретичні основи розвитку світового ринку продовольства в контексті глобальної продовольчої проблеми	25.09.2023-15.10.2023	Виконано
4.	Оцінити місце України на світовому ринку продовольчих товарів в умовах війни	16.10.2023-05.11.2023	Виконано
5.	Визначити та обґрунтувати глобальну проблему продовольчої безпеки та участь в ній України в умовах військової агресії	06.11.2023-26.11.2023	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.11.2023-04.12.2023	Виконано
7.	Передати кваліфікаційну роботу для перевірки на плагіат	05.12.2023	Виконано
8.	Оформити кваліфікаційну роботу	06.12.2023-10.12.2023	Виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	11.12.2023	Виконано
10.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	15.12.2023	Виконано
11.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	18.12.2023	Виконано

8. Дата видачі завдання: «29» серпня 2023 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис керівника)

Побоченко Л.М.
(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис випускника)

Мотузенко В.С.
(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Україна на світовому ринку продовольства в кризових умовах»; 124 сторінки, 9 таблиць, 32 рисунки, 102 літературних джерела.

Перелік ключових слів (словосполучень): ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, ФАО, СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПРОДУКЦІЯ, ІНДЕКСИ ЦІН, ПРОДОВОЛЬСТВО, АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС (АПК), РИНОК ЗЕРНОВИХ, ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, СВІТОВІ ЕКСПОРТЕРИ, РИНОК ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ.

Об'єкт дослідження: особливості функціонування аграрного комплексу України в контексті реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни.

Предмет дослідження: теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного комплексу України в реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження аграрного комплексу України в контексті реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни.

Методи дослідження: абстрактно-логічний і системно-структурний аналіз, порівняльний аналіз і групування, факторний аналіз, економіко-математичного моделювання, економіко-статистичний, графічний та інші.

Отримані результати та їх новизна: полягає у розкритті деяких питань щодо проблем та пріоритетних напрямків розвитку аграрного комплексу України в контексті реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни.

Значущість виконаної роботи та висновки: дослідження та аналіз проблем та пріоритетних напрямків розвитку аграрного комплексу України в контексті реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни дозволяє адекватно реагувати на зміни і за необхідності моделювати бізнес-модель в кризових умовах.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати при написанні звітів щодо сучасного стану розвитку аграрного комплексу України та удосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції в умовах війни.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ АПК ТА ЙОГО ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ	10
1.1. Місце АПК в національній економіці та його структура.....	10
1.2. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольства	21
1.3. Світовий ринок продовольства: сучасний стан, особливості та конкуренція.....	29
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	44
2.1. Місце України на міжнародному ринку продовольства в умовах воєнних дій.....	44
2.2. Дослідження сучасних тенденцій розвитку АПК України в умовах війни.....	59
2.3. Структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в період військової агресії.....	72
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	90
3.1. Основні проблеми розвитку АПК України в умовах війни	90
3.2. Платформа продовольчої безпеки України як інструмент подолання кризи продовольства у світі.....	95
3.3. Проблеми та шляхи їх подолання щодо розвитку аграрного сектору України в умовах війни.....	104
ВИСНОВКИ.....	114
СПИСОК БІБЛОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	117

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне світове господарство, не дивлячись на значний розвиток науки і технологій, продовжує стикатися з такою важливою проблемою як продовольча безпека. Продовольча проблема є характерною для країн, що розвиваються, характеризується через взаємодію та взаємозв'язок певних факторів: збереженням архаїчних аграрних відносин, відсталістю економіки та сільського господарства, демографічними, кліматичними, культурними й етичними. Зазначені фактори у певних країнах і регіонах мають свою специфіку взаємозв'язків та позначаються на виробництві, розподілу і споживанні продовольства. Тому необхідність вирішення продовольчої проблеми гостро постає перед індустріальними країнами, міжнародними організаціями, світовою спільнотою.

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization, FAO) Україна стабільно входить до переліку провідних гравців у світовій торгівлі продуктами харчування та сільськогосподарською продукцією.

Негативні тенденції в показниках продовольчої безпеки як в Україні, так і в усьому світі пов'язані з глобальною зміною клімату, пандемію COVID-19 і погіршилися в результаті повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну.

Задля покращення продовольчої безпеки на національному та глобальному рівні необхідно забезпечити не тільки остаточне припинення війни, а й відбудову національного агропромислового виробництва з урахуванням: його відновлення на територіях, що постраждали від бойових дій; децентралізації аграрної економіки; міцної власної продовольчої системи громад; цілісності агропромислового комплексу та міцної національної продовольчої системи; державної підтримки аграрного сектору економіки; розвитку сільських населених пунктів;

репозиціонування України в глобальній продовольчій системі; сталий розвиток сільськогосподарського виробництва з використанням біоенергетичний потенціалу аграрного сектору.

Україна є одним із гарантів продовольчої безпеки в світі завдяки традиційно потужному продовольчому експорту. Війна росії проти України є головною причиною глобальної продовольчої кризи, яка може принести серйозні політичні та економічні наслідки. Україна є одним із провідних світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції та відіграє вирішальну роль у цьому постачанні олійних культур та зерна на світовий ринок.

Україна – велика аграрна країна, яка експортує значну кількість сільськогосподарської продукції. Український аграрний сектор є невід’ємною частиною глобальної економіки. Понад 400 млн людей у світі залежать від поставок продовольства з України. Війна в Україні становить загрозу глобальній продовольчій безпеці, яка сьогодні особливо гостра в деяких країнах (Єгипет, Ємен, Ліван, Ізраїль, Лівія, Туніс) та азійських країнах (Індонезія, Бангладеш, Пакистан), які є основними покупцями пшениці та кукурудзи на світових ринках.

Теоретичні та прикладні аспекти формування й функціонування продовольчого ринку розглядалися в роботах таких вітчизняних дослідників, як Баранчик І., Бойко В., Березін О., Гайдуцький П., Горькавий В., Губський Б., Дем'яненко М., Дерев'янку Є., Дудар Т., Заєць Є., Задворний А., Збарський В., Імас І., Лазня В., Лукінов І., Олійник Я., Пасхавер Б., Ревенко М. та інших.

Окремі питання, пов'язані із формування інституцій та механізмів регулювання регулювання та захисту агропродовольчого ринку висвітлено у дослідження вітчизняних науковців В. Андрійчука, В. Боднара, О. Варченко, А. Діброви, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, Ю. Лопатинського, Ю. Лупенка, О. Мороза, Нестерчук Ю., Б. Пасхавера, М. Пугачова, М. Талавирі, П. Саблука, О. Скидана, О. Шпичака, О. Шпикуляка, О. Шубравської та ін.

Віддаючи належне науковим працям вітчизняних і зарубіжних учених щодо розвитку міжнародного продовольчого ринку та забезпечення населення

продовольством, доцільно зауважити, що дослідження питань щодо розвитку аграрного комплексу України в контексті реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни не можна назвати вичерпними.

Мета та завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження аграрного комплексу України в контексті реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення **таких завдань:**

- визначити місце АПК в національній економіці та його структура;
- розкрити особливості забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольства;
- дослідити проаналізувати сучасний стан, особливості та конкуренції світового ринку продовольства;
- місце України на міжнародному ринку продовольства в умовах воєнних дій;
- оцінити сучасні тенденції розвитку АПК України в умовах війни;
- проаналізувати структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в період військової агресії;
- дослідити основні проблеми розвитку АПК в умовах війни;
- дослідити платформу продовольчої безпеки України як інструмент подолання кризи продовольства в світі;
- визначити проблеми та запропонувати шляхи подолання щодо розвитку аграрного сектору України в кризових умовах.

Об'єктом дослідження є особливості функціонування аграрного комплексу України в контексті реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни.

Предмет дослідження є теоретичні та прикладні аспекти розвитку аграрного комплексу України в реалізації глобальної продовольчої проблеми в умовах війни.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дипломної роботи є сучасні принципові положення науки та теоретико-прикладні засади розвитку

вітчизняного продовольчого ринку, наукові роботи та практичні дослідження як вітчизняних, так і закордонних вчених-економістів у цій сфері, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, періодичні видання, результати дослідно-аналітичних, академічних та прикладних розробок з досліджуваних проблем, а також нормативно-правові й статистичні матеріали, інформаційно-аналітичні дані мережі Інтернет та ЗМІ.

Джерельною та статистичною базою роботи є матеріали й аналітичні звіти міжнародних організацій, щорічні звіти Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світової організації торгівлі (СОТ), Світового банку (СБ), Організації Об'єднаних Націй (ООН) та відповідні сайти в Internet, а також щорічні звіти Міністерства сільського господарства США, Міністерства аграрної політики та продовольства України та дані Державної служби статистики України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено у наукових публікаціях:

Мотузенко В.С. Проблеми розвитку аграрного комплексу України в умовах російської агресії// XIV Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 11 травня 2023 р., НАУ, м. Київ. С. 231-233.

Побоченко Л.М., Мотузенко В.С. Роль АПК України в проблемі забезпечення продовольством у світі в умовах війни // LV Міжнародна інтернет-конференція «Development of science and technology», 6-7 липня 2023 р., Канада, м. Оттава. С. 181-183.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 9 таблиць та 32 рисунки. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 102 найменування на восьми сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ АПК ТА ЙОГО ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ

1.1. Місце АПК в національній економіці та його структура

Агропромисловий комплекс є важливою складовою національного господарства, що забезпечує життєво важливі ресурси, такі як продукти харчування, сировина для промисловості та робоча сила. Сучасні виклики та тенденції, такі як зміни клімату, ріст населення, війна та технологічний прогрес, обумовлюють потребу у постійному аналізі та оптимізації структури агропромислового комплексу.

Агропромисловий комплекс виробляє продукти харчування, які є основою життя. Розуміння процесів виробництва, обробки та постачання продуктів є ключовим для забезпечення національної харчової безпеки. Вивчення агропромислових комплексів дозволяє розробляти та впроваджувати методи та практики, які сприяють екологічній стійкості та збереженню природних ресурсів. В цілому, розуміння агропромислових комплексів є важливим для сталого розвитку суспільства, забезпечення продовольства та розбудови економіки.

Агропромисловий комплекс (АПК) – це частина економіки, багатогалузева виробнича система, що включає сільське господарство і галузі, тісно пов'язані з сільськогосподарським виробництвом.

В англomовній літературі цей термін відомий як агробізнес. У США він охоплює власність на землю, сільськогосподарський процес, виробництво сільськогосподарської техніки, переробку сільськогосподарської сировини та транспортування готової продукції на ринок. В Європі агробізнес розуміють дещо вужче. У всьому світі агробізнес характеризується високим ступенем вертикальної та горизонтальної інтеграції бізнес-одиниць [2, с.120].

Агропромисловий комплекс охоплює чотири сфери діяльності:

- сільське господарство (ядро АПК), яке включає рослинництво, тваринництво, рибальство, фермерські, особисті селянські та підсобні господарства тощо;
- галузі та сфери послуг, які забезпечують сільське господарство засобами виробництва та матеріальними ресурсами (тракторне та сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив, біопрепаратів, засобів захисту, кормів тощо);
- переробна промисловість сільськогосподарської сировини (харчова промисловість, промисловість первинної переробки легкої промисловості);
- інфраструктурний блок (галузі, що займаються заготівлею сільськогосподарської сировини, транспортуванням, зберіганням, торгівлею товарами народного споживання, підготовкою кадрів для сільського господарства, будівництвом в агропромисловому комплексі).

Держава зазвичай активно регулює аграрний сектор через механізми ціноутворення, оподаткування, кредитну політику, субсидування сільського господарства, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції тощо.

Зараз доцільно розглянути структуру агропромислового комплексу України. Агропромисловий комплекс України включає спеціалізовані підприємства та організації, що займаються виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції, її транспортуванням, реалізацією та зберіганням. Він також включає сільськогосподарські компанії, які постачають засоби виробництва, ремонтують техніку та обладнання, проводять наукові дослідження та впроваджують результати досліджень у сільське господарство і тваринництво.

Галузі, що входять до складу агропромислового комплексу України, поділяються на чотири сектори [60], (рис. 1.1.):

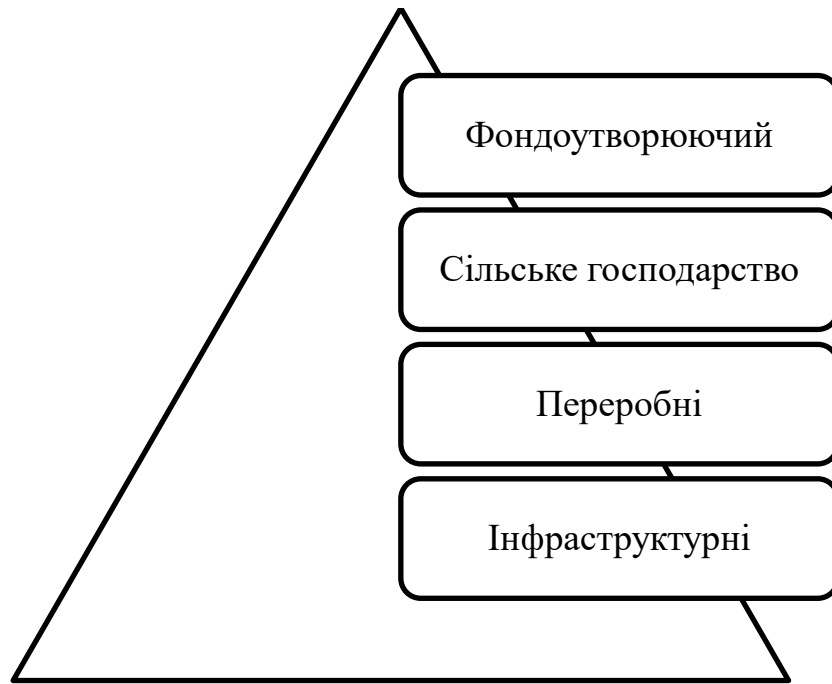

Рис. 1.1. Сектори, які утворюють агропромисловий комплекс України.

Примітка. Побудовано автором за даними Агропромисловий комплекс України, огляд ніші та реалії сьогодення. UC.Market. 2023. URL: <https://blog.youcontrol.market>.

Фондоутворюючі – будівництво сільськогосподарських об'єктів, машинобудування, розробка та виробництво спеціальної техніки та обладнання для переробки продукції комплексу, оптова та роздрібна торгівля, громадське харчування, виробництво спеціальних хімікатів, різних видів добрив та виробництво комбикормів.

Сільське господарство – найбільший і найважливіший сегмент, що складається з тваринництва та рослинництва. Сільське господарство – це сектор економіки, який забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною [18].

Переробні – включає харчову промисловість, частину легкої промисловості, сільськогосподарські компанії, що спеціалізуються на зберіганні та реалізації готової продукції в секторі.

Інфраструктурні – спеціалізується на транспорті, зв'язку, тепло-, енерго- та водопостачанні, а також спеціалізовані освітні та науково-дослідні установи.

Агропромисловий комплекс виробляє продукти харчування та інші товари, виготовлені шляхом переробки сільськогосподарської сировини. Сектори комплексу, які переробляють тваринницьку або рослинну продукцію, називаються промисловими секторами.

До них відносяться ті, що переробляють продукти рослинного походження, такі як зернопродуктовий, плодоконсервний та овочеконсервний, бурякоцукровий, та льонопереробна галузі, а також ті, що спеціалізуються на переробці продуктів тваринного походження, такі як м'ясна, молочна та птахівнича промисловість.

Сільськогосподарське виробництво географічно поділяється на пункти, центри, кущі та вузли. Існує також районування сільськогосподарського сектору в Поліській, Степовій та Лісостеповій зонах України [60].

Отже, агропромисловий комплекс є важливою складовою національного господарства, що забезпечує життєво важливі ресурси, такі як продукти харчування, сировина для промисловості та робоча сила. Його структура визначається різноманітністю галузей, які об'єднуються в єдину систему виробництва. Сучасні виклики та тенденції, такі як зміни клімату, ріст населення, війна та технологічний прогрес, обумовлюють потребу у постійному аналізі та оптимізації структури агропромислового комплексу.

Наявність ефективної структури агропромислового комплексу сприяє забезпеченню стійкого розвитку національного господарства, збереженню природних ресурсів та покращенню якості життя населення. Вирішення сучасних викликів, пов'язаних із сталістю та сталістю господарської системи, вимагає постійної уваги до аналізу та управління структурою агропромислового комплексу з метою підвищення ефективності та стійкості всієї економічної системи країни.

Сільське господарство є невід'ємною та важливою галуззю агропромислового комплексу, яка відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та економічного розвитку країн світу. Ця галузь не лише забезпечує населення харчовими продуктами, але і є джерелом доходу для мільйонів людей, працюючих у

сільському господарстві. Крім того, сільське господарство впливає на довкілля, розвиток інфраструктури та впровадження новітніх технологій у сільському секторі.

Сільське господарство – це сектор економіки, метою якого є забезпечення населення продуктами харчування та сировиною для промисловості. Сільськогосподарський сектор представлений майже в кожній країні. У світовому сільському господарстві зайнято приблизно 1,1 мільярда працездатних людей [19].

Сільське господарство різниться за розміром: від невеликих підсобних господарств і малих фермерських господарств до великих сільськогосподарських підприємств і колективних господарств.

Сьогодні сільське господарство стає дедалі складнішою і технологічно керованою галуззю з інноваціями та досягненнями в генетиці, біотехнології, агрономії, штучному інтелекті та робототехніці, серед іншого. Сільське господарство має важливе значення для добробуту людей, забезпечуючи їх продуктами харчування та іншими товарами, які сприяють економічному розвитку, екологічній стійкості та соціальному вирівнюванню.

Роль сільського господарства в економіці країни або регіону показує структуру та рівень розвитку країни. Як індикатор ролі сільського господарства в економіці використовують частку працездатного населення, зайнятого в сільському господарстві, та частку сільського господарства в структурі ВВП. Ці показники є досить високими в більшості країн, що розвиваються, де в сільському господарстві зайнято більше половини працездатного населення.

Сільське господарство в таких країнах йде екстенсивним шляхом розвитку, тобто нарощування виробництва за рахунок розширення посівних площ, збільшення поголів'я худоби та збільшення кількості зайнятих у сільському господарстві. Такі країни з аграрною економікою мають низький рівень механізації, хімізації, меліорації тощо.

Найвищого рівня сільське господарство досягло в розвинених країнах Європи та Північної Америки, які вступили в постіндустріальну фазу. У цих країнах у сільському господарстві зайнято лише 2-6% працездатного населення.

У цих країнах "зелена революція" відбулася в середині 20 століття, і сільське господарство в цій групі країн характеризується науковою організацією, підвищенням продуктивності, використанням нових технологій, систем сільськогосподарської техніки, пестицидів і добрив, генетичних і біотехнологій, робототехніки та електроніки, тобто інтенсивним розвитком.

Подібні процеси відбуваються і в індустріально розвинених країнах, але рівень інтенсифікації в них ще нижчий, а частка зайнятих у сільському господарстві вища, ніж у постіндустріальних країнах.

Водночас індустріальні країни стикаються з кризою перевиробництва продовольства, тоді як в аграрних країнах однією з найгостріших проблем є продовольча проблема (проблема недоїдання і голоду).

У світі, де населення постійно зростає, сільське господарство відіграє ключову роль у забезпеченні населення продовольчими товарами. Це важлива галузь, яка забезпечує не тільки харчові потреби людей, але також є джерелом сировини для промисловості та експортного доходу для багатьох країн. У багатьох аспектах сільське господарство визначає економічну стійкість та благополуччя суспільства.

Однак сучасне сільське господарство також стикається з численними викликами. Воно повинно вирішувати завдання ефективності, стійкості та екологічної безпеки. Постійне розширення земельних площ, використання хімічних добрив та пестицидів, а також надмірне використання водних ресурсів можуть призвести до негативного впливу на навколишнє середовище. Саме тому розвиток сільського господарства сьогодні тісно пов'язаний з необхідністю створення сталого та відповідального підходу до сільськогосподарської діяльності.

Невід'ємними компонентами агропромислового комплексу, що відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, розвитку економіки та збереженні навколишнього середовища являються рослинництво та тваринництво. Агропромисловий комплекс вважається одним із найважливіших стратегічних галузей, який має критичне значення для країни, оскільки він забезпечує

виробництво продуктів харчування, сировини для промисловості, а також створює робочі місця для значної частини населення.

Розглянувши детальніше рослинництво та тваринництво можна краще зрозуміти їх роль та вплив для економіки країни.

Рослинництво – одна з основних галузей сільського господарства, яка в основному займається вирощуванням культурних рослин для виробництва рослинницької продукції. Рослинництво забезпечує населення продуктами харчування, тваринництво – кормами, сировиною – харчову, переробну та легку промисловості, а зовнішню торгівлю – експортними товарами [32].

Рослинництво охоплює низку галузей: зернове господарство, цукрово-бурякове виробництво, вирощування олійних культур, кормовиробництво, льонарство, картоплярство та вирощування інших культур [32], (рис. 1.2.):

Зернове господарство є найважливішою галуззю рослинництва. Постійне нарощування виробництва зерна є важливою умовою розвитку національної економіки, зміцнення економічної могутності країни та підвищення рівня життя і продовольчого забезпечення населення. Загальний обсяг виробництва зерна визначає рівень забезпечення населення хлібом і хлібобулочними виробами, тваринництва концентрованими кормами, сировиною для різних галузей промисловості та продуктами харчування для торгівлі. Від розвитку зернового виробництва залежить розвиток інших галузей сільського господарства, особливо тваринництва [66].

Станом на 30 червня 2023 року, Україна експортувала 16,836 млн т пшениці, 2,704 млн т ячменю, 18 тис. т жита та 29,128 млн т кукурудзи [46].

Рослинництво в агропромисловому комплексі – це галузь, спрямована на вирощування рослин для отримання продукції, такої як зерно, олія, цукор, овочі та інші рослинні продукти. Важлива складова сільськогосподарського сектору, рослинництво забезпечує продукти для харчування та сировину для промисловості. Впровадження новітніх технологій, сучасних методів обробітку ґрунту та вирощування рослин допомагає підвищити врожайність та забезпечити сталі

виробництво. Рослинництво грає ключову роль у забезпеченні продовольства та розвитку сільських господарств.

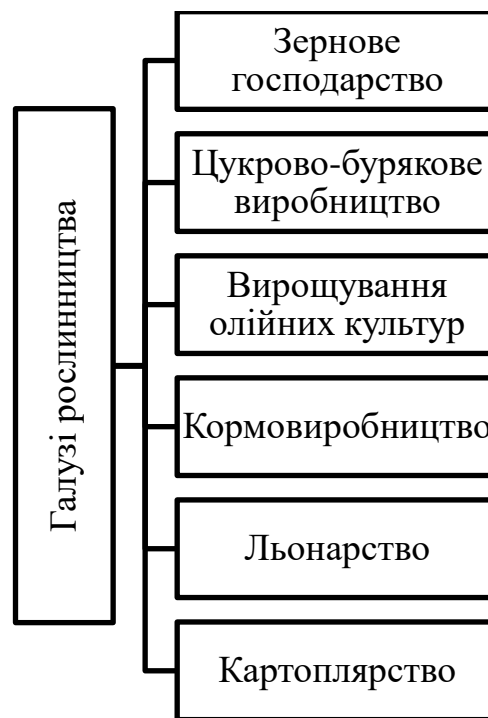

Рис. 1.2. Галузі рослинництва.

Примітка. Побудовано автором за даними Організація виробництва в галузі рослинництва. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/ebook/mn/ov/page9.html>.

Тваринництво – це комплекс взаємопов'язаних галузей сільського господарства, які займаються розведенням і використанням худоби. Воно забезпечує населення високоякісними, висококалорійними та багатими на вітаміни продуктами харчування (молоко, м'ясо, масло, сир, сметана, інші молочні та м'ясні продукти, мед, риба). Загалом, близько 60% білків, які ми споживаємо, надходять з продуктів тваринного походження. Продукцію тваринництва легко продавати, оскільки вона користується попитом щодня, а тому часто становить основу бюджету українського фермера. Тваринництво також є джерелом сировини для легкої промисловості (вовна, шкіра, овчина), харчової та фармацевтичної промисловості [31].

Тваринництво поділяється (в Україні) на скотарство (розведення та використання великої рогатої худоби), вівчарство, конярство, козівництво,

кролівництво; бджільництво та шовківництво також включені до тваринництва [66], (рис. 1.3.):

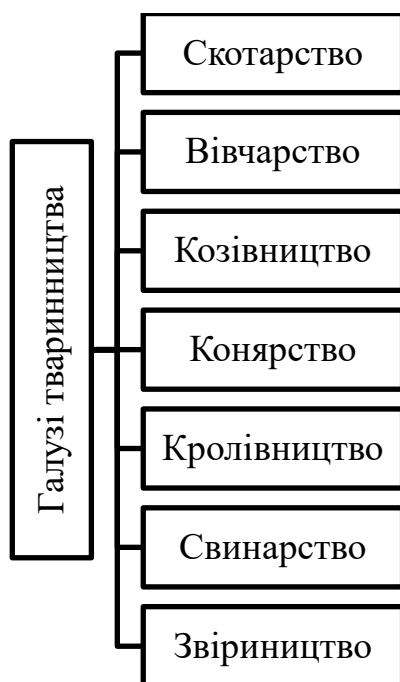

Рис.1.3. Галузі тваринництва.

Примітка. Побудовано автором за даними Організація виробництва в галузі рослинництва. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/ebook/mn/ov/page9.html>.

Скотарство – це галузь тваринництва, яка займається розведенням великої рогатої худоби, тобто всіх порід худоби з родини биків. Це найважливіші види худоби, які дають молоко, м'ясо, шкіру, органічні добрива та робочі тварини (переважно бики).

Вівчарство – це галузь тваринництва. Воно виробляє сировину для легкої промисловості (вовна, овчина, смушки) та харчові продукти (м'ясо, сало, молоко). Найціннішим продуктом є вовна, яка використовується для виробництва текстилю, трикотажу, килимів, повсті тощо. З овечих шкур виготовляють хутряні вироби. Сир виготовляють з молока овець з грубою вовною. Вони виробляють піт, що містить сірку та жирні кислоти.

Козівництво – це галузь тваринництва, в якій розводять кіз для отримання молока, м'яса, вовни, пуху, шкур і хутра. Козяче молоко характеризується високим вмістом жиру і білка та має бактерицидну дію. З козячої шкіри виготовляють шевр, хром, кожух, замшу, сап'ян тощо, а з пуху – високоякісні легкі тканини, тонкий трикотаж, найкращі види повсті та шарфи. З тонкої вовни виробляють технічні тканини, килими, покривала і трикотаж, а з грубої – вовняні тканини і трикотаж.

Конярство – це галузь тваринництва, яка займається розведенням і використанням коней. В Україні конярство представлене такими напрямками: племінні, робочі та спортивні коні.

Кролівництво – це галузь тваринництва, яка виробляє м'ясо, хутро, пух, шкіру тощо для дієтичного харчування. М'ясо кроликів смачне і за поживністю близьке до курячого. Шкіра кролика використовується для виготовлення замші та легкого взуття. Хутро кролика використовують як у натуральному вигляді, так і як імітацію хутра тюленів, нутрій, видр, соболів, песців тощо. Кроликів широко використовують у наукових лабораторіях для біологічних і медичних досліджень.

Свинарство – це галузь тваринництва, в якій розводять свиней для отримання м'яса і сала, а також шкіри та щетини. Свинина майже вдвічі поживніша за яловичину та баранину [21].

Звірівництво – це галузь тваринництва, яка займається розведенням диких тварин. Найпоширенішим є розведення цінних хутрових тварин, таких як норка, сріблясто-чорні лисиці, нутрії, блакитні лисиці, а також олені, лосі та бізони, які дають роги, шкури і м'ясо. У Китаї єнотів та багатьох інших хижих тварин розводять заради хутра, а тигрів – заради шкур і як сировину для традиційної медицини. [20] Розвиток тваринництва має значний вплив на економічний потенціал аграрного сектору регіону [33].

Екологічне значення тваринництва полягає в забезпеченні сільського господарства органічними добривами, що повертає в природу значну кількість органічних речовин і підвищує її родючість, вміст гумусу тощо [31].

Тваринництво в агропромисловому комплексі є ключовою галуззю, яка включає у себе утримання та вирощування тварин для отримання продукції, такої як м'ясо, молоко, яйця та інші. Ця галузь має великий економічний внесок, забезпечуючи продовольство, створюючи робочі місця та впливаючи на соціально-економічний розвиток сільських регіонів. Технологічні інновації та стійке виробництво стають все важливішими аспектами для забезпечення ефективності та сталості тваринництва.

Таким чином, агропромисловий комплекс відіграє важливу роль у національному господарстві і є фундаментальною частиною забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни. Його структура, яка включає різні сегменти виробництва, постачання та обробки сільськогосподарської продукції, повинна бути оптимізована, щоб відповідати потребам сучасного ринку та розвитку суспільства.

Сільське господарство залишається ключовою ланкою агропромислового комплексу, що визначає якість життя суспільства та розвиток національної економіки. Дослідження і розуміння його ролі і вирішення викликів, з якими воно стикається, важливі для створення сталого та процвітаючого економічного майбутнього країни.

Рослинництво і тваринництво є невід'ємними складовими аграрного сектору, який відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, економічного розвитку та захисту навколишнього середовища. Агропромисловий комплекс вважається одним з найважливіших стратегічних секторів, що має вирішальне значення для країни, оскільки він забезпечує промисловість продуктами харчування та сировиною і створює робочі місця для значної частини населення.

1.2. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобальної кризи продовольств

Проблема забезпечення продовольчої безпеки сьогодні стоїть доволі гостро перед нашою країною, попри значний потенціал сільськогосподарського сектору. Військові дії, низька купівельна спроможність населення, технологічне відставання сільськогосподарських підприємства, нераціональне використання земельних ресурсів, зростання імпорتنих продуктів харчування та інші фактори вимагають активізації та наукового обґрунтування шляхів досягнення достатньої кількості продуктів харчування, забезпечення доступності продовольства для усіх верств населення; механізмів контролю за складом та якістю продуктів, а також стабільністю їх поставок.

Важливо підкреслити, що в поточних умовах продовольчу безпеку доцільно трактувати як гарантію незалежності, а її забезпечення залежить як від темпів розвитку сільського господарства, так і від стабільності національної економіки. Складність та важливість досліджуваної проблеми вимагає в подальшому зосередження уваги на розгляді стратегічних пріоритетів та механізмів реалізації державної політики у сфері продовольчої безпеки.

У сучасному світі продовольча забезпеченість значної частини населення є однією з головних програмних цілей кожної держави та предметом обговорення світової спільноти. В умовах всесвітньої перманентної фінансово-економічної кризи та політико-воєнної нестабільності, коли рівень розвитку економіки багатьох країн досяг критичного стану, проблема продовольчої безпеки населення загострилася і потребує негайного вирішення. Це пов'язано з тим, що наявність продовольчих ресурсів є основною умовою існування та відтворення сучасного світу, а їх якісні та кількісні характеристики визначають стан здоров'я та задоволеності громадянського інформаційного орієнтованого суспільства.

Тому для вирішення проблеми забезпечення національної продовольчої незалежності у воєнний та післявоєнний час, необхідно, насамперед, створювати

умови для інноваційного розвитку аграрного сектору економіки на основі прискореної удосконалення його техніко-технологічної бази, формування універсальної системи державного регулювання та широкого впровадження Інформаційно-комунікаційних технологій для контролювання усіх процесів виробництва та відтворення

На сьогоднішній день в умовах війни в Україні, однією із головних глобальних проблем у світовій економіці є продовольча. Отже, й проблема продовольчої безпеки є однією із основних у сучасному соціально-економічному розвитку держави. Вона зачіпає інтереси різних груп країн, суспільно-політичних сил, набуваючи все більшої актуальності в міру поглиблення міжнародної політичної та економічної кризи, розвитку світової торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством, прискорення глобалізаційних процесів. При цьому, на сьогоднішньому етапі розвитку неможливо створити міцну продовольчу безпеку країни без комплексного використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах створення на реалізації сільськогосподарського продукту.

Дослідження трактування категорії «продовольча безпека», дозволили зробити наступні висновки:

- забезпечення продовольчої безпеки є не лише ключовою умовою соціально-економічної стабільності в суспільстві, а й чинником суверенітету країни, що дозволяє їй позиціонувати себе як економічно незалежну державу;
- продовольча безпека є структурною складовою національної безпеки держави;
- у визначеннях науковців практично відсутній взаємозв'язок досліджуваної категорії з впровадженням і використанням інформаційно-комунікаційних технологій як основи ефективного функціонування механізму забезпечення сталого рівня продовольчої безпеки.

Для більш глибокого розуміння розглянемо категорію «продовольча безпека» на сучасному кризовому етапі розвитку інформаційно орієнтованого суспільства України та світу. Багатоаспектність категорії «продовольча безпека»

передбачає різні підходи до її визначення та розкриття її сутності різними авторами, які зведені у табл. 1.1:

Таблиця 1.1

Дослідження наукових джерел щодо тлумачення категорії «продовольча безпека»

№ п/п	Автори	Визначення категорії «продовольча безпека»
1.	Алексеева Я.	Розглядається досліджувана категорія з двох аспектів
2.	Башир М., Шіліці С.	впевненість переважної більшості населення країни у своїй військовій могутності та проведення ефективної політики щодо запобігання застосуванню сили її потенціальними ворогами
3.	Бабич М.М. [гарантована здатність держави задовольняти населення основними продуктами на принципах самоокупності, їх економічної та фізичної доступності незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов
4.	Горняк О. В., Салюк-Кравченко О.О.	розуміється як економічний стан, в якому всім громадянам гарантується доступ до їжі в будь-який час в обсязі, необхідному для забезпечення здорового способу життя
5.	Гладій М.В., Лузан Ю.Я.	є захистом життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави у харчовій сфері від внутрішніх і зовнішніх загроз
6.	Гринишин В.Є.	сукупність соціально-економічних відносин, що виникають щодо забезпечення населення продуктами харчування, відповідних стандартів якості та кількості на основі інноваційного розвитку відтворювальних процесів у сільському господарстві та економічній безпеки агропродовольчої галузі

Примітка. Складено автором за даними Мордовцев О. С., Андренко О. А., Мордовцев С. М. Концептуальні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій як основи зміцнення продовольчої безпеки держави. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 92.

Отже, «продовольча безпека», буде розумітися як здатність держави, з одного боку, задовольняти комплексні потреби населення у якісних і безпечних, з екологічної точки зору, продовольчих продуктах у межах раціональних, міжнародно прийнятих та медично обґрунтованих стандартів харчування, а з іншого, протистояти різноплановим викликами, загрозам ризикам та небезпекам за допомогою сучасних інноваційних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечить сталу впевненість широких верств інформаційного суспільства в спроможності держави гарантувати рівень продовольчого забезпечення в умовах мінливості внутрішнього та зовнішнього середовища.

Досягнення продовольчої безпеки держави залежить від її здатності долати виклики, загрози, ризики та небезпеки різного характеру. Узагальнення теоретико-методологічних підходів до оцінки загроз продовольчій безпеці країни дозволило систематизувати їх у табл. 1.2:

Таблиця 1.2

Система внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці
у продовольчій сфері за джерелами виникнення

№ п/п	Сфера виникнення загрози	Види загроз
1.	Техніко-технологічні	<ul style="list-style-type: none"> – висока залежність від імпорту матеріалів, машин, технологій та ІКТ, які забезпечують усі процеси; – низький рівень енергоозброєності та енергооснащеності виробництва; – високий рівень зносу основних засобів та нематеріальних активів
2.	Фінансово-економічні	<ul style="list-style-type: none"> – дефіцит власних фінансових ресурсів, складності в отриманні внутрішніх та зовнішніх інвестицій; – постійне зростання питомих витрат виробництва; – зниження платоспроможності суспільства; – високі темпи інфляції в країні (особливо у воєнний та поствоєнний час); – використання застарілого підходу до фінансового, управлінського та бухгалтерського обліку у зв'язку з – недостатністю коштів на нові інформаційно-комунікаційні технології.
3.	Організаційно-правові	<ul style="list-style-type: none"> – незрозумілість та мінливість організаційно-правових процесів у воєнний та поствоєнний час; – тіньові процеси у фінансово-кредитних та земельних відносинах в аграрному секторі економіки; – відсутність умов для інноваційної активності та провадження інформаційно-комунікаційних технологій.
4.	Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність упевненості інформаційного громадянського суспільства в ефективності аграрної політики держави; – низький рівень доходів населення; – дефіцит висококваліфікованих кадрів, в тому числі й тих, хто може впроваджувати «на місцях» сучасні інформаційно-комунікаційні технології.
5.	Екологічні та природно-кліматичні	<ul style="list-style-type: none"> – стихійні лиха; – забруднення ґрунтів та поверхневих вод, знищення родючого шару ґрунту, зміна його складу (в тому числі в результаті військових дій в країні); – надлишок або нестача опадів; – вимерзання посівів.

№ п/п	Сфера виникнення загрози	Види загроз
6.	Макроекономічні	<ul style="list-style-type: none"> – нестійкість та важкопрогнозованість попиту та пропозиції аграрної продукції у світі; – скорочення рівня світових запасів продовольства (в тому числі в наслідок військових конфліктів та пандемії).
7.	Кон'юнктурні	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження різних видів санкцій та обмежень на імпортно-експортні операції з продовольством країн; – підвищення тарифів на енергоресурси; – нестійка кон'юнктура світових фінансових та енергетичних ринків; – зміна курсів національної валюти.

Примітка. Складено автором за даними Мордовцев О. С., Андренко О. А., Мордовцев С. М. Концептуальні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій як основи зміцнення продовольчої безпеки держави. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 93.

Систематизація внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці у продовольчій сфері за джерелами виникнення дозволило з'ясувати її основні ознаки, які є базою для створення універсального та дієвого механізму дії усієї системи продовольчої безпеки країни у сучасному мінливому середовищі, зокрема:

- задоволення внутрішніх продовольчих потреб населення переважно за рахунок внутрішніх джерел;
- можливість усіх груп суспільства мати як фізичний, так й економічний доступ до продовольства;
- ефективізація та зростання конкурентоспроможне аграрної сфери за рахунок інформаційно-комунікаційних технологій;
- здоров'я населення залежать від забезпеченості продовольством у будь-який момент часу;
- екологічна безпека як запорука високого рівня якості продовольства;
- здатність протистояти загрозам, які невідкладні людині (наприклад, стихійні лиха тощо);
- підвищення потреб у якості і кількості продовольчих ресурсів у інформаційного суспільства.

Треба зазначити, що зараз продовольча безпека України тісно пов'язана з міжнародними західними ринками збуту. В той же час, світовий ринок продовольства та сировини має ряд атрибутів, найважливіші з яких обумовлені нерівномірним розподілом земельних та інших ресурсів між різними державами.

Основні якості, характерні для світового продовольчого ринку наступні, зокрема:

а) стабільний попит на продукцію з сезонним виробництвом і пропозицією, які практично повністю прив'язані до інформаційно-комунікаційних технологій (виробництво, контроль якості, логістика, збут тощо);

б) нерівномірна доступність продукції з року в рік через кліматичні коливання;

в) дефіцит продовольства в одних країнах і надлишок в інших;

г) необхідність накопичувати їжу та транспортувати її на великі відстані;

д) використання механізмів продовольчого ринку як інструменту тиску на інші країни в політичних та воєнних конфліктах [11].

Кожна держава прагне забезпечити власну національну продовольчу безпеку, використовуючи різноманітні інструменти, що дозволяють у міжнародно-правовій базі застосовувати різноманітні заходи підтримки внутрішнього агропродовольчого ринку - економічні, ринкові, адміністративні тощо. Механізмами забезпечення сталості системи національної продовольчої безпеки є підтримка вітчизняного агропромислового виробництва, що є основоположною базою для формування продовольчої незалежності країни у мінливому сьогоденні.

Узагальнюючи наукові дослідження можна зробити висновок, що висока ефективність сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах обумовлена рядом факторів, зокрема:

– впровадження інноваційних та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на всіх етапах виробництва та збуту продукції;

- державна підтримка вітчизняних сільгоспвиробників, в тому числі з наданням їм інформаційних платформ для просування своєї продукції на міжнародних ринках;
- ефективне поєднання великих господарств із фермерською системою виробництва;
- налагоджена система державного регулювання [12].

Слід також зауважити, що розвинені світові держави приділяють велику увагу якості харчування населення як передумові національної системи продовольчої безпеки. Як наслідок, забезпечення «фізіологічної» чи екологічної безпеки дієт стало пріоритетом і важливим завданням державної продовольчої політики. Щоб вирішити цю проблему, проводяться заходи щодо підсилення контролю якості харчових продуктів за рахунок залучення значної кількості ресурсів на дослідження та розробки з використанням можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Разом з цим, вживаються всі можливі додаткові заходи для унеможливлення кібератак на сервери та інші ресурси агропромислових та інших суміжних підприємств.

Таким чином, взаємозв'язок між харчуванням та рівнем захворюваності та смертності, отримана дослідницькими центрами, доводиться до населення та є критично важливою інформацією, яка знаходиться під захистом держави. Ще одним аспектом розвитку агропродовольчого ринку останніх років багато дослідників пов'язують із зростанням ролі держави в його регулюванні. Пряма та непряма підтримка аграрного сектору розглядається як компенсація можливих втрат в умовах ринкової нестабільності, а аграрний сектор економіки розглядається як система, де саморегулювання неможливе [12]. Такий стан справ особливо актуальний під час воєнного положення країни, а також пост воєнного відновлення соціально-економічного розвитку.

Але визначальним аспектом сучасного етапу розвитку світового сільського господарства є розвиток нових біотехнологій, як базуються на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, що підвищує продуктивність і

конкурентоспроможність галузі за рахунок скорочення часу, необхідного для традиційної селекції. Біотехнологія дозволила сільському господарству швидко розробляти нові сорти сільськогосподарських культур і породи тварин з ознаками, які важко простежити до традиційної селекції [10-12].

Отже, аграрна політика держави повинна забезпечити ефективність національної системи продовольчої безпеки в умовах глобалізованої економіки та політичної кризи та включати модернізацію техніко-технологічної бази аграрного сектору, запровадження гнучкої системи державного регулювання аграрного та продовольчого ринку.

Адаптація організаційно-економічного механізму зміцнення продовольчої безпеки України до нових економічних реалій, що передбачають активний розвиток інноваційного середовища, запровадження прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій, прискорену реалізацію політики імпортозаміщення, пов'язану з збільшенням обсягу виробництва та зростанням конкурентоспроможності аграрної продукції, що бере участь у забезпеченні реалізації програми продовольчої безпеки країни, включає в себе наступні аспекти, зокрема:

- система задоволення першочергових потреб країни та її регіонів;
- консолідація зусиль органів державної влади та сільгосптоваровиробників для досягнення намічених індикаторів;
- розробка вітчизняних та залучення інвестицій щодо придбання передових інформаційно-комунікаційних технологій та інновацій, які будуть використовуватися на усіх етапах виконання стратегії зміцнення продовольчої безпеки України.

1.3. Світовий ринок продовольства: сучасний стан, особливості та конкуренція

На сьогоднішній день ринок продовольства є одним із найбільш важливих та динамічно зростаючих ринків у світі. За прогнозними даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), у 2023 році світовий імпорт продовольства сягне 1,98 трлн. дол. США, що на 1,5%, або на 28,9 млрд. дол. США перевищить рекордний показник 2022 року, який оцінювався в 1,95 трлн. дол. США. Попри досягнення нового абсолютного максимуму, очікується, що темпи зростання значно сповільняться порівняно з 2022 і 2021 роками, коли зростання досягло 11 і 18% відповідно [61].

Країни, що розвиваються, які є чистими імпортерами продовольства, найбільш вразливі до зростання світових цін на продовольство. Серед них - країни на південь від Сахари, які вже стикаються з серйозними проблемами відсутності продовольчої безпеки і навіть голодом та мають найбільший ризик подальшого погіршення ситуації. Як зазначається в останньому спільному звіті ФАО «Гарячі точки голоду» (Hunger Hotspots), опублікованому в червні 2023 року, до країн з катастрофічною ситуацією належать Ефіопія, Нігерія, Сомалі та Південний Судан. До цієї групи також входять Афганістан та Ємен [61].

Доповідь Crop Prospects and Food Situation містить прогнозний аналіз продовольчої ситуації в усьому світі, зосереджуючись на перспективах виробництва зернових, ситуації на ринку та умовах продовольчої безпеки, приділяючи особливу увагу країнам з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства (LIFDC), [83].

У 2023 році ФАО оцінює, що в усьому світі 46 країн/територій, у тому числі 33 в Африці, десять в Азії, дві в Латинській Америці та Карибському басейні та одна в Європі, потребують зовнішньої допомоги на продовольство. Конфлікти, що тривають і загострюються, є ключовими причинами рівня гострої відсутності продовольчої безпеки, причому останнім часом занепокоєння зосереджено на Близькому Сході.

Крім того, незважаючи на зниження міжнародних цін, слабкі валюти в багатьох країнах з низьким рівнем доходу підтримують високі внутрішні ціни на продукти харчування та перешкоджають доступу домогосподарств до їжі. Що стосується виробництва зернових, хоча прогнозується, що світове виробництво зернових у 2023 році зросте на 0,9 відсотка порівняно з попереднім роком, темпи зростання становитимуть половину цього темпу для групи з 44 LIFDC [83].

Внесок України до світового продовольчого ринку в 2021 році був еквівалентним забезпеченню харчуванням 400 мільйонів людей. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну порушило системи виробництва, переробки та постачання продовольства, зокрема, на міжнародний ринок. У контексті наближення зими та ризику підриву посівного сезону озимих культур постає питання про створення запасу продовольства. Від цього залежить продовольча безпека не лише України, а і інших країн світу.

Варто зазначити, що в умовах війни в Україні відмічаються рекордні цінові значення за 72 роки статистичних даних ФАО. Дефіцит українських експортних позицій через військову агресію та блокаду портів, викликає зростання попиту на альтернативні позиції, що у свою чергу провокує каскадний ефект зростання цін на ринку продовольчих товарів. Це критична ситуація, в першу чергу, для країн, що розвиваються. За прогнозними даними ФАО, до 2050 року при збереженні нинішньої динаміки і темпів зростання населення планети збільшиться до 9,7 мільярдів осіб. Внаслідок цього глобальний попит на різні види аграрної продукції буде стабільно зростати [61].

Індекс продовольчих цін ФАО (ІРСФ) відображає щомісячний рух міжнародних цін корзин продовольчих товарів. Він формується на основі середніх значень індексів цін на п'ять груп товарів, скоригованих з урахуванням середньої долі кожної такої групи в обсязі експорту в період 2014-2016 років.

У жовтні 2023 року середнє значення Індексу продовольчих цін ФАО (ІПЦФ) становило 120,6 пункту, що на 0,7 пункту (0,5%) нижче за показник вересня, що вказує на продовження тенденції до зниження; показник індексу був

на 14,8 пункту (10,9%) нижчим за відповідний показник за той же період минулого року. Це невелике зниження у жовтні відображає падіння індексів цін на цукор, зернові, рослинні олії та м'ясо; при цьому індекс цін на молочну продукцію перейшов до зростання.

За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН, за останні два десятиліття, а саме з 2000 року, світові ціни на продовольство зросли майже в 3 рази (з 53,3 пункту у 2000 році до 143,7 пунктів у 2022 році). В останні роки також прослідковується динаміка підвищення індексу цін на продовольство в світі, що пов'язано з пандемією COVID-19 та війною в Україні.

Можна виділити ряд значущих періодів, які мали великий вплив на тенденції світового ринку. До них належать глобальна фінансова криза 2008 року, зростання цін на нафту 2011 року, поява COVID-19 у 2019 році та поточні потрясіння внаслідок війни між росією та Україною в 2022 році [61], (рис.1.4.):

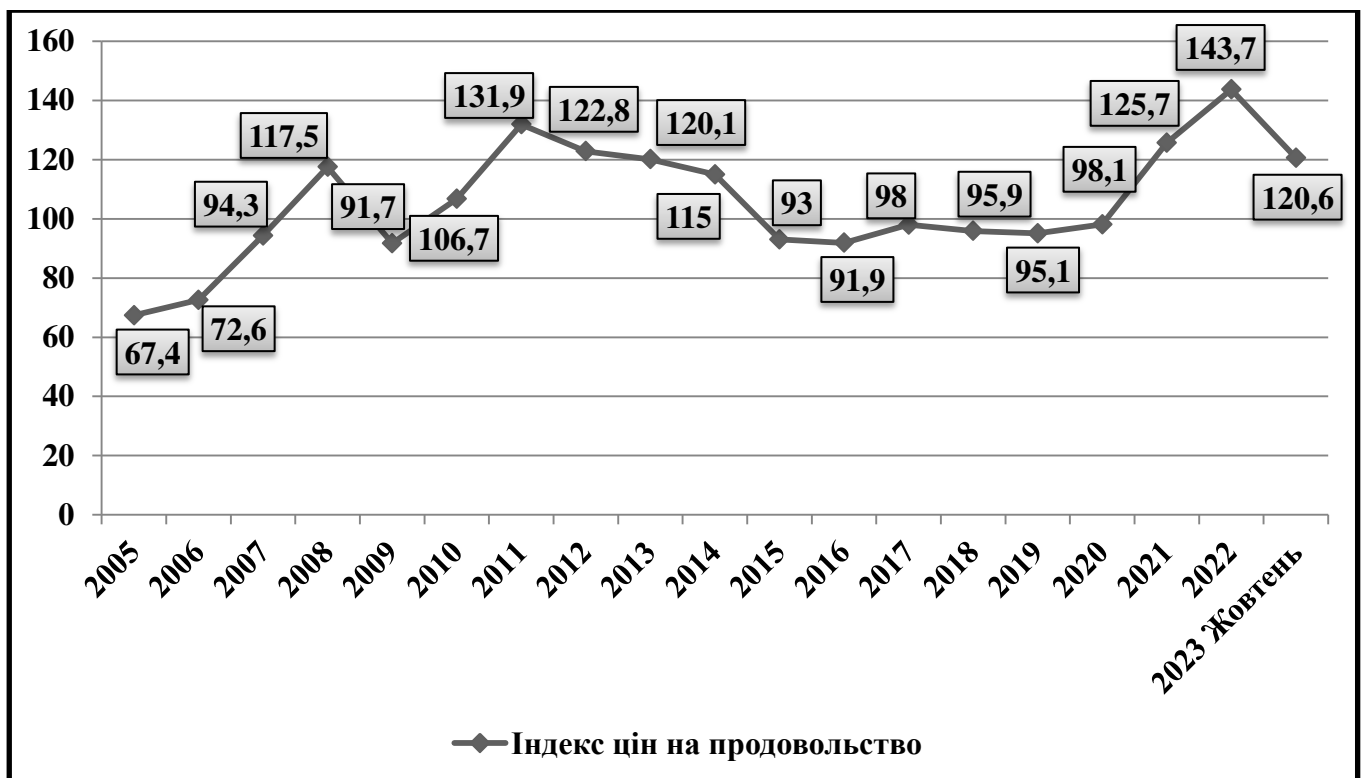

Рис. 1.4. Динаміка індексу цін на продовольство в світі в період 2005-2023рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Перебої з постачанням продовольства з Чорноморського регіону з початку масового вторгнення призвели до безпрецедентного зростання світових цін на продовольство у 2021-2022рр., що загостило і без того гостру кризу голоду.

В умовах світової фінансової кризи в 2011 році спостерігається зростання світових цін на продовольство. Якщо в 2010 році загальний індекс цін на продовольчі товари складав 188 пунктів, то у 2011 році він зріс до рекордних 131,9 пункти. В 2012 році, в зв'язку з відновленням світової економіки, він знизився до 122,8 пункти. В 2013 році індекс цін становив 120,1 пункти, а в 2014 році 115 пунктів [61], (табл. 1.3):

Таблиця 1.3

Індекси цін ФАО на продовольство в світі в період 2005-2023рр.

Дата	Індекс цін на продовольство	Індекс цін на м'ясо	Індекс цін на молочні продукти	Індекс цін на зернові	Індекс цін на масло і жири	Індекс цін на цукор
2005	67,4	71,8	77,2	60,8	64,4	61,2
2006	72,6	70,5	73,1	71,2	70,5	91,4
2007	94,3	76,9	122,4	100,9	107,3	62,4
2008	117,5	90,2	132,3	137,6	141,1	79,2
2009	91,7	81,2	91,4	97,2	94,4	112,2
2010	106,7	91,0	111,9	107,5	122,0	131,7
2011	131,9	105,3	129,9	142,2	156,5	160,9
2012	122,8	105,0	111,7	137,4	138,3	133,3
2013	120,1	106,2	140,9	129,1	119,5	109,5
2014	115,0	112,2	130,2	115,8	110,6	105,2
2015	93,0	96,7	87,1	95,9	89,9	83,2
2016	91,9	91,0	82,6	88,3	99,4	111,6
2017	98,0	97,7	108,0	91,0	101,9	99,1
2018	95,9	94,9	107,3	100,8	87,8	77,4
2019	95,1	100,0	102,8	96,6	83,2	78,6
2020	98,1	95,5	101,8	103,1	99,4	79,5
2021	125,7	107,7	119,1	131,2	164,9	109,3
2022	143,7	118,8	142,6	154,7	187,8	114,5
2023 Жовтень	120,6	112,9	111,3	125	120	159,2

Примітка. Складено автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Така ж тенденція прослідковується й в 2015 році, коли світовий показник впав до позначки 93 пунктів, що пов'язано з загальносвітовими тенденціями, а саме наявністю значних запасів і слабким попитом на світових ринках, а також зміцненням курсу долара США. В 2016 році середній показник індексу цін знизився до 91,9 пункти, а в 2017 році знову підйом до 98 пунктів, спад в 2018 році до 95,9 і знову підвищення до 98,1 пункти в 2020 році.

У 2021-2022 роках спостерігається ріст світових цін, через пандемією COVID-19 та війну в Україні, майже на всі види продовольчих товарів, крім масла і жирів. Значення Індексу цін в 2021 році виявилось на 4,6 пункти нище (125,7 пунктів) рекордного рівня (131,9 пунктів), якого він досяг у лютому 2011 року. В 2022 році індекс цін на продовольство у світі становив рекордні 143,7 пункти і зріс на всі види продовольчих товарів у світі [61], (рис. 1.5.):

Рис. 1.5. Динаміка індексів цін на основні групи продовольчих товарів у світі в 2005-2023рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

У 2022 році індекс продовольчих цін ФАО підвищувався практично щомісяця. Травневий приріст став найбільшим місячним приростом з жовтня 2010 року. За підсумками року індекс продовольчих цін досяг максимального за останні 10 років рівня в 143,7 пункту. Зокрема, спостерігалось істотне підвищення індексу цін на зернові, молочні продукти та рослинні олії [61].

За даними ФАО у жовтні 2023 року середнє значення **Індексу продовольчих цін ФАО (ІСЦФ)** становило **120,6 пункту**, що на 1,5 пункту (1,1%) нижче за показник серпня; таким чином його зниження триває шостий місяць поспіль. Це зазначене у вересні зниження ІСЦФ було зумовлене різким падінням світових цін на рослинні олії та помірним зниженням цін на цукор, м'ясо та молочну продукцію, яке було значнішим, ніж збільшення показника індексу цін на зернові. Незважаючи на подальше падіння, ІСЦФ виявився на 7,2 пункту (5,5%) вищим за показник відповідного періоду минулого року [61], (рис. 1.6.):

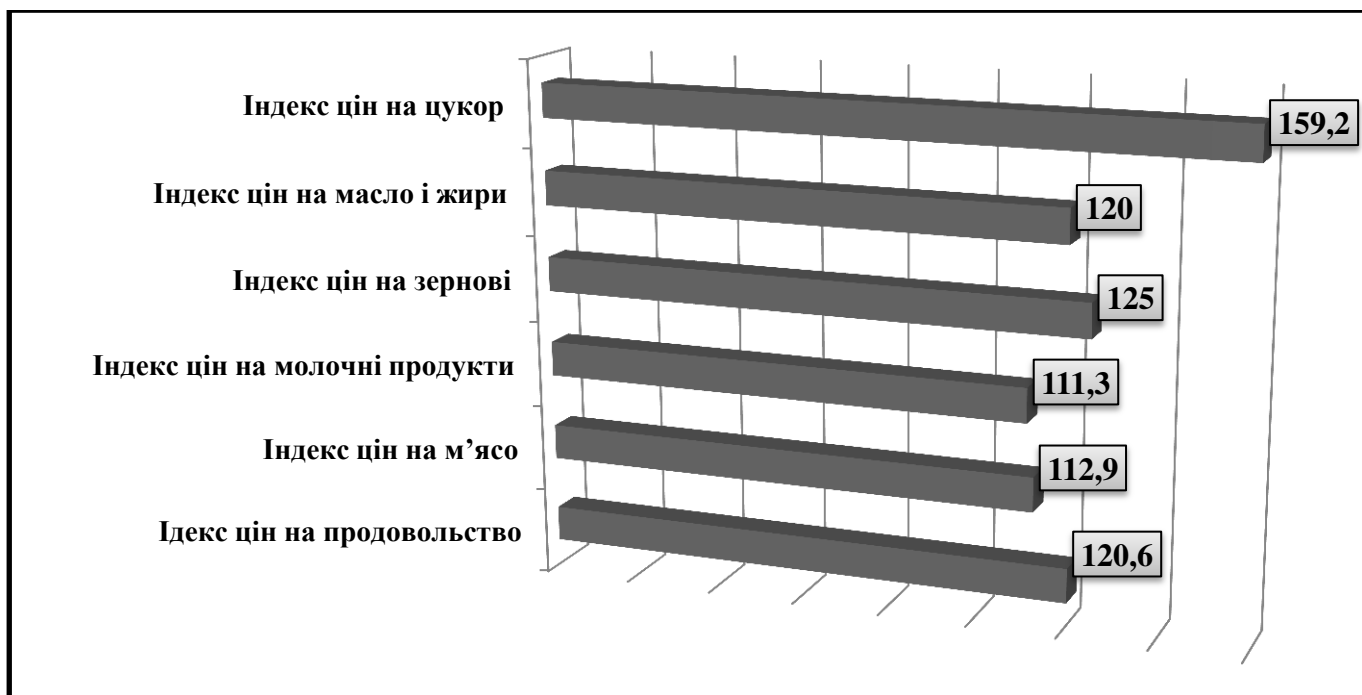

Рис. 1.6. Індокси цін на продовольство та на основні групи продовольчих товарів на жовтень 2023 року.

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

У жовтні 2023 року середнє значення **Індексу цін на зернові** ФАО склало 125,0 пункту, що на 1,3 пункту (1,0 відсотка) нижче за вересневий показник і на цілих 27,3 пункту (17,9 відсотка) нижче за відповідний показник минулого року. У жовтні світові ціни на пшеницю впали на 1,9% у зв'язку з загальною вищою, ніж очікувалося, пропозицією Сполучених Штатів Америки, а також різким загостренням конкуренції між експортерами. Світові ціни на фуражні зернові, навпаки, дещо зросли (на 0,6%) порівняно з минулим місяцем. Зменшення пропозиції в Аргентині стало одним із факторів підвищення світових цін на кукурудзу, проте цьому перешкоджало сезонне зростання пропозиції у Сполучених Штатах Америки, де тривала збиральна кампанія, а також гостра експортна конкуренція з боку Бразилії. Щодо інших фуражних зернових, то у жовтні зросли світові ціни на сорго, а ціни на ячмінь упали. Порівняно з попереднім місяцем у жовтні світові ціни на рис знизилися на 2%, що було зумовлено загальною пасивним імпортом у світі (див. Рис. 1.3.).

У жовтні 2023 року середнє значення **Індексу цін на олії** ФАО склало 120 пункту, що на 0,9 пункту (0,7%) нижче за показник вересня; таким чином, його зниження триває третій місяць поспіль, а його значення на 31,3 пункти (20,7%) нижче, ніж у відповідний період минулого року. Незначне зниження цього індексу цін відбивало головним чином падіння світових цін на пальмову олію, яка з надлишком компенсувала зростання світових цін на соєву, соняшникову та рапсову олію. У жовтні продовжувалося падіння світових цін на пальмову олію, головним чином за рахунок сезонного зростання виробництва у провідних країнах-виробниках, а також внаслідок зatoryного млявого імпортного попиту у світі. У жовтні світові ціни на соєву олію після двох місяців зниження, навпаки, почали зростати під впливом сталого попиту з боку виробників біодизелю, особливо в Сполучених Штатах Америки. Водночас світові ціни на олію трохи зросли внаслідок збільшення світових імпортних закупівель; ціни на ріпакову олію також помірно зросли через менш сприятливі види на врожай у Канаді [61].

Середнє значення **Індексу цін на молочну продукцію** ФАО у жовтні 2023 року (після зниження, що тривало дев'ять місяців) склало 111,3 пункту, що на 2,4 пункту (2,2%) вище за показник вересня; але все ж таки воно на 28,0 пункту (20,1%) нижче, ніж у відповідний період минулого року. У жовтні найбільшою мірою зросли світові ціни на сухе молоко – головним чином під впливом різкого зростання імпортного попиту як за контрактами з короткими, так і з тривалими термінами постачання, особливо з боку країн Північно-Східної Азії. Додатковим фактором зростання цін на молочну продукцію стала обмеженість постачання молока в Західній Європі та деяка невизначеність щодо впливу погодних умов, пов'язаних з Ель-Ніньо, на виробництво в країнах Океанії у майбутній період. Світові ціни на вершкове масло також зросли під впливом зростання роздрібних цін перед початком зимових свят у Західній Європі та збільшення імпортного попиту з боку країн Північно-Східної Азії. Світові ціни на сир, навпаки, дещо знизилися внаслідок ослаблення євро щодо долара США і зростання експортної пропозиції з боку країн Океанії (див. Рис. 1.6.).

Середнє значення **Індексу цін на м'ясо** ФАО склало у жовтні 2023 року 112,9 пункту, що дещо нижче (на 0,7 пункту, або 0,6%) порівняно з вересневим значенням; це зниження триває вже четвертий місяць поспіль, тому цей показник на 3,9 пункту (3,4%) нижчий за відповідний показник минулого року. У жовтні світові ціни на свинину продовжили знижуватися третій місяць поспіль, що обумовлено переважно м'яким імпортним попитом у світі, особливо з боку деяких країн Східної Азії, причому додатковим фактором зниження цін стали великі обсяги експортної пропозиції з боку деяких провідних постачальників. Світові ціни на м'ясо птиці, навпаки, дещо зросли через те, що зберігається обмежує постачання з кількох провідних світових постачальників впливу спалахів пташиного грипу; при цьому споживчий попит, як і раніше, високий, оскільки м'ясо птиці залишається порівняно доступним. Світові ціни на яловичину та баранину також дещо зросли під впливом сталого імпортного попиту з боку деяких провідних країн-імпортерів, навіть

незважаючи на великі обсяги пропозиції яловичини з боку Австралії та Бразилії та баранини з боку країн Океанії.

Середнє значення **Індексу цін на цукор** ФАО у жовтні 2023 року знизилося після двох місяців зростання і склало 159,2 пункту, що на 3,5 пункту (2,2%) нижче рівня вересня. Однак світові котирування цукру, як і раніше, більш ніж на 50,6 пункту (46,6%) перевищують рівень того ж періоду минулого року. Падіння у жовтні обумовлено головним чином великими обсягами виробництва у Бразилії, навіть незважаючи на негативні наслідки дощів для переробки цукрової тростини у першій половині жовтня. Зниженню світових котирувань цукру сприяло також ослаблення бразильського реалу щодо долара США та зниження цін на етанол у Бразилії. Однак це зниження світових цін на цукор обмежували такі фактори, як побоювання щодо передбачуваного скорочення пропозиції у світі в ході сезону 2023–2024 років, що недавно розпочався, а також затримки поставок з Бразилії у зв'язку з логістичними проблемами.

ФАО залишила без змін прогноз світового виробництва зернових у 2023 році, який оцінюється у 2 819 млн тонн, що, як і раніше, на 0,9% (26 млн тонн) більше валового виробництва 2022 року [61], (див. Табл. 1.4).

Обсяг виробництва пшениці у світі в 2023 році прогнозується на рівні 785,1 млн тонн, що на 2,2% (18 млн тонн) нижче за минулорічний рівень. Переглянуто у бік зниження прогнози щодо Європейського союзу та Казахстану, де зтяжні несприятливі погодні умови наприкінці сезону призвели до зниження врожаю порівняно з прогнозами. Це зниження прогнозів переважило підвищення прогнозів виробництва щодо Іраку та Сполучених Штатів Америки у зв'язку з очікуваними високими врожаями

На 2023 рік **виробництво фуражного зерна** у світі оцінюється на рівні 1 510 млн тонн, що на 2,7% (38,8 млн тонн) більше за валове виробництво минулого року. Однак на рівні країн відзначається низка помітних змін. Головна переглянута позиція цього місяця відноситься до Китаю, де збільшення посівних площ порівняно з колишніми прогнозами дозволило підвищити прогноз урожаю на 4 млн тонн.

Виходячи з опублікованих нещодавно офіційних даних, збільшено прогнози виробництва з більшості країн Західної Африки. Поряд із цим переглядом у бік підвищення були значною мірою переглянуті прогнози виробництва кукурудзи та сорго щодо США у зв'язку із затяжними несприятливими погодними умовами, а також щодо Європейського союзу, де види на врожай кукурудзи були знижені у зв'язку із посушливими умовами у його східній частині [61].

Таблиця 1.4

Світове виробництво, споживання, запаси і торгівля зерновими
в 2019/2023 МР та прогноз на 2023/2024 МР

Показник	Маркетинговий рік				
	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23 оцінка	2023/24 прогноз
Світовий ринок зернових, (млн. тонн)					
Виробництво	2720,1	2 777,7	2 815,1	2 768,4	2819,3
Пропозиція	3590,3	3 605,0	3 651,7	3 630,3	3677,7
Споживання	2696,3	2 759,2	2 797,0	2 783,7	2810,4
Світова торгівля	421,9	480,0	478,7	467,2	469,2
Кінцеві запаси	883,7	836,6	861,9	847,8	881,1
Світовий ринок пшениці, (млн. тонн)					
Виробництво	762,4	774,9	779,3	787,2	785,1
Пропозиція	1034,2	1 058,8	1 070,5	1 080,6	1100,7
Споживання	760,3	761,9	774,6	774,2	789,5
Світова торгівля	175,1	189,2	195,6	191,8	194,4
Кінцеві запаси	272,8	291,2	293,4	302,7	315,1
Світовий ринок фуражних зернових культур, (млн. тонн)					
Виробництво	1446,4	1 484,7	1 510,7	1 468,4	1510,3
Пропозиція	1861,4	1 841,0	1 862,6	1 840,4	1857,1
Споживання	1424,6	1 487,0	1 500,2	1 490,9	1499,0
Світова торгівля	202,3	239,2	229,4	222,4	222
Кінцеві запаси	427,9	352,0	372,0	352,0	367,1
Світовий ринок рису, (млн. тонн)					
Виробництво	511,2	518,1	525,2	512,8	523,9
Пропозиція	694,7	705,2	718,6	709,4	720
Споживання	512	510,3	522,2	518,6	521,9
Світова торгівля	44,5	51,6	53,7	53,0	52,8
Кінцеві запаси	183	193,4	196,6	193,1	198,9

Примітка. Складено автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

В Україні зберігається вплив війни, включаючи обмеженість доступу до угідь та низькі закупівельні ціни для фермерських господарств, що поряд із далекими від ідеальних погодними умовами змушує скорочувати площі під пшеницею.

В Індії в умовах високих внутрішніх цін, що зберігаються, передбачається збільшення посівних площ під пшеницею в порівнянні з минулим роком, а достатні обсяги водних ресурсів для зрошення повинні сприяти сприятливим видам на врожай. У Пакистані як наслідок рекордно високих внутрішніх цін очікується розширення посівних площ порівняно із середнім показником за останні п'ять років, а гарне забезпечення якісним насінням, добривами та гербіцидами дає підстави очікувати на високий врожай. У Китаї цього року через очікуване зростання внутрішнього попиту на пшеницю можуть бути розширені посівні площі під цією культурою.

У країнах Південної півкулі йде сівба фуражних зернових урожаю 2024 року. У Бразилії попередні дані свідчать про скорочення посівних площ під кукурудзою приблизно на 5 відсотків, оскільки співвідношення витрат і цін робить вигіднішим обробіток соєвих бобів. В Аргентині попередні прогнози вказують на незначне скорочення у 2024 році порівняно з минулим роком площ під кукурудзою через брак опадів у першій половині сільгоспсезону, що негативно позначається на ході посівної. На півдні Африки, за попередніми прогнозами, 2024 року можуть бути незначно збільшені посівні площі під кукурудзою; а в Південній Африці та сусідніх із нею країнах у зв'язку з формуванням Ель-Ніньо, яке часто пов'язане з більш посушливою та спекотною погодою, є небезпека зниження врожаю [61].

Прогноз ФАО зі **світового виробництва рису** в сезоні 2023–2024 років становить 523,9 млн тонн, що на 0,8% вище за рівень сезону 2022–2023 років і на 850 тисяч тонн більше попереднього прогнозу. Цей перегляд прогнозу у бік підвищення відображає насамперед підвищення прогнозу виробництва щодо Індії у зв'язку з переглядом оцінок виробництва у сезоні 2022–2023 років у цій країні. Таке коригування повністю перекреслило всі інші переглянуті дані; зокрема, було

переглянуто у бік ще більшого зниження прогноз виробництва щодо Індонезії у зв'язку з значнішим, ніж передбачалося раніше, скороченням міжсезонних посадок.

Світове споживання зернових у сезоні 2023–2024 років передбачається на рівні 2 810 млн тонн, що на 6,7 млн тонн вище за жовтневий прогноз і на 1,0 відсотка вище за показник сезону 2022–2023 років. Цього місяця прогноз споживання пшениці у сезоні 2023–2024 років підвищено на 6,3 млн тонн, що зумовлено головним чином передбачуваним збільшенням використання пшениці на корми в Китаї; у результаті світовий прогноз збільшено до 789 млн тонн, що на 1,4 відсотка вище, ніж у сезоні 2022–2023 років. Навіть незважаючи на зниження на 1 мільйон тонн цього місяця, зумовлене головним чином зменшенням прогнозів споживання кукурудзи в Індонезії у зв'язку з очікуваним скороченням виробництва, як і раніше, очікується збільшення споживання фуражних зернових у світі в сезоні 2023–2024 років на 1,2 відсотка до 1499 млн тонн.

За рисом прогноз споживання у світі у сезоні 2023–2024 років підвищено порівняно з жовтневим прогнозом на 1,5 млн. тонн до 522,0 млн. тонн, що зумовлено головним чином підвищенням прогнозів внутрішнього споживання в Індії. Проте цей переглянутий показник, як і раніше, вказує на те, що загальний обсяг споживання рису у світі може практично не змінитись порівняно з дещо зниженим рівнем сезону 2022–2023 років, оскільки зростання продовольчої складової споживання не дозволить компенсувати очікуване зниження споживання на корми [61], (див. Рис. 1.7.).

Прогноз ФАО щодо **запасів зернових у світі** станом на кінець сільськогосподарського сезону 2024 року знижений порівняно з жовтневим прогнозом на 2,9 млн. тонн до 881 млн. тонн; проте цей показник на 2,6% вищий за показник початку сезону. Виходячи з останніх прогнозів щодо запасів та споживання у світі, їх співвідношення у сезоні 2023–2024 років може становити 30,7%, що трохи вище за показник у 30,5% у сезоні 2022–2023 років, але в історичній перспективі такий показник все ще вважається не викликає занепокоєння становищем щодо пропозиції. Останній перегляд запасів у бік зниження

обумовлений головним чином зниженням на 4,2 млн. тонн прогнозів світових запасів пшениці у зв'язку з передбачуваним зменшенням запасів у Китаї внаслідок зростання споживання на корми, зменшенням прогнозів виробництва по Казахстану та збільшенням експорту Туреччиною. Після перегляду цього місяця у бік зниження прогнозів щодо запасів пшениці у світі зараз очікується, що їх обсяг буде близьким до рівня початку сезону і становитиме 315 млн тонн [61].

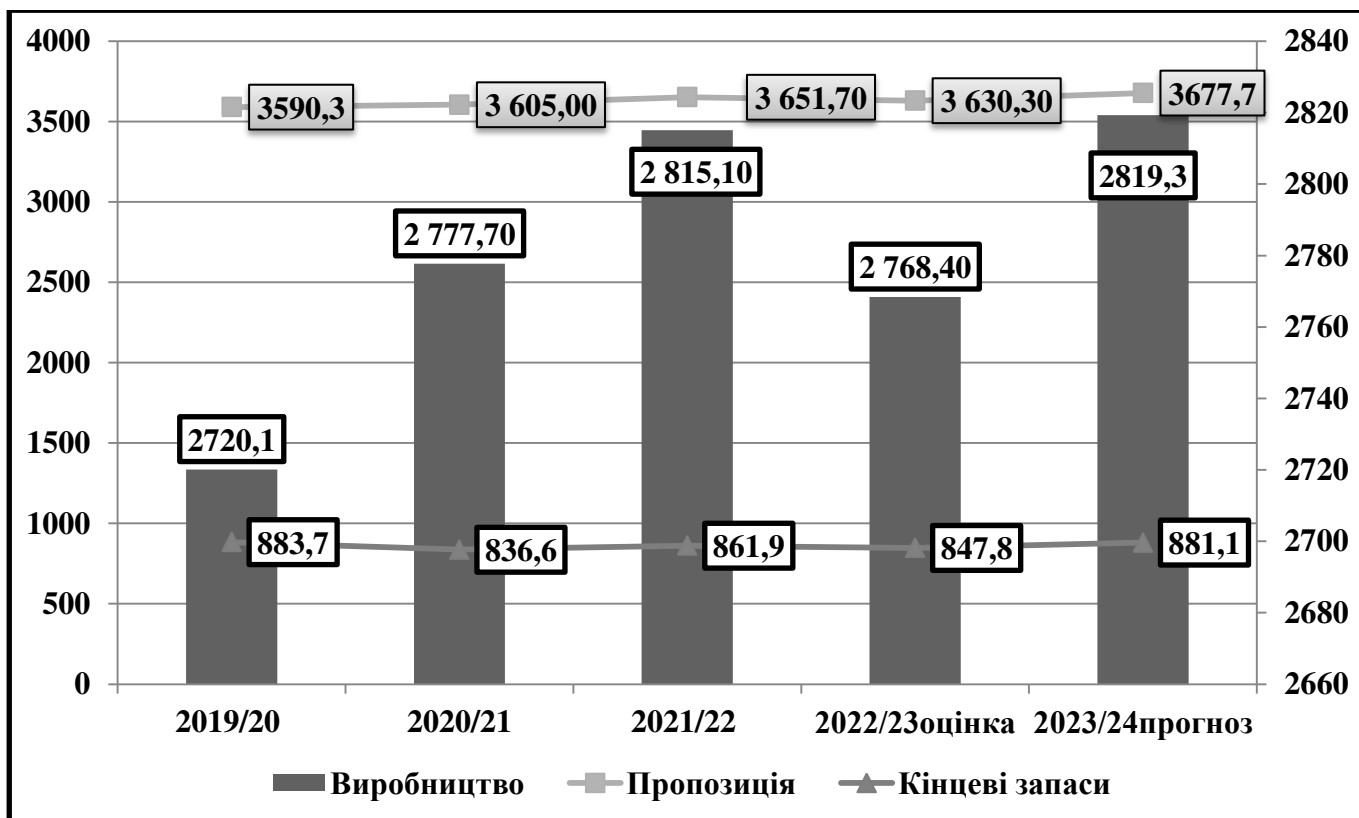

Рис. 1.7. Світове виробництво, пропозиція та запаси зернових в 2019/2023 МР та прогноз на 2023/2024 МР, (млн.тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Прогноз запасів фуражних зернових у світі підвищено цього місяця на 1,0 млн. тонн до 367 млн. тонн – на 5,9 відсотка порівняно з рівнем початку сезону. Підвищення поточного місяця прогнозів щодо запасів головним чином відображає прогнози щодо запасів кукурудзи в Китаї у зв'язку з очікуваним зростанням її

виробництва. Станом на кінець збутового сезону 2023-2024 років очікується збільшення запасів рису у світі на 1,5 відсотка порівняно з піковим значенням минулого року на рівні 198,9 млн. тонн. Однак найбільша частина цього приросту передбачається в Індії, де чергове збільшення резервів у поєднанні зі зростанням перехідних запасів у Пакистані та Сполучених Штатах Америки може перевищити скорочення запасів у всіх інших основних країнах - експортерах рису. Однак сукупний обсяг запасів у країнах-імпортерах, як очікується, може незначно збільшитися порівняно з рівнем сезону 2022–2023 років, оскільки приріст очікується головним чином у Китаї, Індонезії та Філіппінах в обсязі, який незначно перевищує сукупне скорочення запасів у всіх інших країнах-імпортерах [61].

Щодо експорту, то причиною перегляду у бік збільшення прогнозу поточного місяця щодо **світової торгівлі фуражними зерновими** стало збільшення порівняно з прогнозом обсягів продажу кукурудзи Аргентиною та Парагваєм. У зв'язку із збільшенням поставок Туреччиною в поточному місяці збільшено прогноз щодо пшениці. Однак, незважаючи на ці коригування у бік підвищення, прогноз світової торгівлі як фуражними зерновими, так і пшеницею на сезон 2023–2024 роки знижений, що, відповідно, на 2,8 та 1,8 відсотка нижче за рівні сезону 2022–2023 років. Наразі передбачається, що **обсяг світової торгівлі рисом** у 2024 році (січень – грудень) становитиме близько 52,8 млн тонн, що дещо відрізняється від жовтневого прогнозу та майже відповідає нижчому показнику за 2023 рік, оскільки передбачуване скорочення закупівель, зокрема, Індонезією та низкою країн Східної Африки можуть звести нанівець можливе зростання імпорту деякими країнами – імпортерами Далекого Сходу, Європейського Союзу та Латинської Америки [61].

Таким чином, ФАО - міжнародна організація під патронатом ООН. Діяльність ФАО спрямована на зменшення гостроти проблеми бідності і голоду в світі шляхом сприяння розвитку сільського господарства, поліпшення харчування і розв'язання проблеми продовольчої безпеки - доступності всім і завжди харчування, необхідного для активного та здорового життя. ФАО діє як нейтральний форум, а також як джерело знання та інформації.

Загарбницька війна росії проти України значно збільшила ризики продовольчої безпеки, спричинила збої в сільськогосподарському виробництві, ланцюгах поставок і торгівлі, які призвели до безпрецедентного рівня світових цін на продукти харчування та добрива.

Ситуація на світових аграрних ринках, що склалася на середину 2023 року, показала важливість українського аграрного сектору для глобального ринку сільськогосподарської продукції в цілому, та для економіки Європейського Союзу, зокрема.

Висновки до розділу 1

Таким чином, АПК відіграє важливу роль у національному господарстві і є фундаментальною частиною забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни. Його структура, яка включає різні сегменти виробництва, постачання та обробки сільськогосподарської продукції, повинна бути оптимізована, щоб відповідати потребам сучасного ринку та розвитку суспільства.

Індекс цін на продовольство один з ключових інструментів для дослідження динаміки світового ринку продовольства. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визначає та публікує цей індекс, який відстежує зміну цін на основні продукти харчування на світовому ринку. Включаючи до цього індексу різноманітні харчові продукти, він дає змогу глибоко зрозуміти тенденції та перешкоди, які впливають на глобальну продовольчу безпеку.

Україна є одними з найважливіших виробників сільськогосподарської продукції у світі. Україна увійшла до трійки найбільших світових експортерів пшениці, ячменю, кукурудзи, ріпаку та ріпакової олії, насіння соняшнику та соняшникової олії. Також, Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна, одним із гарантів продовольчої безпеки у світі та має потенціал у нарощенні виробництва і експорту зерна.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Місце України на міжнародному ринку продовольства в умовах воєнних дій

Україна є одним з найважливіших виробників сільськогосподарської продукції у світі. У 2023 році Україна змогла зберегти свій статус житниці світу, оскільки аграрії виростили 81 млн тонн зернових та олійних культур за умови внутрішнього споживання у 23-24 млн тонн. Україна виробляє в три-чотири рази більше сільгоспкультур і продуктів переробки, ніж сама споживає, тому агросектор однозначно орієнтований на експорт.

За даними Української зернової асоціації Україна зможе експортувати на світові ринки 50 млн тонн зернових і олійних культур врожаю 2023 року, а також близько 10 млн тонн рослинних олій і шротів. Сумарно через морський коридор і через західні кордони Україна зможе експортувати, за підрахунками близько 6 млн тонн зерна щомісяця, що вже вдалося зробити в листопаді 2023 року. А у 2022/2023МР Україна експортувала майже 49 млн т зернових та зернобобових. Тоді Україна заробила понад 20 млрд дол. США. Але лише на простій суден із зерном українські аграрії втратили понад 1 млрд. дол. США [52].

Разом вони забезпечили майже 88% виручки від продажу вітчизняного агропродовольства на ринки країн світу. При цьому у 2023 році збільшуються кількісні показники експорту всіх перерахованих позицій, тоді як у грошовому виразі зростання не стосується лише м'ясопродуктів.

З початку війни повністю змінився список топ-10 країн, куди раніше Україна експортувала зернову продукцію. Румунія за 2022/23МР збільшила питому вагу в

українському пшеничному експорті з 0,5% до 15,8%, а еквівалент експорту за рік зріс з 26 млн. дол. США до пів мільярда доларів.

Напрямок торгівлі пшеницею до Іспанії в 2022/23МР зріс з 0,8% до 14%, обсяги злетіли до 2,5 млн тонн. Туреччина збільшила частку в експорті пшениці з 10 до 20%, ячменю - з 19% до 23%, вівса – з 0 до 4%, олії - з 3,5% до 19%. Також до топ-5 покупців олії, кукурудзи та ячменю увійшов Китай. У п'ятірку країн покупців продовольчого зерна увійшов Бангладеш, який закуповував зерно за кошти ООН. Польща в рейтингу покупців пшениці - на п'ятому місці, по ячменю - восьма, по кукурудзі - сьома. По ріпаку, житу і макухам - на першому місці.

На рисунку 2.1 відображена частка України у світовому виробництві та експорті сільськогосподарською продукцією в 2021/22МР (рис. 2.1.):

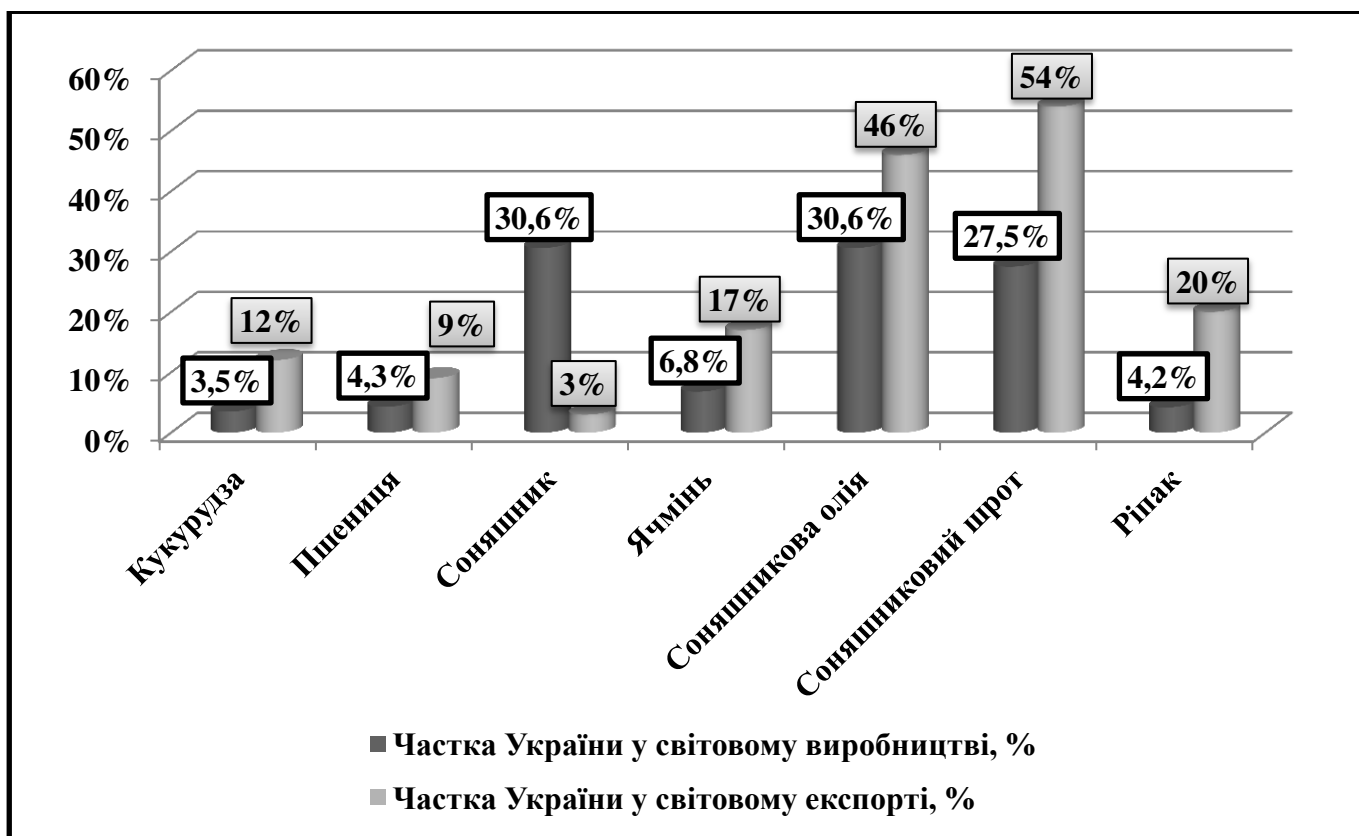

Рис. 2.1. Частка України у світовому виробництві та експорті сільськогосподарською продукцією в 2021/22МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

У 2022 році український сільськогосподарський експорт склав понад 23,7 млрд. дол. США, що становить 44,2% від загального експорту країни. Зокрема, Україна є великим виробником і експортером основних зернових - життєво важливих товарів для міжнародної продовольчої системи. У зерновому секторі її внесок у світове виробництво особливо значний для ячменю, пшениці та кукурудзи.

Оскільки росія та Україна є значними світовими виробниками пшениці, то війна між двома країнами спричинила масштабні збої на світовому ринку пшениці та вплинула на суміжні галузі, які можуть призвести до дефіциту продовольства в усьому світі. Якщо характеризувати поточну ситуацію з виробництвом пшениці одним реченням - на світовому ринку другий сезон поспіль триває «пшеничний бум». Сезон 2021/2022 МР завершився рекордним показником у 780,3 млн т, сезон 2022/2023 МР фінішує з новим досягненням - 788,3 млн т, а в сезоні 2023/2024 МР USDA прогнозує черговий рекорд - 789,8 млн т. [61], (рис. 2.2.):

Рис. 2.2. Динаміка світового виробництва, пропозиції та запасів пшениці в 2018/23 МР та прогноз на 2023/24 МР, (млн.тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

Пшениця є третьою найбільш вирощуваною зерновою культурою - після рису та кукурудзи - і другою найбільш вирощуваною для споживання людиною. Китай є найбільшим у світі виробником пшениці, і за останні 20 років він зібрав понад 2,4 мільярда тонн пшениці, що становить приблизно 17% від загального виробництва.

Перша п'ятірка країн-виробників пшениці це - Китай, Індія, РФ, США та Австралія. Незмінним лишається місце ЄС у світовому виробництві, у 2022/2023 МР - 134,3 млн т. Більше пшениці виробляє лише Китай [58], (рис 2.3.):

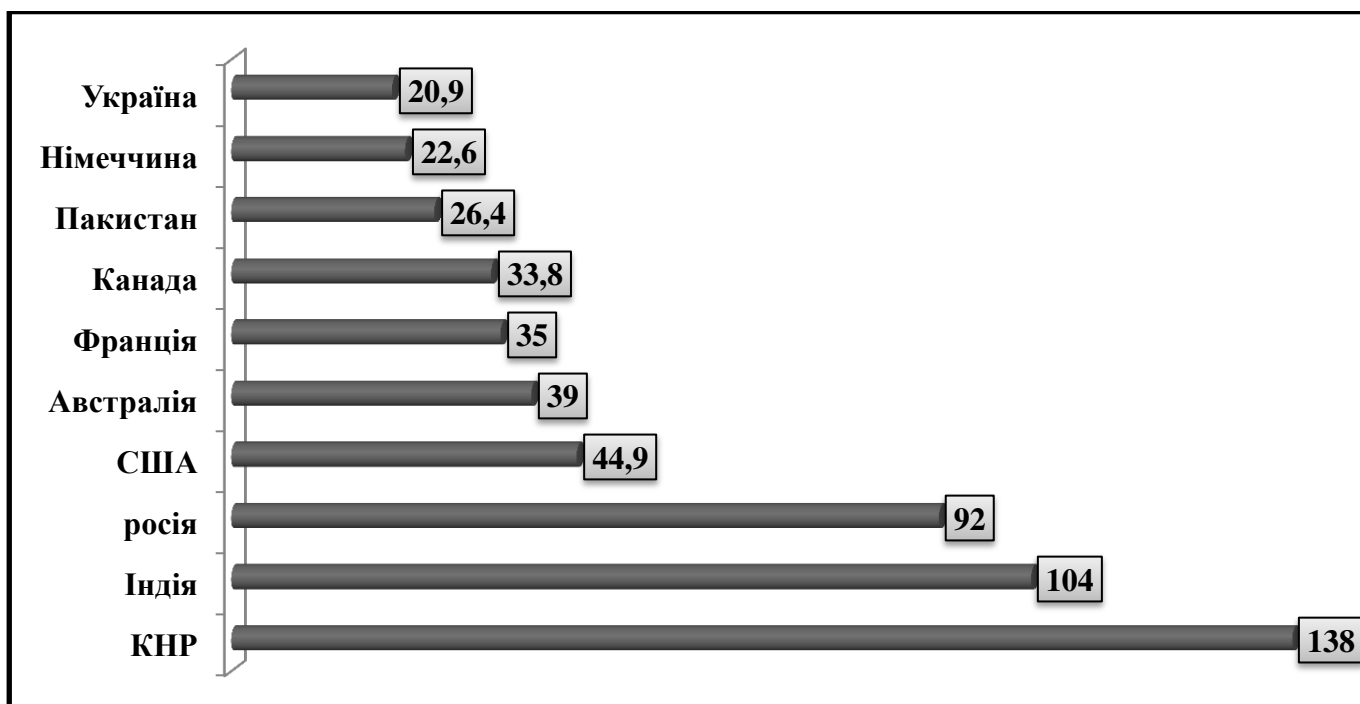

Рис. 2.3. ТОП-10 країн-виробників пшениці в 2022/2023 МР, (млн. тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Водночас, для окремих країн «великої десятки» сезон 2022/2023 МР ознаменувався своїми рекордами та антирекордами. Так, Німеччина повернула собі місце в ТОП-10 виробників пшениці. Австралія зібрала черговий рекордний урожай. Туреччина наростила виробництво до 19 млн т. А США встановили антирекорд експорту пшениці і за деякими показниками відкотилися до рівня 50-х років.

Україна в поточному сезоні теж здала свої позиції на світовому ринку - за обсягами виробництва пшениці спустилася з 7 до 10 місця у світі, тобто до рівня

2014/15 МР. Однак якщо врахувати, що увесь сезон українські аграрії відпрацювали в умовах війни з росією, утримання Україною статусу одного з десяти найбільших світових виробників пшениці цілком можна зарахувати до головних досягнень 2022/23 МР. До того ж, як виявилось, багато хто з українських аграріїв пристосувався до вирощування пшениці в екстремальних умовах воєнного часу.

По-перше, на півдні і сході України і до війни пшениця вирощувалася в умовах ризикованого землеробства і періодичних кліматичних катаклізмів останніх років, що спонукало фермерів до пошуку більш стійких і урожайних сортів.

По-друге, в українських аграріїв сьогодні немає проблем з пошуком прогресивних селекційних розробок - вони широко представлені на ринку. І щорічно з'являються новинки. LNZ Group в цьому сезоні презентує фермерам 5 нових сортів озимої пшениці зі своєї селекційної лінійки LEGEND. На ділянках LNZ-Hub вони були висіяні у жовтні 2022 року, тобто це саме сорти «загартовані війною».

Всі нові сорти пшениці, які виводяться на ринок, відрізняються високою посухо- та зимостійкістю, толерантністю до основних хвороб та мають стійкість до вилягання і осипання зерна. Не менш важливо, що їх вирощують на власних полях, тобто вони повністю адаптовані до кліматичних умов України. Наприклад, новий сорт «ЛНЗ Протект» демонструє високий потенціал врожайності в стресових умовах. Невибагливий до умов вирощування і попередників. А «ЛНЗ Лайт» має високий коефіцієнт кущення, що важливо при вирощуванні пшениці в посушливих умовах. Що ж стосується загальносвітових тенденцій, то Міністерства сільського господарства США (USDA) в сезоні 2023/24 МР не очікує глобальних потрясінь. Посівні площі під пшеницею у світі незначно зростуть - з 220,3 млн га до 221,4 млн га, середньосвітова врожайність пшениці, навпаки, знизиться з 3,58 т/га до 3,57 т/га, а сумарне внутрішнє споживання пшениці залишиться порівнянним зі світовим виробництвом - на рівні 789,5 млн т.

Найбільший приріст виробництва пшениці очікується в Аргентині - до 21, 5 млн т. У Китаї прогнозується підвищення врожайності до рекордних показників, у

Індії новий рекордний врожай - 110 млн т. А в Європі - сприятливі умови для вирощування на більшій частині території, за винятком Іспанії.

У 2022/23 МР сумарний обсяг експорту пшениці на світовому ринку склав 212,9 млн т, що є рекордним показником. Частка України у світовому експорті склала 7% - цілком гідний показник і шосте місце у світі. При цьому п'ятірка найбільших країн-експортерів пшениці залишилася незмінною.

У сезоні 2023/24 МР, за прогнозом відбудеться незначна корекція обсягів світового експорту до 212,5 млн т. Прогнозується, що ЄС наростить експорт пшениці на 3,5 млн т - до 38 млн т (друге місце у світі в «загальному заліку»). Аргентина наростить обсяги експорту більш ніж у 2 рази, до 12,5 млн т і підніметься на 6 місце у світі, змістивши Україну на 7-ме місце, яка, як очікується, експортує лише 10 млн т пшениці.

ТОП-10 країн експортерів пшениці в 2022/23 МР: росія - 44,5 млн т; Австралія - 32,5 млн т; Канада - 26 млн т; США - 21,1 млн т; Франція - 18 млн т; Україна - 15,0 млн т; Казахстан - 10; Туреччина - 7; Німеччина - 6,2; Аргентина - 5,5 [58], (рис 2.4.):

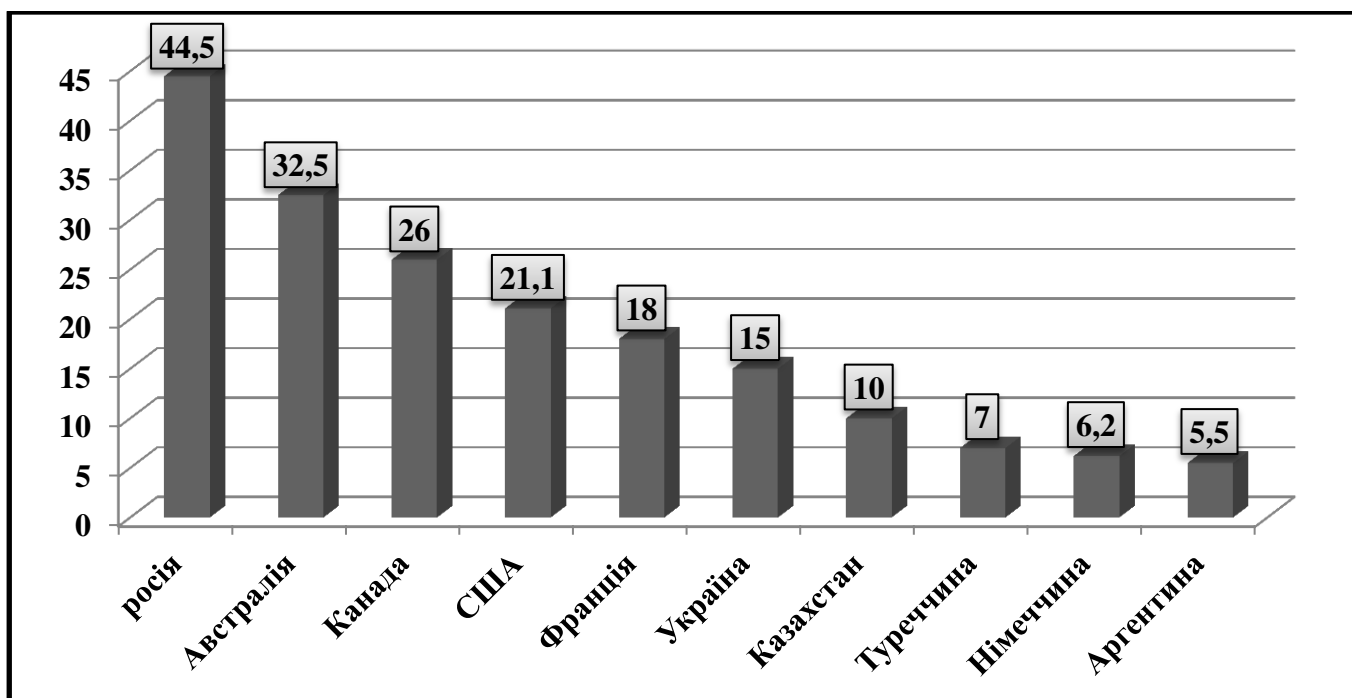

Рис. 2.4. ТОП-10 країн-експортерів пшениці в світі у 2022/2023 МР, (млн тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Найбільшими експортерами українського зерна у 2022/23 МР стали компанії Кернел, Louis Dreyfus Company та Cargill. Україна у 2022/23 МР збільшила експорт зернових у порівнянні з попереднім сезоном на 1 млн т до 49 млн т, з яких 55% були відвантажені через глибоководні порти, а решта – альтернативними маршрутами.

Зміна основних маршрутів експорту суттєво відкоригувала структуру найбільших експортерів зерна, оскільки поставки альтернативними шляхами дуже фрагментовані, а частка основних гравців в них не перевищує 5-7%. Виключенням тут є компанія Нібулон, яка активно експортує зерно через свій портовий термінал на Дунаї, навіть на тлі можливості експорту через порти Чорного моря. 2022/23 МР найбільшим експортером зерна з України стала компанія Кернел з часткою 8% у загальному експорті. Друге місце посіла Louis Dreyfus з часткою 7%.

Найбільшим світовим імпортером пшениці у 2023/24 МР, за прогнозом USDA, стане Єгипет - 12 млн т, що на 1 млн т більше, ніж поточного сезону. А друге і третє місця поділять Індонезія і Китай з показниками 11 млн т і 10,5 млн т. (рис. 2.5.):

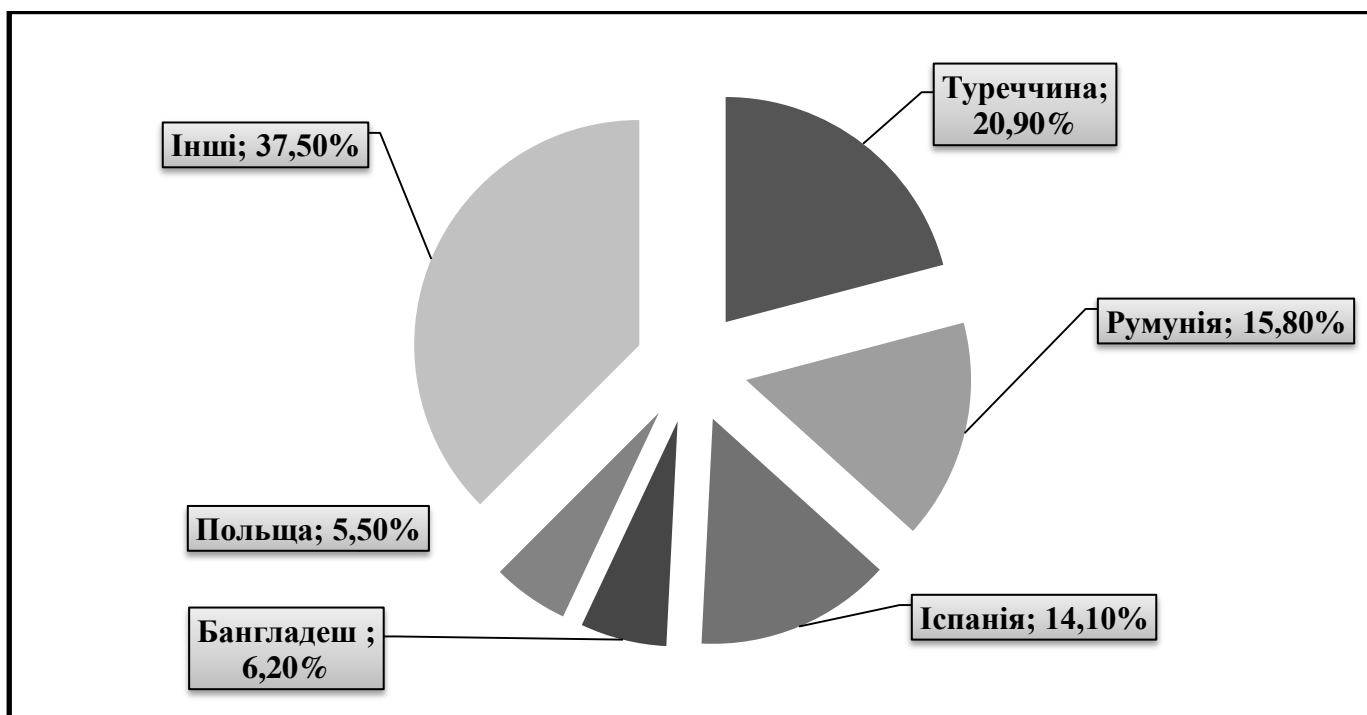

Рис. 2.5. ТОП-10 країн-імпортерів української пшениці в 2022/2023 МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

А загалом ТОП-10 найбільших експортерів та відповідна частка в експорті зерна виглядає наступним чином:

1. Кернел – 8%.
2. Louis Dreyfus – 7%.
3. Cargill – 5%.
4. Нібулон – 5%.
5. ADM – 5%.
6. Агропросперіс – 4%.
7. Cofco – 3%.
8. Viterra – 3%.
9. Укрлендфармінг – 2%.
10. Олам Україна – 1%.

Кукурудза є основною фуражною культурою у світі. Тенденція обсягів її виробництва постійно зростаюча, що обумовлено значним попитом. Окрім продовольчих та фуражних цілей, кукурудзу використовують ще й на технічні потреби. Кукурудза з кожним сезоном займає лідируючі позиції в списках найпоширеніших культур сільського господарства. 2022/23 МР не став виключенням, а навпаки показав значний приріст по виробництву, в порівнянні з минулим сезоном.

Вигідне географічне розташування та сприятливі природно-кліматичні умови в Україні стали об'єктивними умовами вирощування цієї зернової культури. Галузь виробництва зерна кукурудзи важлива складова АПК та експортного потенціалу країни. За останні десятки років сектор виробництва кукурудзи зайняв чи не найважливішу позицію в агропромисловій системі як драйвер розвитку сільського господарства. З року в рік у світі валовий збір цієї культури перевищує показники інших злакових. Кукурудза посідає провідне місце у сучасному світовому землеробстві, що зумовлено її широким використанням і високою врожайністю.

Міністерство сільського господарства США оновило прогноз балансу основних сільськогосподарських культур на 2023/24МР, у якому збільшило

показники виробництва та експорту української кукурудзи, а також експорту пшениці. Прогноз світового виробництва кукурудзи в 2023/24 МР зріс на 6,3 млн т, до 1 220,8 млн т. Зростання виробництва буде досягнуте завдяки США (+4,3 млн т, до 387 млн т), Україні (+1,5 млн т, до 29,8 млн т), М'янмі та Парагваю. Частково зростання виробництва кукурудзи буде компенсуватися його зниженням у Мексиці (-0,9 млн т, до 26,5 млн т), Єгипті (-0,6 млн т, до 7 млн т) та Індонезії (рис. 2.6.):

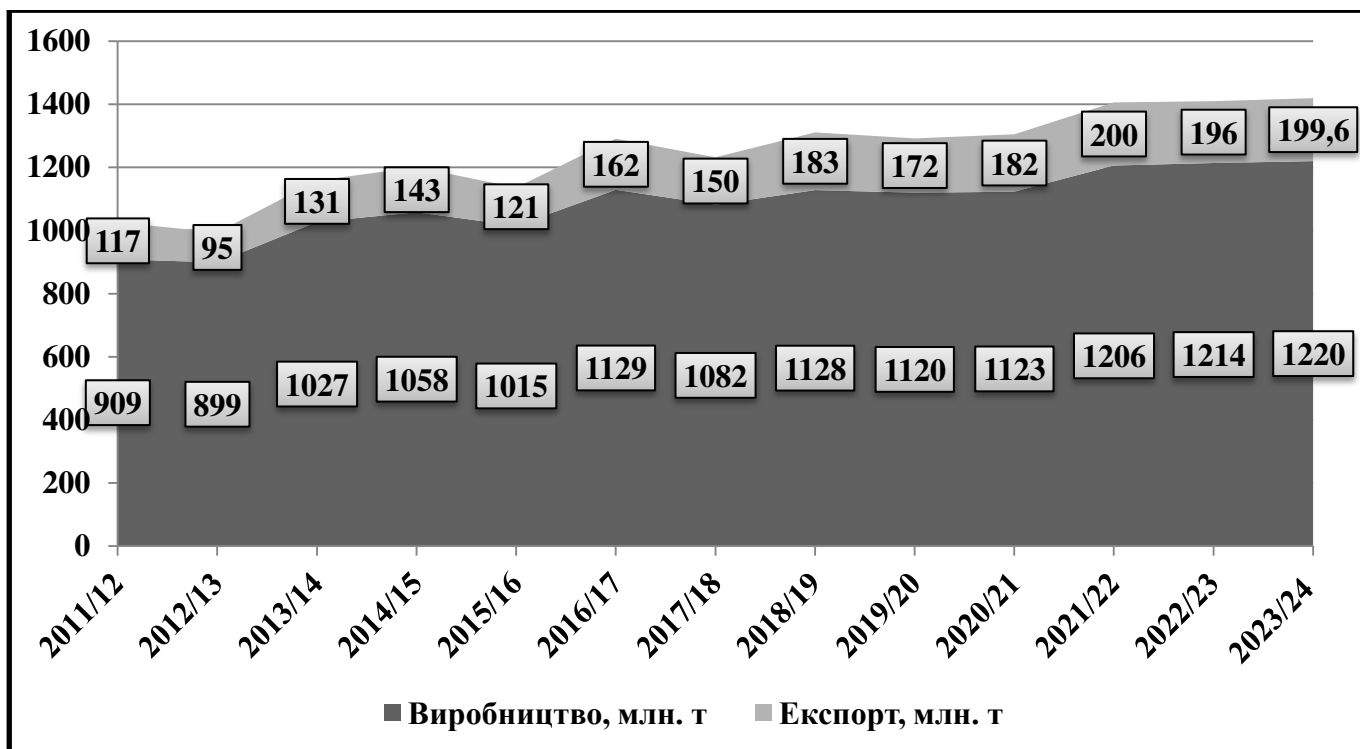

Рис. 2.6. Динаміка виробництва та експорту кукурудзи у світі в 2011/12-2022/23 МР та прогноз на 2023/24 МР, (млн т).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Прогноз світової торгівлі кукурудзою на 2023/2024 МР зріс на 3,4 млн т, до 199,6 млн т. Основні зміни у світовій торгівлі включають збільшення експорту кукурудзи США (+1,3 млн т, до 52,7 млн т), Туреччиною, Україною та Папуа-Новою Гвінеєю. Прогноз кінцевих запасів кукурудзи збільшився на 2,6 млн т, до 315 млн т, переважно завдяки збільшенню запасів в США, Україні, Парагваї та Китаї, що частково компенсується їх зниженням в Ірані.

Українська зернова асоціація прогнозує, що у 2023 році в Україні буде зібрано 81,6 млн т зернових та олійних. Станом на 10 листопада 2023 року в Україні вже зібрали 71,5 млн т нового врожаю, у тому числі 22,409 млн т пшениці та 21,218 млн т кукурудзи. Згідно з оновленими прогнозами USDA, в 2023/24 МР показники України щодо виробництва кукурудзи збільшено на 1,5 млн т, до 29,5 млн т, а також щодо експорту - на 0,5 млн т, до 20 млн т. [58].

З початку війни повністю змінився список топ-10 країн, куди раніше Україна експортувала кукурудзу. Тепер у цьому переліку є країни, куди українська кукурудза до 2022 року експортувалася в незначних обсягах або взагалі не експортувалася.

2022 року значно зросли поставки в напрямку західного кордону в такі країни як Румунія, Польща, Угорщина, повністю змінивши структуру експорту. До Румунії, куди раніше кукурудза експортувалася незначними обсягами було експортовано 3,5 млн т.

Основними імпортерами української кукурудзи в 2022/23 МР стали Китай, закупівлі якого становили 21% усього експортованого обсягу культури, Румунія з часткою 15% та Іспанія з часткою 11% [58], (рис 2.7.):

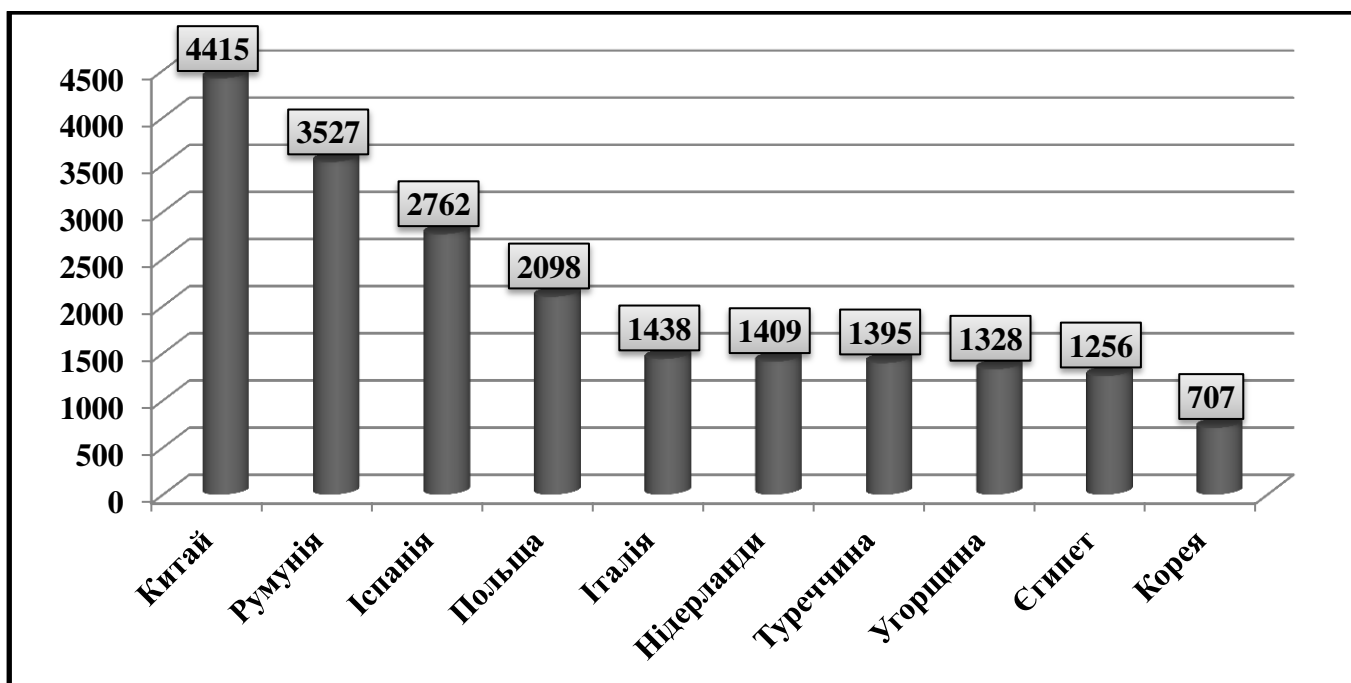

Рис. 2.7. Основні країни-імпортери української кукурудзи в 2022/2023 МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Україна за підсумками 11 місяців 2022/23 МР експортувала 26,6 млн т кукурудзи, з яких 64% припадає на відвантаження зерновим коридором. Даний показник на 11% перевищує експорт зернової за аналогічний період попереднього сезону (24,0 млн т).

Водночас аналітики у вересневих прогнозах на 2022/23 МР очікують експорт кукурудзи з України на рівні 27,3 млн т. У 2023/24 МР можливе скорочення відвантажень зернової на зовнішній ринок на 30%, до 19,0 млн т, що більшою мірою пов'язано з обмеженими логістичними шляхами та можливими затримками в постачанні на тлі ризиків, пов'язаних із обстрілами.

Згідно з даними Міністерства сільського господарства США, Бразилія стала провідним світовим експортером кукурудзи в сезоні, який завершився в серпні 2023 року, обігнавши колишнього багаторічного лідера, США на які припадатиме 23% світового експорту кукурудзи, що менше, ніж у Бразилії (32%). Бразилія також утримує лідерство і стосовно посівних площ у 2023/24, який починається 1 вересня. Лише один раз США покинули перше місце: у 2013 році після руйнівної посухи.

Світовий експорт кукурудзи у світі в 2022/2023 МР становило 196 млн. тонн. Головними експортерами кукурудзи в цьому сезоні стали [58], (рис. 2.8.):

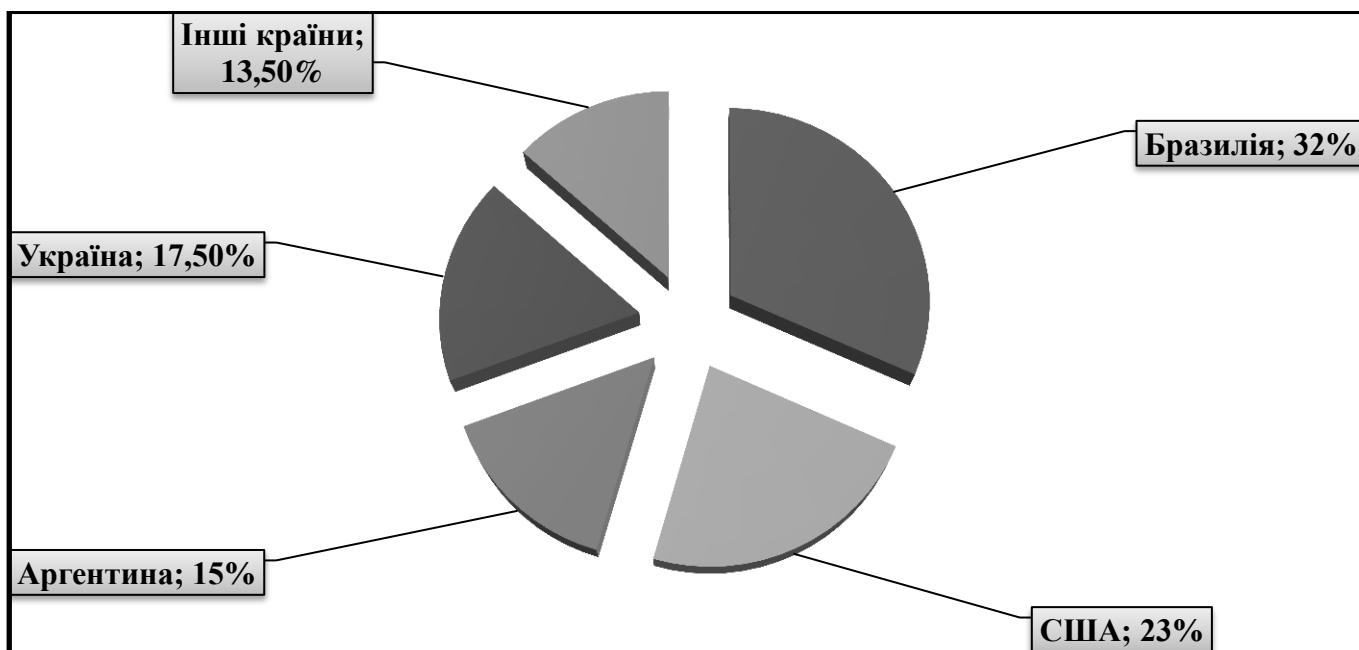

Рис. 2.8. Країни-експортери кукурудзи в світі в 2022/2023 МР, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства сільського господарства США (USDA).

Бразилія з її теплішим кліматом також отримує два врожаї кукурудзи на рік замість одного, що дає їй конкурентну перевагу над США. Навіть якщо сектор кукурудзи в США поверне собі лідируючі позиції з експорту протягом року чи двох і, враховуючи всі його перешкоди на світовому ринку порівняно з Бразилією, навряд чи він поверне собі лідерство в довгостроковій перспективі.

Взагалі українську кукурудзу готові купувати у світі, бо вона має конкурентну перевагу вона без ГМО. Однак для покупців як в Китаї, так і в інших країнах Азії та Африки важливими є два фактори - ціна та стабільність поставок. Тому навряд чи вдасться реалізувати увесь експортний потенціал по кукурудзі без морських портів.

За прогнозами USDA, врожай кукурудзи в Україні у 2023/24 МР складатиме 27,5 млн т (+2,5 млн т до минулого прогнозу). Оцінка експорту залишилась на рівні 19,5 млн т, кінцеві запаси можуть сягнути 3,89 млн т (+2,5 млн т). Показники України щодо виробництва пшениці залишаються без змін: виробництво – 17,5 млн т, експорт – 10,5 млн т. [58].

Сьогодні важко уявити, проте ще у 2000 році вітчизняний обсяг виробництва кукурудзи становив тільки 3,8 млн. тонн, а в минулому році досяг рекордного значення – близько 36 млн. тонн, тобто відбулося майже десятикратне зростання. З року в рік Україні вдається збільшувати цей показник, підвищуючи врожайність та розширюючи посівні площі.

Олійні культури. Україна у 2022/2023 МР збільшила виробництво та експорт соняшникової олії на 25,4% у порівнянні із 2021/2022 МР.

Однією з основних особливостей 2022/23 МР стало значне нарощування переробки насіння соняшнику на вітчизняних потужностях, починаючи з 2023 року, після заборони його ввезення деякими країнами ЄС. Це дало змогу значно наростити переробку насіння соняшнику всередині країни, а відповідно виробництво та експорт олії соняшникової - на 25,4% та соняшникового шроту – на 27,3% проти 2021/22 МР.

Через дунайські порти у 2022/23 МР було експортовано понад 2 млн т соняшникової олії, або 43,1% від загального експорту. Експорт соняшникової олії

суходолом користувався попитом упродовж поточного сезону і становив 18–31% від загального експорту, але в більшості випадків залишався в межах 100–120 тис. т на місяць. Відіграла вагому роль в 2022/23 МР і робота «зернового коридору», що дало змогу експортувати 1,66 млн т соняшникової олії, або приблизно 30% від загального експорту. Частка залізниці в експорті олії становила лише 12%, або 679 тис. т.

У 2022/23 МР було експортовано 5,6 млн т соняшникової олії - в середньому по 470 тис. т на місяць, що є солідним показником порівняно з минулими роками та з огляду на поточні обставини з глибоководними портами України. Нагадаємо, що до повномасштабного вторгнення половина соняшникової олії експортувалася саме через термінали біля Миколаєва, які залишаються заблокованими вже 19 місяців.

Згідно з оновленою оцінкою ІА «АПК-Інформ», виробництво та експорт української соняшникової олії у 2023/24 МР можуть скоротитися до 5,5 млн тонн (-8% до 22/23 МР) та 5,1 млн тонн (-10% до 22/23 МР) відповідно, але потенціал для збереження даних показників на рівні попереднього сезону є.

У 2023-2024 роках Україна залишиться лідеркою з експорту соняшникової олії на світовому ринку з часткою до 37% (проти 35% в 2022-2023 роках). Очікується, що на зовнішні ринки в новому сезоні можуть відвантажити близько 4,5 мільйона тонн української соняшникової олії (+2%).

Німеччина, яка з 2018 року утримувала лідируючу позицію серед імпортерів українських олійних культур, торік поступилася Румунії, яка 2021 року не входила навіть до топ-20. 2022 року ця країна закупила близько 1/5 – 18,6 % – українського експорту цього виду агропродукції.

Друге місце із часткою у 13,7 % повернула собі Туреччина, яка 2021 року поступилася Бельгії. Польща, яка у 2021 році не входила до топ-10 основних покупців вітчизняних олійних культур, впевнено посіла третє місце (12,7 %). Також «новачок» у рейтингу топ-10 – Болгарія, частка якої склала торік 11,5 %. Німеччина, частка якої зменшилась з 23,9 % у 2021 році до 8,1 % торік, посіла п'яте місце в цьому переліку.

Угорщина, яка теж потрапила до рейтингу основних імпортерів олійних культур з України, забезпечила собі частку у 7,1%. Сумарно ці шість країн принесли Україні майже 72% експортних доходів від усіх закордонних поставок олійних [53], (рис 2.9.):

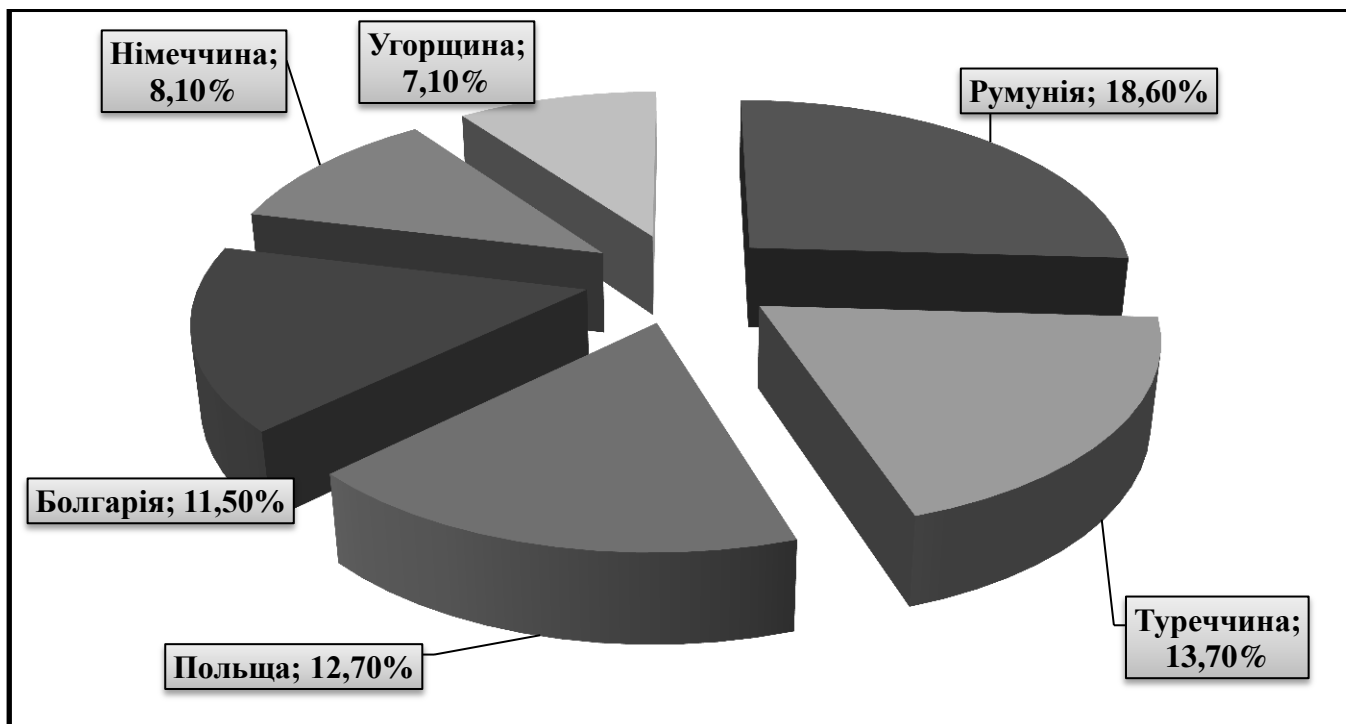

Рис. 2.9. ТОП-10 імпортерів української соняшникової олії у світі в 2022 році, (%). Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

У 2022 році зменшення обсягів експортних поставок продовжилось по соєвій олії – 237 тис. т (-2%), а також фіксувалось зниження по ріпаковій олії – 66 тис. т (-60%), поінформував експерт. До трійки країн-імпортерів української соєвої олії увійшли Польща (69,1% постачань у грошовому вираженні), Німеччина (5,19%) та Арабські Емірати (4,67%).

Експорт олії ріпаку та гірчиці за січень-вересень 2023 року досяг 244,71 тис. т, збільшившись порівняно січнем-вереснем 2022 року в 9,3 раза. Реалізація цього виду олії принесла Україні 205,72 млн. дол. США, що в 5,8 раза більше за минулорічний

показник. Ключовими країнами експорту олії ріпаку та гірчиці стали Китай (28,61% постачань у грошовому вираженні), Польща (20,08%) та Румунія (15,22%).

У 2022/23 рр. очікується відновлення світового виробництва олійних культур, переважно за рахунок сої та ріпаку, збільшення виробництва яких із надлишком перекриє скорочення виробництва соняшнику та інших олійних культур. Завдяки рекордному врожаю у Бразилії світове виробництво сої зросте, навіть незважаючи на ризик значного скорочення врожаю в Аргентині через погані погодні умови.

Світове виробництво ріпаку досягне рекордного значення через розширення виробництва в Австралії, Канаді та Європейському Союзі. Водночас через воєнні дії в Україні виробництво насіння соняшника скоротиться.

Очікується збільшення споживання олій на харчові цілі, в першу чергу в Азії, а також на виробництво біодизеля для безпосереднього використання, так і для використання як обов'язкова добавка. Через перевищення обсягів виробництва над обсягами споживання перехідні запаси рослинних олій та жирів у світі незначно зростуть. На тлі поживлення імпортного попиту та покращення ситуації з поставками розширюватиметься торгівля шротом/макухою та олією.

Таким чином, вплив війни на світові продовольчі ринки є таким серйозним, тому що Україна є одним із провідних експортерів сільськогосподарської продукції у світі. Частка України у світовому експорті та рейтинг у світі до російського вторгнення: Соняшникова олія – 1 місце в світі (50%). Ячмінь – 3 місце у світі (18%). Кукурудза – 4 місце (16%). Пшениця – 5 місце (12%). У 2021 році Україна експортувала зернових на 12 млрд. дол. США. В 2022 році ситуація погіршилася.

Агресія росії внесла зміни до світових поставок продовольства, і продукція, яку Україна не зможе поставити на світовий ринок, викликає ланцюгову реакцію: розвинені країни збільшують запаси, багато країн-експортерів продовольства, на тлі невизначеності, обмежують торгівлю. Війна вплинула на 25% світової торгівлі зерновими та спричинила зростання світових цін, інфляцію продовольства та зменшення доступу до продовольства в країнах, які імпортують аграрну продукцію з України.

2.2. Дослідження сучасних тенденцій розвитку АПК України в умовах війни

У сучасному світі існує висока загроза загострення геополітичних протистоянь та активізації військових дій. На різних континентах багато країн стикаються з потенційно небезпечними ситуаціями. У таких умовах важливою стає не лише військова потужність та політична воля, але і спроможність країни забезпечити економічну стійкість та національну безпеку. Однією з ключових складових національної безпеки держави є її продовольча безпека, до якої входить така її економічна підсистема, як агропромисловий комплекс (АПК).

Україна, зі своєю родючою землею, багатою сільськогосподарською традицією та потужним агропромисловим сектором завжди визнавалася одним із світових аграрних лідерів. АПК України є не лише домінантною галуззю національної економіки, але й ключовим постачальником с/г продукції на світовий продовольчий ринок.

До широкомасштабного вторгнення росії в Україну обсяг виробництва с/г продукції в Україні постійно зростав, а сільське господарство забезпечувало країну різноманітними продуктами, включаючи зернові культури, олійні рослини, овочі, фрукти, м'ясо та молоко. Україна виробляла великий обсяг продукції для експорту та була значущим учасником на світовому ринку с/г товарів.

Але і під час війни АПК залишився важливою галуззю, яка відіграє ключову роль у геополітичному, економічному та соціальному контексті України.

АПК України стабільно розвивався протягом багатьох років, роблячи значний внесок в економічне зростання країни. Серед основних видів виробництва агропромислової продукції є виробництво зернових, олійних культур та тваринництво. Так, за результатами 2021 року АПК становив 10,89% від ВВП України, або 21,75 млрд дол. США, збільшившись з 9,31% від ВВП України або 14,58 млрд. дол. США в 2020 році [47].

Згідно з даними Державної служби статистики України, за підсумками 2021 року виробництво зернових і зернобобових культур в Україні становило більше 86 млн т, що майже на 25% більше ніж у 2020 році та стало абсолютним рекордом в аграрній історії нашої країни. Проте після широкомасштабного вторгнення росії в Україну АПК зіткнувся з великою кількістю перешкод, і вже в 2022 році частка галузі в ВВП України знизилась до 8,22% (13,2 млрд дол. США), [47], (рис. 2.10.):

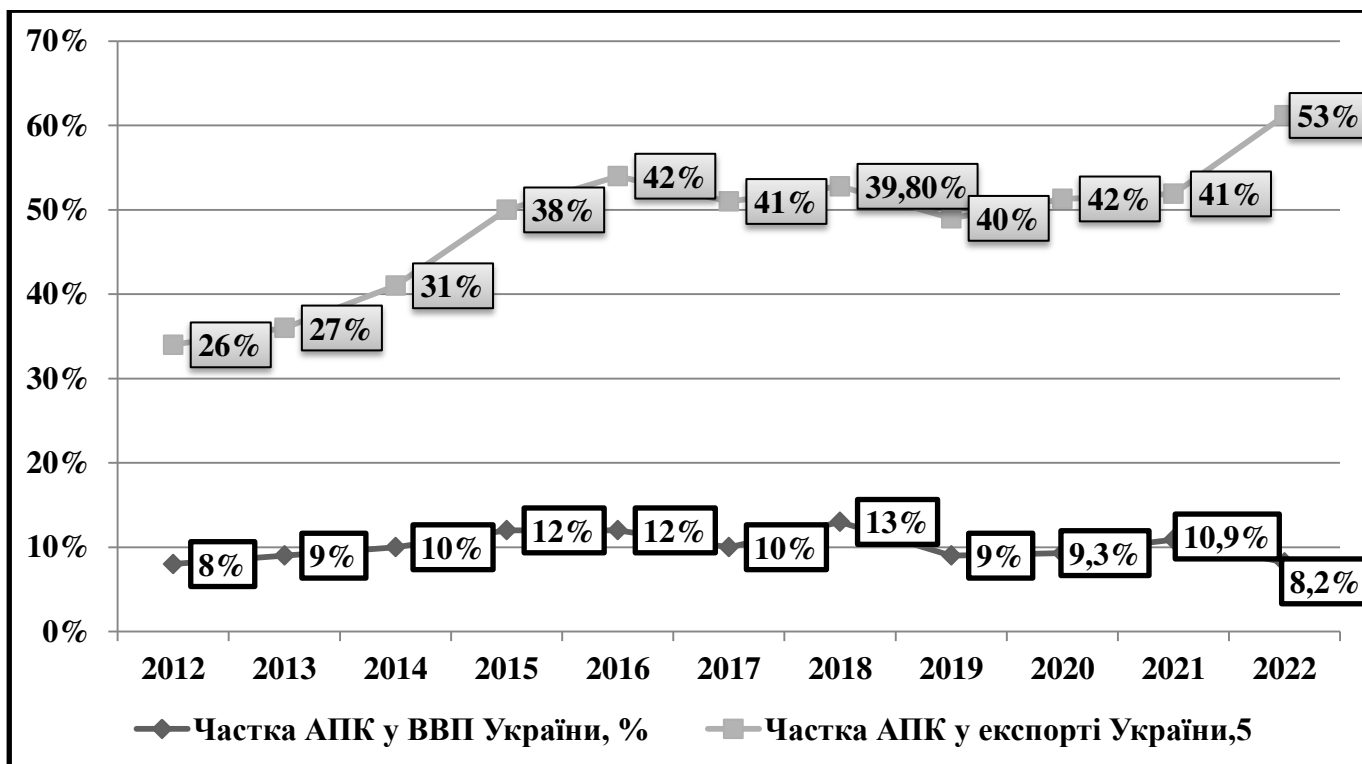

Рис. 2.10. Частка галузі АПК у ВВП та експорті України в 2012-2022рр., (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Варто зазначити, що протягом 2018-2022рр. прослідковується зростаюча тенденція частки сільськогосподарської галузі у ВВП України до 2019 року, падіння цього показника в 2019 році, пов'язане з всесвітньою пандемією COVID-19, відновлення світової економіки в 2020-2021рр. в 9,3% та 10,9% відповідно. Частка АПК в ВВП України в 2022 році становило 8,2%.

У 2022 році виробництво зернових культур скоротилося в порівнянні з 2021 роком на 37% до 53,9 млн т. Виробництво олійних культур зменшилось на 24% і становило 17,5 млн т [47].

Порівняно з рослинництвом, тваринництво постраждало менше, хоча також мало негативні наслідки. Так, виробництво м'яса всіх видів скоротилося до 3 млн т, що на 11% менше, ніж в 2021 році, молока до 7,7 млн т (-12% від 2021 року) та яєць до 11,6 млрд шт (-18% від 2021 року), [47], (рис. 2.11.):

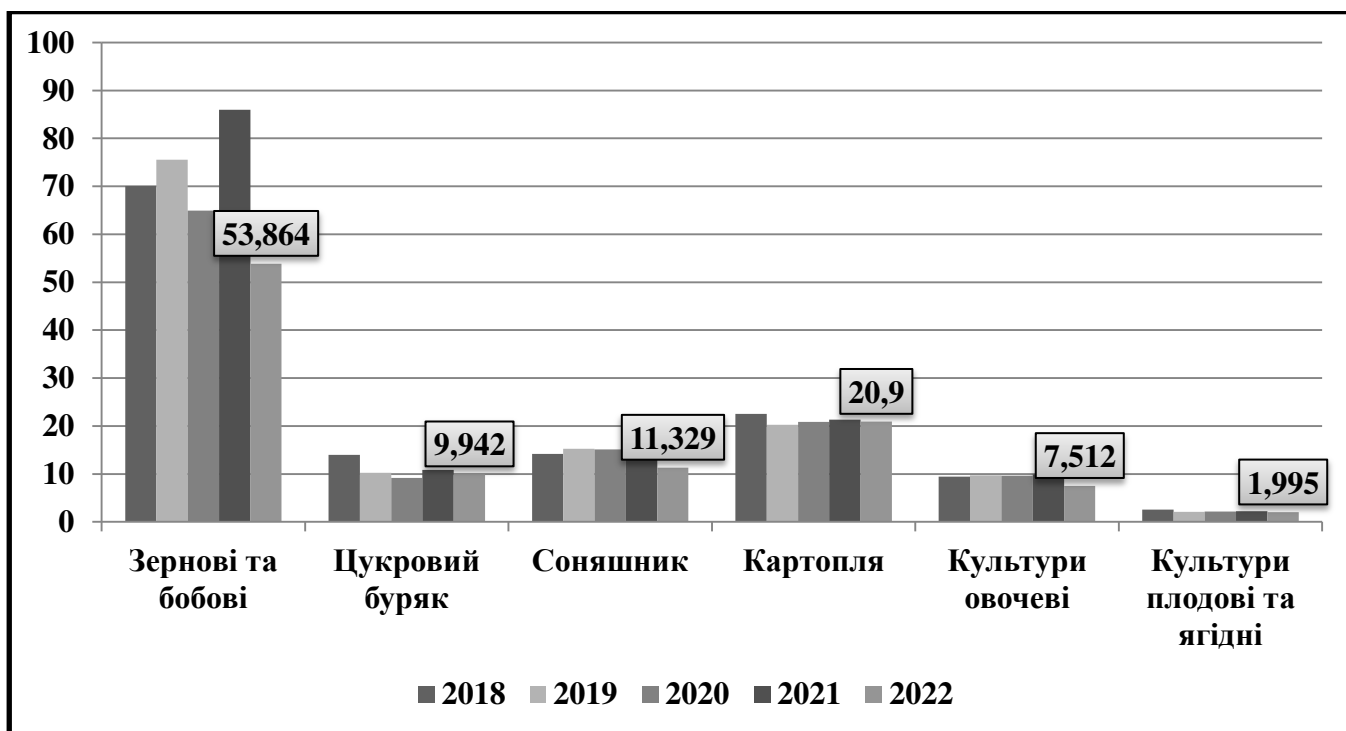

Рис. 2.11. Виробництво окремих с/г культур в Україні протягом 2018-2022рр., (млн. тонн).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

У 2023 році війна продовжувала наносити збитки АПК України, знищувався врожай на полях, на складах та в портах. Ракетні удари рф були спрямовані на знищення інфраструктури зберігання та логістики АПК України. Станом на кінець вересня 2023 року українські аграрії зібрали 41,7 млн т. нового урожаю, з яких 30,5

млн т. зернових та зернобобових (57% від урожаю 2022 року) та 11,2 млн т. олійних культур (62% від урожаю 2022 року), [47].

До широкомасштабної війни Україна стабільно нарощувала експорт агропродукції, яка займала основну частку загального експорту з нашої держави. Так, в 2021 році український експорт с/г продукції досяг позначку в 27,7 млрд дол. США або 40,7% загального експорту.

Основними видами продукції були соняшникова олія (6,4 млрд дол. США), кукурудза (5,9 млрд дол. США) та пшениця (5,1 млрд дол. США), [47], (рис. 2.12.):

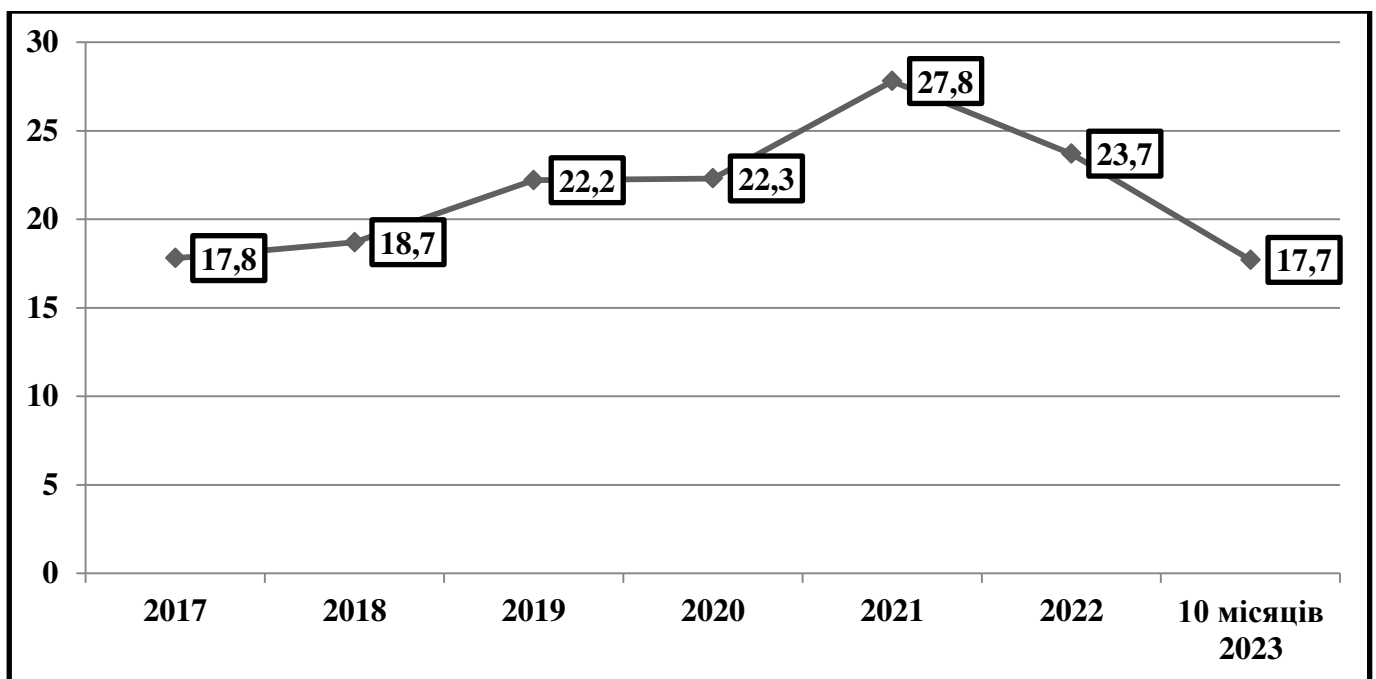

Рис. 2.12. Вартість експорту агропродукції з України в 2017-2022рр.
та за 10 місяців 2023 року, (млн. тонн).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Світові ціни на зерно у 2021 році досить стрімко зростали, тому аграрна галузь України продовжувала інтенсивно розвиватись. Деякі аграрії, маючи достатній фінансовий ресурс, зберігали врожай у сховищах, розраховуючи продати врожай дорожче, ніж під час посівної кампанії.

Протягом 2016-2021 рр. близько 90% пшениці, яку експортувала Україна була спрямована до країн Африки та Азії, що допомагало підтримувати продовольчу безпеку в деяких з найбільш неблагополучних регіонів світу.

З початком війни український експорт зазнав значних змін, порти були заблоковані, логістичні ланцюжки порушені. Це призвело до неможливості відвантаження українського продовольства, що в свою чергу стало причиною зростання світових цін на продукти харчування та загострило світову продовольчу кризу.

Визначальними групами продукції в товарній структурі аграрного експорту України, як і раніше, виступають зернові культури (5316 млн дол. США), олії та жири (2850 млн дол. США), насіння і плоди олійних (1123 млн дол. США), залишки і відходи харчової промисловості (681 млн дол. США), м'ясо та субпродукти (439 млн дол. США), [46], (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2023/2024 МР, тис. тонн станом на 06.12.2023р.

	2023/2024 МР		2022/2023 МР	
	Всього	в тому числі: у грудні 2023	Всього станом на 09.12.2022	в тому числі: у грудні станом на 09.12.2022
Зернові та зернобобові, всього	13723	626	18974	1092
пшениця	6057	148	7162	392
ячмінь	889	15	1503	36
жито	0,9	0,0	12,2	0
кукурудза	6642	462	10232	659
Борошно пшеничне, тис. тонн	48,8	1,1	56,6	4,3
Борошно інше, тис. тонн	2,3	0,1	3,2	0,1
Борошно разом, тис. тонн	51,1	1,2	59,8	4,4
у перерахунку на зерно, тис. тонн	68,1	1,6	79,7	5,9
Експорт разом (зерно + борошно)	13791	628	19054	1098

Примітка. Складено автором за даними Державної служби статистики України.

Через блокування росією експортних шляхів України світовий ринок недоотримав 10% пшениці та 15% кукурудзи. Дефіцит української агропродукції та проблеми на ринку азотних добрив майже подвоїли світові ціни на зерно, [47], (рис. 2.13.):

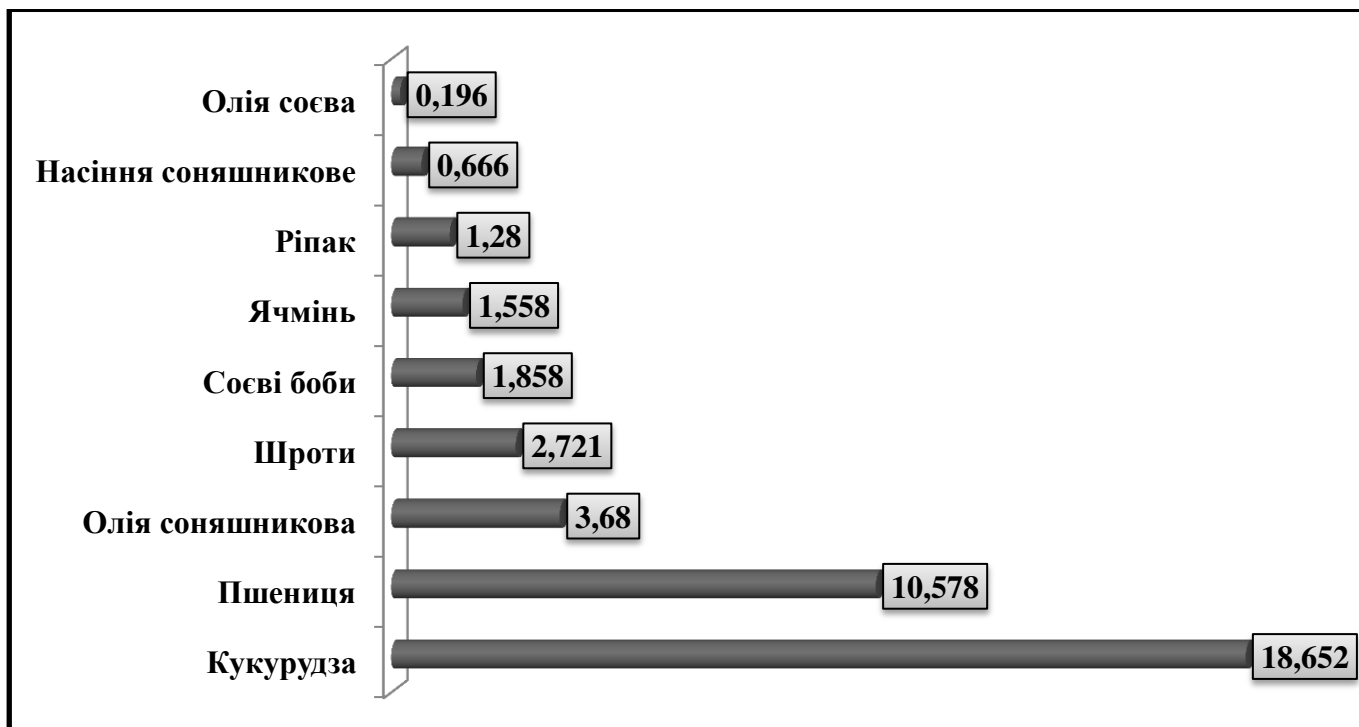

Рис. 2.13. Експорт агропродукції портами з України у січні-серпні 2023 року, (млн. тонн).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

У 2022 році експорт с/г продукції знизився до 23,4 млрд. дол. США, що приблизно на 15% менше, ніж у 2021 році. При цьому, через ще більші руйнування виробничої бази та логістичних ланцюжків гірничо-металургійного комплексу, частка АПК збільшилась до 53% від загального українського експорту.

Основними покупцями с/г продукції з України були країни Азії, Африки та ЄС. Експорт с/г продукції України до ЄС у 2022 році становив 13,2 млрд дол. США, збільшившись порівняно з 2021 роком на 72% (7,66 млрд дол. США).

Такий стрімкий наплив українського зерна в країни Європи привів до падіння цін на нього на локальних ринках країн-сусідів (Польща, Словаччина, Румунія, Болгарія та Угорщина), що призвело до мітингів місцевих фермерів, які почали зазнавати збитків. В результаті в квітні 2023 року ці країни ввели ембарго на окремі види української с/г продукції. 2 травня 2023 року Європейська комісія прийняла рішення щодо заборони імпорту пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшнику українського походження до Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії та Словаччини до 5 червня 2023 року. Заборону було пролонговано до 15 вересня 2023 року, після чого було скасовано [66].

Загальний обсяг експорту продовольчих товарів та с/г продукції за 8 місяців 2023 року становив майже 14,6 млрд дол. США, що на 9% більше ніж за цей же період 2022 року (13,384 млрд дол. США).

Структура експорту продукції АПК у 2023 році виглядала наступним чином: зернові культури – 30,79 млн. т; олійні культури – 3,804 млн т; рослинні олії – 3,875 млн т; шроти – 2,721 млн т.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, за останні роки Україна стала важливим постачальником органічної продукції до ЄС. Загальний експорт у 2021 році сягнув 222 млн. дол., і того ж року наша держава за імпортом органічної продукції до ЄС посіла 5 місце у світі зі 126 країн. У 2022 році Україна експортувала до ЄС та Швейцарії 225 814 тонн органічної продукції, що на 13% більше, ніж у 2021 році.

Також у 2022 році Україна стала 3-м за значимістю постачальником органічних продуктів до ЄС, в основному завдяки збільшенню поставок органічної сої, пшениці та кукурудзи. Незважаючи на складні внутрішні обставини, вітчизняні експортери продовжують встановлювати рекорди за обсягами експорту сільськогосподарської продукції на закордонні ринки. За підсумками 2022 року зафіксовано найбільший в історії України експорт заморожених ягід та інших фруктів – 84 тис. тонн., детальніше можемо розглянути таблицю 2.2:

Обсяги органічного імпорту з України до країн ЄС, за категоріями продукції,
2021- 2022 рр. (тонн)

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	2021 рік	2022 рік	Зміна (%)	Частка (% , 2022)
Зернові культури, крім пшениці та рису	89 527	93 125	4.0	42.5
Органічна соя	17 239	30 673	77.9	14.0
Пшениця	11 226	20 797	85.3	9.5
Насіння олійних культур (крім сої)	16 668	20 416	22.5	9.3
Фрукти, свіжі або сушені, крім цитрусових та тропічних фруктів	20 133	16 246	-19.3	7.4
Макуха	13 150	13 732	4.4	6.3
Рослинні олії, крім пальмової та оливкової олій	5 646	8 220	45.6	3.8
Фруктові соки	3 264	4 980	52.6	2.3
Борошно та інші продукти борошномеленої промисловості	4 549	3 016	-33.7	1.4
Всього	189 239	219 125	15.8	100.0

Примітка. Складено автором за даними EU imports of organic agri-food products.

Посилення європейського вектору у вітчизняному експорті сільськогосподарської продукції та продовольства призвело до радикальних змін у рейтингу основних споживачів українського продовольства у світі.

За оцінкою Київської школи економіки (KSE), за рік війни с/г галузь зазнала прямих збитків на 8,1 млрд дол. США, а непрямі збитки, які включають зниження виробництва с/г культур і худоби, а також порушення логістичних шляхів та зростання собівартості продукції через підвищення цін на пальне, добрива та посівні культури у – 31,5 млрд дол. США [47].

За структурою збитків, найбільших втрат зазнала с/г техніка та спеціальне обладнання – 4,7 млрд дол. США (53%). Крім того, повністю або частково були пошкоджені елеватори, сховища для продуктів харчування та іншої с/г продукції – 1,3 млрд дол. США (15%). Збитки від викраденого або пошкодженого врожаю, паливно-мастильних матеріалів та добрив становив 2 млрд дол. США (23%). Втрати або ушкодження багаторічних насаджень досягли 0,499 млрд дол. США (6%).

Тваринництво, рибальство, бджільництво та інші галузі с/г втратили 0,278 млрд дол. США (3%).

В цьому році атаки РФ на сільськогосподарську інфраструктуру продовжувалися. Зокрема, 6 червня 2023 року росіяни зруйнували дамбу Каховської ГЕС, що спричинило катастрофу, наслідки якої важко поррахувати. Регулярно зазнають зруйнувань від ракетних обстрілів та ударних БПЛА зернові термінали, порти та продовольчі склади [66].

Незважаючи на завданні руйнування, АПК залишається однією з провідних стратегічних галузей економіки держави. Тому доцільно розглянути в короткому історичному аспекті заходи органів публічної влади для забезпечення стабільного функціонування системи АПК держави в умовах війни.

12 березня 2022 року, для збереження посівної кампанії та рівноваги на внутрішньому ринку, Кабінет Міністрів України запровадив заборону на експорт азотних, фосфорних, калійних та складних добрив.

Також в березні 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. “Про внесення змін до Податкового кодексу України й інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану”, згідно з яким для проведення посівної кампанії та подолання нестачі пального тимчасово скасовувався акциз на пальне та зменшувався ПДВ на пальне з 20% до 7%. У вересні 2022 року застосування акцизного податку було поновлено, а ПДВ повернувся на довоєнний рівень тільки з липня 2023 року [74].

Крім того, з 1 березня 2022 року до 31 грудня року, наступного за роком, в якому буде припинено або скасовано воєнний стан, дозволено не сплачувати екологічний податок за 2022 рік, земельний податок та орендну плату за земельні ділянки у межах територій, на яких ведуться бойові дії, тимчасово окупованих територій та тих, які за визначенням обласних військових адміністрацій відносяться до засмічених вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди.

Для підтримки агросектору важливу роль відіграє державна програма “Доступні кредити 5-7-9”. Так, за даними Міністерства аграрної політики України, станом на початок 2023 року 11,1 тис. агропідприємств отримали на розвиток господарств 56,2 млрд грн банківських кредитів. Програмою “Доступні кредити 5-7-9” станом на 28 вересня 2023 року скористались 8,6 тис. підприємств на суму 33,3 млрд грн [47].

Завдяки звільненню від окупаційних військ рф острова Зміїний, стало можливим забезпечити перевезення цивільними суднами агропродукції через гирло Бистре суднового ходу річки Дунай-Чорне море.

Звільнення острова дало можливість відкрити ділянку між Зміїним, Дунаєм та Румунією та частково убезпечило судна, які могли рухатись в українські порти, від прямого контакту з рф. Відкриття ще одного маршруту судноплавства дозволило розвантажити канал Суліна та значно збільшило експортні можливості Дунаю. Можливість поєднати річковий та морський шляхи логістики дозволило збільшити обсяг експорту української продукції та частково компенсувати блокаду портів Одеси та Миколаєва.

На початку серпня цього року завдяки успішним діям ЗС України в акваторії Чорного моря були відкриті тимчасові коридори для торгівельних суден, що було торгівельною перемогою України. І хоча тимчасові коридори забезпечували обмежений трафік суден, Україна змогла наростити обсяги морського експорту, забезпечивши безпеку та функціонування судноплавства.

Щоб допомогти Україні з експортом с/г продукції, наприкінці травня 2022 року ЄС започаткував ініціативу “смуг солідарності”, метою якої була розробка альтернативних сухопутних маршрутів, що передбачали: забезпечення вантажним рухомим складом, суднами та вантажними автомобілями; ефективніше використовувати наявні потужності транспортних мереж і перевантажувальних терміналів; спрощення та прискорення митних операцій та інших перевірок; можливість зберігання товарів на території ЄС [82].

Незважаючи на відкриття “смуг солідарності”, рівень цін на логістику цими шляхами у порівнянні з морськими все одно залишався високим й займав багато часу. Крім того, 4 червня 2022 року набуло чинності рішення ЄС щодо скасування всіх мит та зборів на товари, що імпортуються з України, терміном на 1 рік. Згідно з цим документом, було призупинено застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів та усіх тарифних квот для с/г продукції. 25 травня 2023 року Рада ЄС схвалила рішення щодо продовження режиму безмитної торгівлі між ЄС та Україною ще на рік, до червня 2024 року [74].

Наприкінці червня 2022 року керівник управління з питань ЗМІ та комунікацій офісу президента Туреччини Фахреттін Алтун заявив про досягнення консенсусу щодо створення “операційного центру”, який займатиметься питанням вивезення зерна з України. 22 липня в Стамбулі за пропозиції ООН Україна, Туреччина та Генеральний секретар ООН Антоніу Гуттереш підписали Ініціативу про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів “Одеса”, “Чорноморськ” та “Південний” (порти Великої Одеси). Завдячуючи цій угоді, вже 1 серпня 2022 року з одеського порту вийшло перше судно Razoni з українським зерном [66].

“Зернова ініціатива” дозволила розблокувати порти Великої Одеси, які до війни на 80% були воротами для агроекспорту, підтримати українських аграріїв, збільшити надходження валютної виручки в Україну, стабілізувати світові ціни на продовольство та запобігти суттєвому погіршенню гуманітарної ситуації в державах, які знаходяться на межі голоду, зокрема, Ефіопії, Сомалі, Афганістані.

В рамках реалізації “зернової ініціативи” (22 липня 2022-17 липня 2023 рр.) з трьох українських портів (Чорноморськ, Одеса та Південний) з України вийшло більше 1000 суден із зерном та іншими продовольством. В структурі відвантаженої с/г продукції через порти найбільшу частку займала кукурудза з показником 51%, пшениця – 27%, соняшникова продукція – 11%, інші – 10%.

З метою подолання продовольчої кризи, в листопаді 2022 року в Києві відбувся перший установчий Міжнародний саміт з продовольчої безпеки, під час

якого Президент України В. Зеленський започаткував гуманітарну продовольчу програму “Grain From Ukraine”. Завдяки фінансуванню країнами – партнерами та донорами з приватного сектору передбачалось постачання українського зерна з України до країн Азії та Африки.

18 липня 2023 року для допомоги фермерам, які зазнали збитків від блокування експорту зерна після широкомасштабного вторгнення росії, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) оголосило про виділення додаткових 250 млн дол. США на розвиток с/г інфраструктури та розширення інших маршрутів експорту агропродукції.

31 липня 2023 року, під час візиту хорватського міністра закордонних справ Гордана Грлича-Радмана, Україна та Хорватія домовились про експорт українського зерна шляхом використання хорватських портів на Дунаї та в Адріатичному морі.

6 вересня 2023 року під час саміту Ініціативи трьох морів в Бухаресті Україна отримала статус асоційованої держави-учасниці “Тримор’я” (міжнародна економічна ініціатива, що об’єднує 12 країн ЄС вздовж Балтійського, Чорного й Адріатичного морів). Дана ініціатива дозволить сприяти розвитку логістики в регіоні та дасть можливість полегшити експорт українських товарів, в тому числі і с/г продукції. Намагаючись відновити логістичні спроможності, Україна домовилась з Польщею та Литвою про “зелений коридор” для транзиту українського зерна через Польщу в литовський порт Клайпеди, один із найбільших на Балтійському морі.

Держава та міжнародні партнери вже немало зробили для підтримки аграрного сектору України. Проте, зважаючи на неможливість прогнозування перебігу війни, для стабільного функціонування АПК та його розвитку в подальшому потрібно постійно проводити різні додаткові заходи, а саме [82]:

1. Оцінка збитків і потреб. Проведення докладної оцінки збитків АПК (інфраструктурні руйнування, втрати виробництва, заміновані території тощо).

2. Відновлення. Забезпечення комплексу заходів з відновлення пошкодженої інфраструктури, виробництва с/г культур, реконструкцію зруйнованих

об'єктів, а також підтримку для сільських громад та фермерів, які постраждали від ведення бойових дій.

3. Розмінування. Проведення швидких та ефективних заходів з очищення територій від мін та вибухонебезпечних предметів.

4. Забезпечення безпеки інфраструктури. Захист с/г інфраструктури від військових дій, включаючи сховища, елеватори та інфраструктуру для обробки продукції.

5. Оптимізація логістики та постачання с/г продукції. Забезпечення ефективного транспортування та розподілу с/г продукції до ринків і населення в умовах війни.

6. Міжнародна співпраця. Посилення співпраці з міжнародними організаціями та іншими країнами для отримання та розширення грантових програм, фінансової та технічної підтримки.

7. Автоматизація та інновації. Використання сучасних технологій (автоматизовані системи поливу, дрони для моніторингу поля, внесення добрив та гербіцидів) для збереження продуктивності.

8. Дослідження та розвиток. Інвестування у дослідницькі програми, які сприяють розвитку нових інноваційних методів сільського господарства, підвищенню продуктивності та зменшенню впливу на навколишнє середовище.

Під час конференції з питань відновлення України (URC 2023), яка проходила в червні 2023 року в Лондоні, Міністерство аграрної політики України презентувало “Стратегію розвитку агропромислового комплексу”. Згідно з цією стратегією, яка розрахована на 10 років, з інвестиційним портфелем в 57 млрд дол. США, планується досягти максимальної вертикальної інтеграції із забезпеченням виробництва необхідними матеріально-технічними ресурсами і засобами виробництва (добрива, с/г техніка, насіння тощо). Крім того, передбачається зростання виробництва зернових та олійних культур до 150 млн т, переробка мінімум 50% врожаю, розвиток тваринництва та виробництва харчових продуктів.

Таким чином, з одної сторони, широкомасштабне вторгнення росії в Україну принесло значні інфраструктурні руйнування та втрату виробництва, скорочення експорту української агропродукції на світовий продовольчий ринок. З іншої, український АПК проявив велику стійкість та адаптивність під час війни. Завдяки наполегливості та заходам підтримки, Україна зуміла зберегти відносно стабільну с/г базу та забезпечити продовольчу безпеку в умовах війни. Крім того, Україна зберегла свою роль одного з провідних експортерів с/г продукції в світі. При цьому, беручи до уваги те, що виробнича база ГМК зазнала більш значних втрат, на відбудову яких піде досить багато часу, АПК разом з ІТ-сектором та ОПК можуть стати тими трьома драйверами економіки, які сприятимуть якнайшвидшому відновленню України після війни.

2.3. Структурні зміни експорту сільськогосподарської продукції України в період військової агресії

До початку військової агресії Україна неухильно утверджувалася як один із головних гарантів глобальної продовольчої безпеки. Це пов'язано з тим, що на кінець 2021 року агропродовольча продукція становила найбільшу частку загального експорту України – приблизно 41% річного обсягу. Внесок України у світову продовольчу безпеку оцінювався як достатній, щоб прогодувати близько 400 мільйонів людей, не враховуючи власне населення.

Важливо зазначити, що високі результати експорту мають велике значення для бюджету України. Коли українські виробники продають свої товари за кордон, країна отримує приток іноземної валюти, який дозволяє фінансувати витрати на імпорт без дестабілізації валютного ринку та накопичувати міжнародні резерви для зміцнення стійкості економіки. Крім того, додаткові експортні надходження збільшують доходи бюджету та відповідно можливості для фінансування соціальних видатків і програм розвитку [47].

До широкомасштабного вторгнення росії в Україну обсяг виробництва с/г продукції в Україні постійно зростав, а сільське господарство забезпечувало країну різноманітними продуктами, включаючи зернові культури, олійні рослини, овочі, фрукти, м'ясо та молоко. Україна виробляла великий обсяг продукції для експорту та була значущим учасником на світовому ринку с/г товарів.

Але і під час війни АПК залишився важливою галуззю, яка відіграє ключову роль у геополітичному, економічному та соціальному контексті України.

Експортно залежна економіка України у 2023 році продовжує боротись із наслідками скорочення обсягів постачань українських товарів за кордон через повномасштабне вторгнення росії [54].

Загалом за 2022 рік експорт товарів становив 44,2 млрд. дол. США, що на 35% менше порівняно із 2021 роком. Основною причиною зниження зовнішніх продажів є російська військова агресія, в надскладних умовах якої вітчизняним експортерам доводиться працювати [46].

До широкомасштабної війни Україна стабільно нарощувала експорт агропродукції, яка займала основну частку загального експорту нашої держави. Так, в 2021 році український експорт с/г продукції досяг 27,8 млрд. дол. США або 40,7% загального експорту. Відповідно, частка аграрної та харчової продукції в загальному експорті України збільшилася з майже 41% у 2021 році до 54% у 2022 році і до 62% за результатами десяти місяців 2023 року (в грошовому вимірі).

Загалом, Україна у 2022 році екпортувала агропродовольчої продукції (групи 1–24 УКТЗЕД) на суму 23,6 млрд. дол. США, на 16 % менше, ніж 2021 року (27,8 млрд. дол. США у 2021 році). За десять місяців 2023 року Україна екпортувала агропродовольчої продукції на суму 17,7 млрд. дол. США, що на 18% менше, ніж за аналогічний період 2022 року. Водночас майже 90% експорту агро- та харчової продукції припадає саме на продукцію агропромислового комплексу (групи 1–15 УКТЗЕД), зокрема зернові та олійні культури [74], (рис. 2.14.):

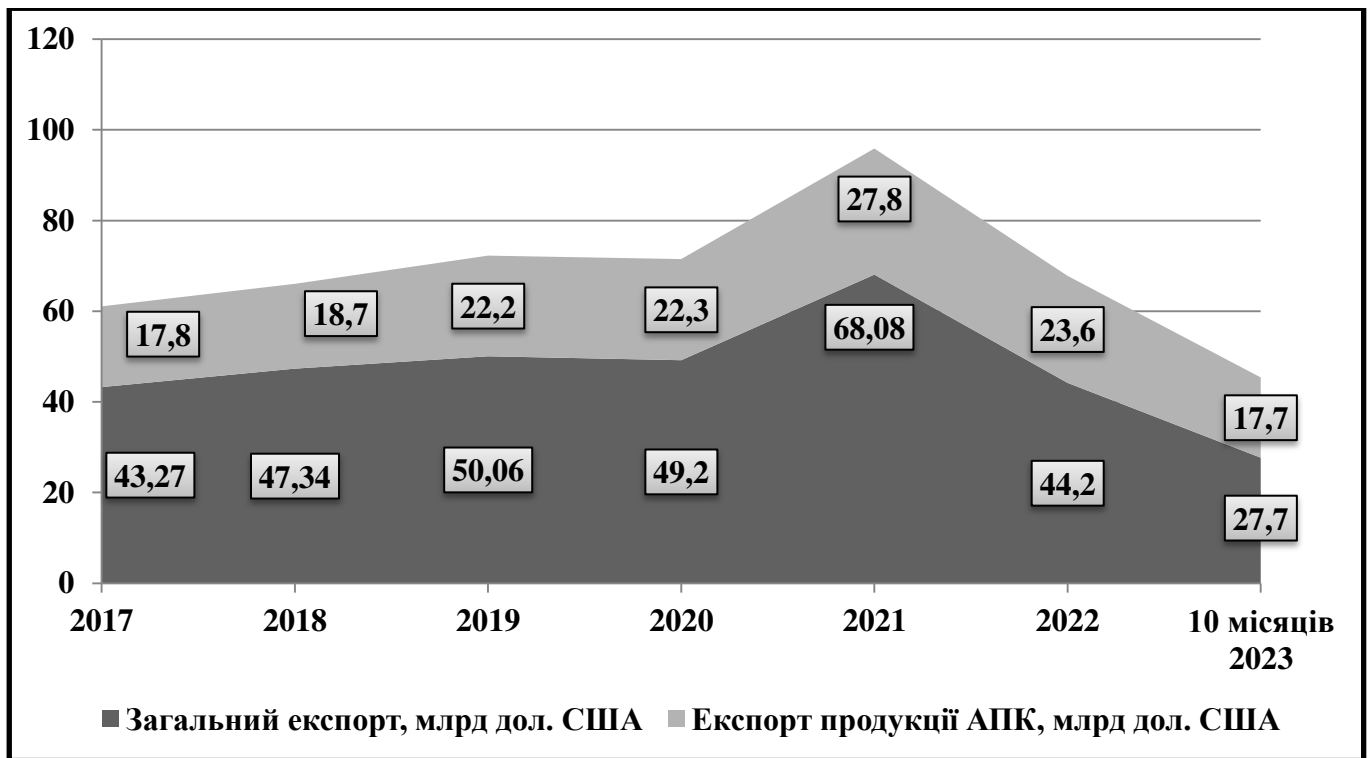

Рис. 2.14. Частки українського сільськогосподарського експорту в загальному експорті в 2017-2022рр. та за 10 місяців 2023 року, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Також, в 2021 році АПК становив 10,89% від ВВП України, збільшившись з 9,31% від ВВП України в 2020 році. Проте після широкомасштабного вторгнення росії в Україну АПК зіткнувся з великою кількістю перешкод, і вже в 2022 році частка галузі в ВВП України знизилась до 8,22%. Протягом січня - жовтня 2023 року до України імпортували товарів на суму 46,6 млрд. дол. США, а експортували – на суму 27,7 млрд. дол. США.

На рисунку 2.14. прослідковується тенденція зміни частки українського сільськогосподарського експорту в загальному експорті. До 2021 року частка продукції АПК неухильно зростала разом з загальним експортом з невеликою похибкою у 2020 році, що пояснюється всесвітньою пандемією COVID-19. 2021 рік став найуспішнішим роком для української економіки та для

сільськогосподарського сектору, того року українські аграрії зібрали найбільший врожай за всю історію незалежної України [47].

Згідно з даними Державної служби статистики України, за підсумками 2021 року виробництво зернових і зернобобових культур в Україні становило більше 86 млн т, що майже на 25% більше, ніж у 2020 році та стало абсолютним рекордом в аграрній історії нашої країни. Однак у 2022 році відбулося значне зниження експортних показників. Незважаючи на позитивну динаміку зростання українського експорту протягом перших місяців 2022 року відбулося різке скорочення поставок за кордон на 50%. Експорт українських товарів за 2022 рік у підсумку склав 100 млн тонн на суму 44,2 млрд. дол. США, що на 35% менше, ніж у 2021 році [47].

У 2022 році виробництво зернових культур скоротилося в порівнянні з 2021 роком на 37% до 53,9 млн т. Виробництво олійних культур зменшилось на 24% і становило 17,5 млн т. Порівняно з рослинництвом, тваринництво постраждало менше, хоча також мало негативні наслідки. Так, виробництво м'яса всіх видів скоротилося до 3 млн т, що на 11% менше, ніж в 2021 році, молока до 7,7 млн т (-12% від 2021 року) та яєць до 11,6 млрд шт (-18% від 2021 року).

У 2023 році війна продовжувала наносити збитки АПК України, знищувався врожай на полях, на складах та в портах. Ракетні удари РФ були спрямовані на знищення інфраструктури зберігання та логістики АПК України. Станом на кінець вересня 2023 року українські аграрії зібрали 41,7 млн т. нового урожаю, з яких 30,5 млн т. зернових та зернобобових (57% від урожаю 2022 року) та 11,2 млн т. олійних культур (62% від урожаю 2022 року), [46, 47].

Аграрний експорт України з 11 листопада 2023 року почав здійснюватися за новими правилами. Підстава – в дію вступили дві урядові постанови: № 1132 – «Про реалізацію експериментального проекту з верифікації суб'єктів агропромислового комплексу в умовах воєнного стану» та № 1133 зміни до процедури визначення товарів (аграрної продукції), експорт яких підлягає ліцензуванню. Перша постанова має безстрокову дію і її запровадження контролюватиме Мінагрополітики, друга – тільки два місяці і за неї відповідатиме Мінекономрозвитку [50].

Підстав появи цих двох постанов є дві. Перша – боротьба з тіншовим кешем на українському агроринку. За оцінками БЕБ, орієнтовні загальні річні збитки 2022 року від експорту сумнівного зерна через порти Чорноморськ, Південний, оцінили у 5,2 млрд грн. Друга – бажання спростити політичний діалог між Україною та ЄС щодо агроекспорту її територією (історія з польською блокадою кордону знову набуває розмаху).

З початком російської агресії Україна суттєво змінила географію експорту. Якщо в довоєнний 2021 рік частка експорту продукції АПК до Європи становила 32%, то за результатами 10 місяців 2023 року - вже 59%. Таке зростання вимушене, оскільки суттєво скоротилися постачання в інші регіони. Частка експорту до країн Африки скоротилася з 14 до 7%, Азії – з 19 до 12%, Південно-Східної Азії – з 13 до 4% [66], (рис. 2.15.):

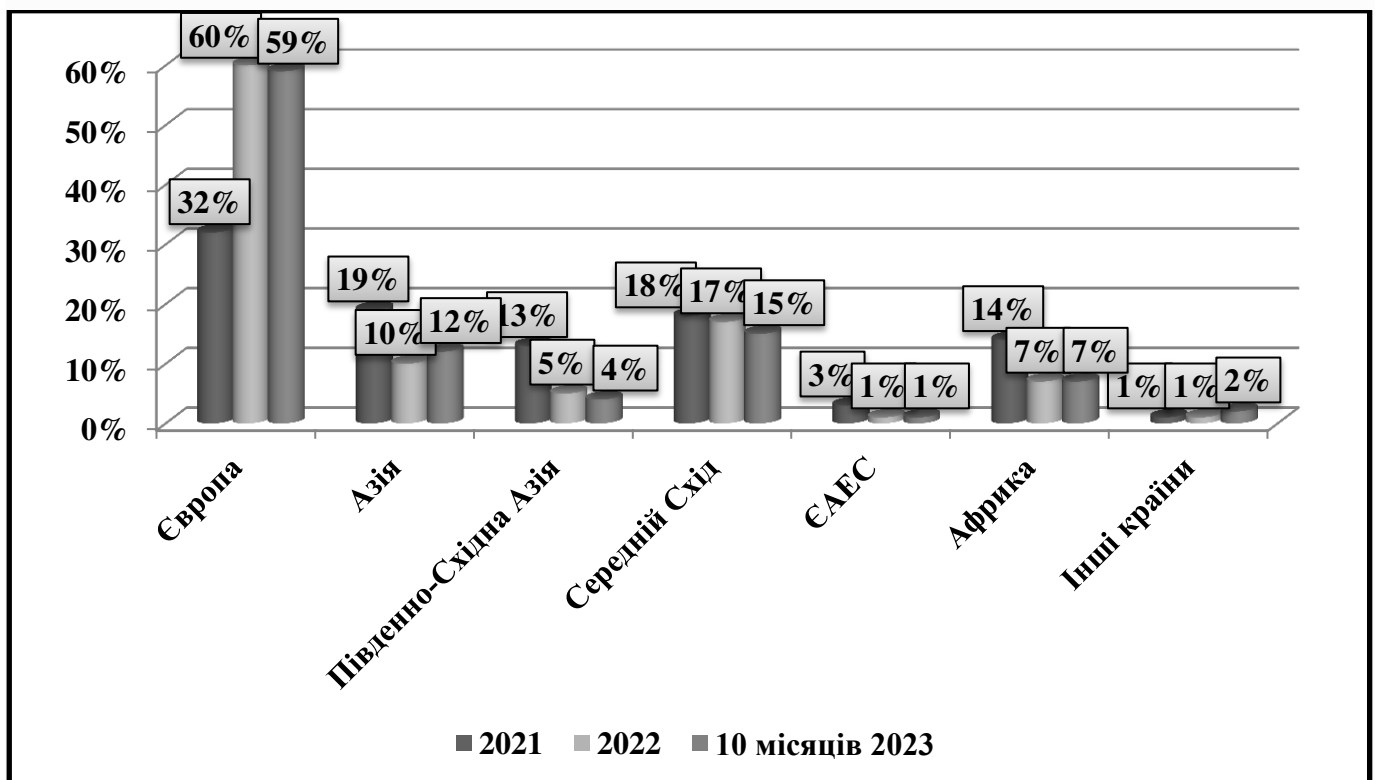

Рис. 2.15. Регіональна структура експорту аграрної продукції України в 2021-2022рр. та за 10 місяців 2023 року, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Під час війни зазнали змін напрямки експорту української агропродукції. У 2022 році регіон Азія вперше за понад 10 років втратив позицію основного імпортера української агропродукції та посів друге місце після Європи. Загалом до країн Азії у 2022 році було поставлено агропродукції на суму 6,8 млрд. дол. США, що на 45,7% менше, ніж у 2021 році, частка експорту агропродукції в ЄС у загальному експорті агропродукції з України становила 32,5%. У 2022 році обсяги постачань продукції АПК до країн-членів ЄС становили 11,7 млрд. дол. США, що на 77,6% більше, ніж у 2021 році, частка експорту агропродукції в ЄС становила 56%.

Обсяги постачань до країн Африки у 2022 році зменшилися на 55% - до 1,6 млрд. дол. США, забезпечивши регіону частку 7,6% українського експорту продукції АПК. Постачання української агропродукції до країн СНД зменшилося проти 2021 року на 67% - до 0,4 млрд. дол. США, забезпечивши регіону частку 0,6% в українському експорті агропродукції.

Основна причина таких змін – блокування морських портів України російськими військами. До війни лише ці порти могли експортувати близько 7 млн т зернових культур щомісяця, в той час як досягнутий максимум альтернативних маршрутів – 3,7 млн т.

Розвиток альтернативних маршрутів, які були можливі лише через територію країн ЄС, призвів до змін. Українські аграрії були змушені шукати покупців своєї продукції в країнах Європи, так як доставка в інші регіони була економічно недоцільною та приводила до ще більших фінансових втрат. Поставки в країни Африки та Азії під час війни стали можливі лише завдяки роботі «зернового коридору» в співпраці з ООН та Туреччиною, який функціонував з серпня 2022 по липень 2023 року, а також тимчасовим зерновим коридором, який здійснює відвантаження зараз [66], (див. Табл. 2.3).

Україна попри війну залишається на третьому місці серед найважливіших експортерів сільськогосподарської продукції до ЄС та посідає 14-те місце серед найбільш суттєвих імпортерів європейської аграрної продукції.

Основні імпортери української аграрної продукції
в 2021-2022рр. та за 10 місяців 2023 року

	2021, млн. дол. США	2022, млн. дол. США	10 місяців 2023, млн. дол. США
Європа	8974	13879	10532
Азія	5385	2307	2044
Південно-Східна Азія	3512	1202	767
Середній Схід	4851	3885	2700
ЄАЕС	835	240	134
Африка	3740	1633	1212

Примітка. Складено автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Імпорт з України залишається на високому рівні від початку року (+EUR 2,1 млрд. дол. США, +60%). Вона залишається третім (за обсягом) джерелом аграрного імпорту до ЄС від початку року, при цьому значно зросло надходження зерна, соняшнику, курятини та яєць, а також цукру/ізоглюкози [66], (рис.2.16.):

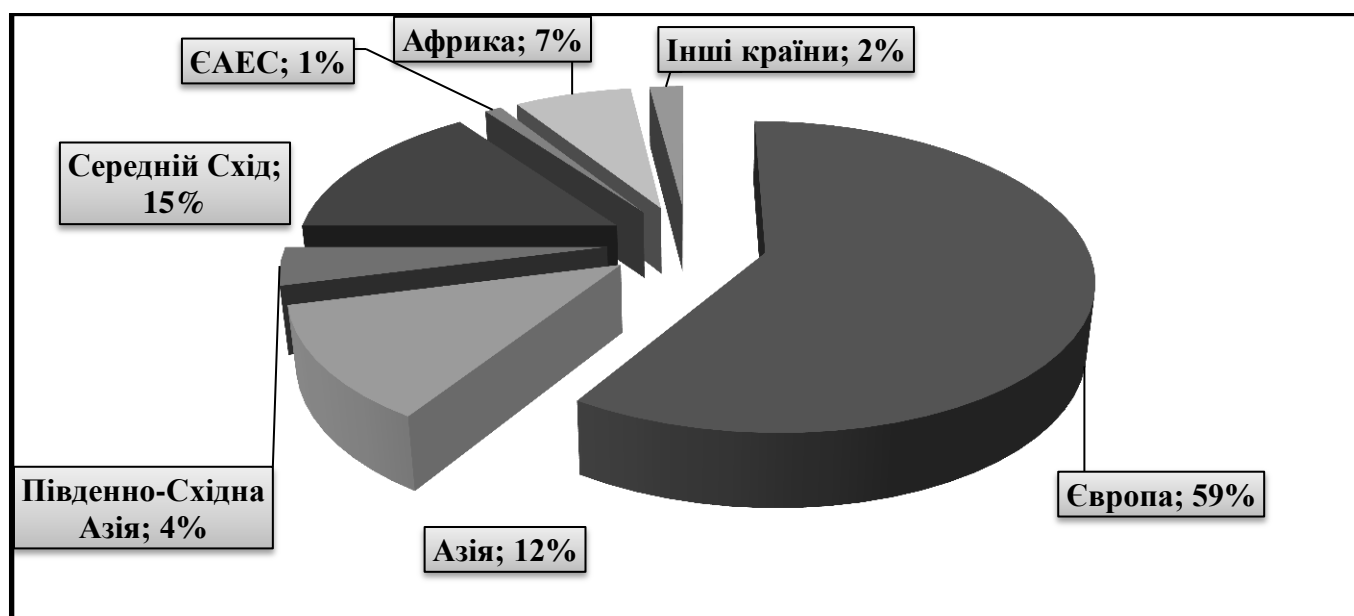

Рис. 2.16. Основні імпортери української аграрної продукції
за 10 місяців 2023 року, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Як зазначається, в абсолютних показниках український аграрний експорт до ЄС зріс з 6 мільярдів 927 мільйонів євро у 2021 році до 13 мільярдів 206 мільйонів євро у 2022 році. У період з січня по травень 2023 року зростання аграрного імпорту з України до ЄС становило 60% порівняно з таким же періодом 2022 року з 3 млрд 530 млн євро до 5 млрд 646 млн євро. Водночас Україна залишається важливим напрямком для європейського сільськогосподарського експорту - країна на 14-му місці серед найбільших імпортерів європейської аграрної продукції. В абсолютних цифрах показники аграрного імпорту з ЄС в Україну у 2022 році знизилися порівняно з 2021 роком до 2 млрд 926 млн євро (з 3 млрд 109 млн). Водночас з перші п'ять місяців 2023 року аграрний імпорт з ЄС до України зріс на 37% з 1 млрд 27 млн євро у 2022 році до 1 млрд 412 млн у поточному.

Україна з початку повномасштабної війни змогла експортувати 83,76 млн тонн аграрної продукції, більшу частину (59,7 млн тонн) – через морські та річкові порти. Після виходу із зернової угоди у липні росія намагається заблокувати український аграрний експорт, обстрілюючи дунайські порти та погрожуючи судноплавству у Чорному морі. Тому, порівняно з місяцями, коли діяв зерновий коридор, обсяги експорту товарів знизилися вдвічі.

Під час війни відбулися суттєві зміни і в товарній структурі українського експорту. У 2021 році чорні метали займали перше місце серед експортних категорій товарів, а у 2022 році вони поступилися першістю зерновим культурам. Війна суттєво вплинула на українську металургію: скорочення експорту металопродукції у 2022 році становило 63% (в грошовому вимірі). Інші сектори також зазнали суттєвого падіння експорту у 2022 році: хімічна продукція - 47%, машинобудування - 40%, мінеральна продукція - 48%.

За даними Укрінформ, Україна у 2022 році експортувала агропродовольства на суму 23,6 млрд дол. США, що на 15% менше, ніж у 2021 році.

АПК України стабільно розвивався протягом багатьох років, роблячи значний внесок в економічне зростання країни. Серед основних видів виробництва агропромислової продукції є виробництво зернових, олійних культур та

тваринництво. Основними видами продукції були соняшникова олія (6,4 млрд дол. США), кукурудза (5,9) та пшениця (5,1 млрд. дол. США), [66], (рис.2.17.):

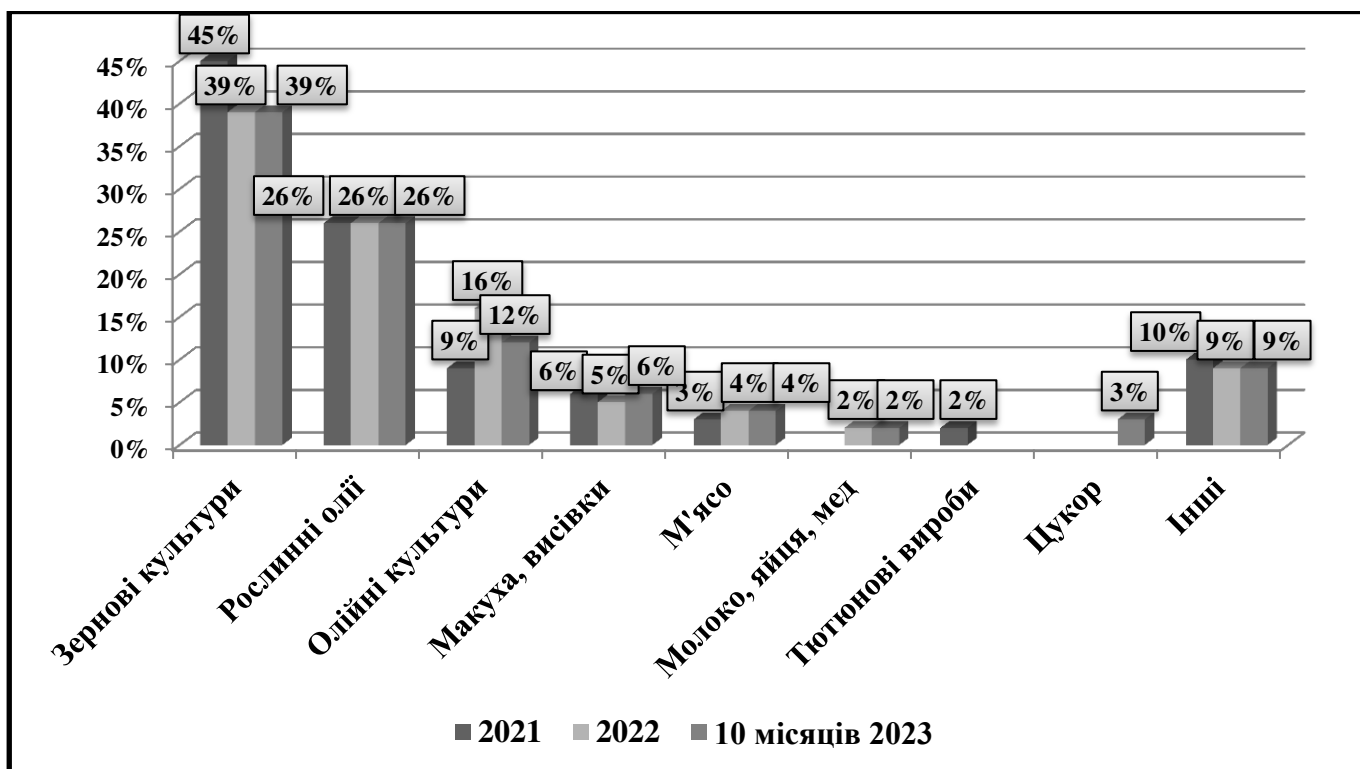

Рис. 2.17.Товарна структура експорту української аграрної продукції в 2021-2022рр. та за 10 місяців 2023 року, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Після повномасштабного вторгнення росії експорт української аграрної продукції через морські та річкові порти практично зупинився. У березні вдалося вивезти 0,05 млн тонн продукції, у квітні – 0,27. До літа обсяг експорту через порти вдалося наростити до більше мільйона тонн продукції на місяць. Наприкінці липня 2022 за посередництва ООН та Туреччини було укладено зернову угоду – сторони домовилися про безпечне судноплавство для експорту зерна, аграрної продукції та добрив із чорноморських портів «Південний», «Одеса» та «Чорноморськ».

За перший місяць роботи зернового коридору експорт аграрної продукції становив 2,94 млн тонн. У вересні Україна експортувала через усі доступні порти

5,17 млн тонн продукції, у жовтні – 5,24 млн тонн, у листопаді – 4,06 млн тонн, у грудні – 5,08 млн тонн, у січні – 3,96 млн тонн, у лютому – 4,8 млн тонн.

За час війни найбільше аграрної продукції вдалося вивезти через порти у березні – 5,79 млн тонн. Далі обсяги експорту знизилися, у тому числі через систематичне блокування зернової угоди росією: квітень – 4,57 млн тонн, травень – 3,53 млн тонн, червень – 3,9 млн тонн. У липні росія відмовилася продовжувати роботу Чорноморської зернової ініціативи, за цей місяць через порти України вдалося експортувати 2,36 млн тонн продукції. Після розриву зернової угоди росія почала систематично обстрілювати українські порти, пошкодивши або знищивши за два місяці третину інфраструктури. Але експорт сільськогосподарської продукції через порти все одно триває, щоправда, меншими обсягами: серпень – 2,39 млн тонн, вересень – 2,32 млн тонн [66], (рис.2.18.):

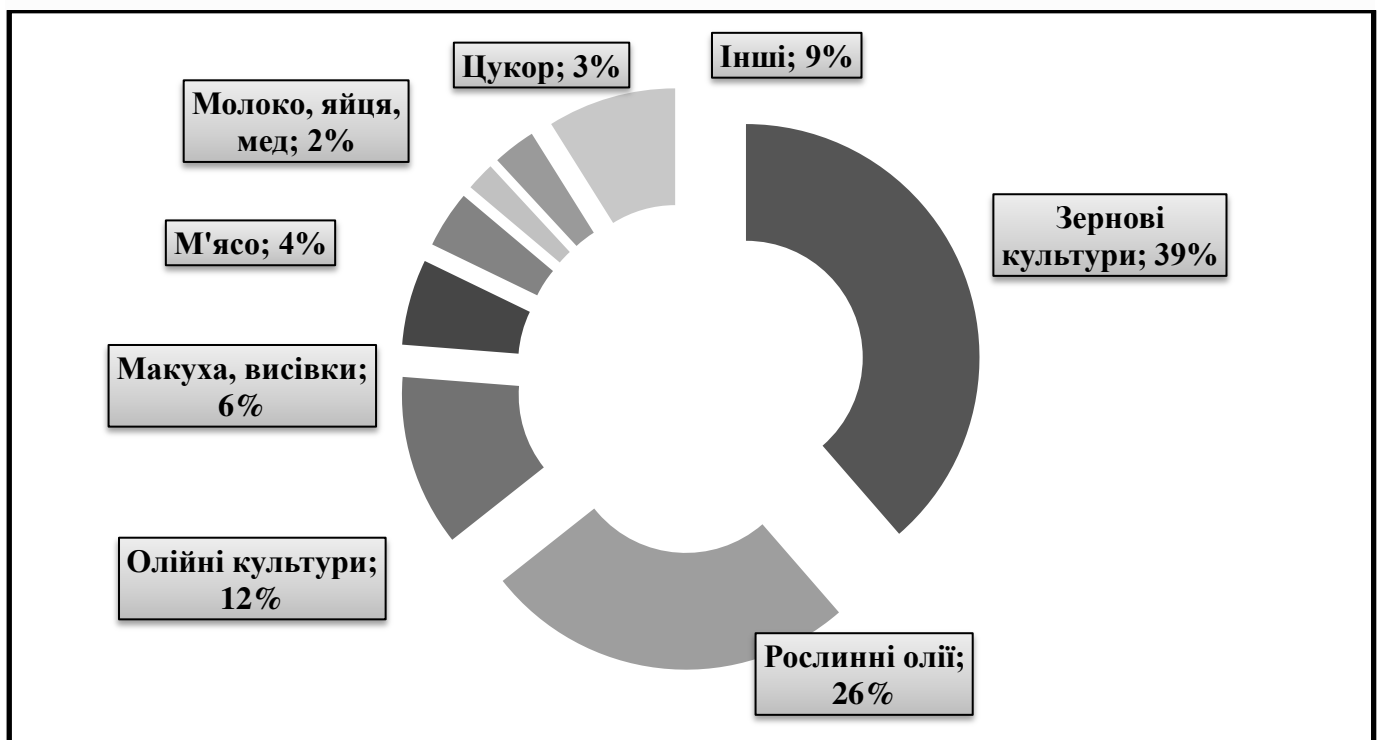

Рис. 2.18. Структура експорту аграрної продукції України за 10 місяців 2023 року, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

У жовтні 2023 року Україні вдалося експортувати 4,8 млн т продукції АПК, що на 15% більше аналогічного показника попереднього місяця. Потрібно врахувати, що не вся продукція встигла фізично перетнути кордон і значна кількість транспорту ще стоїть в чергах на виїзд.

Зростання обсягів експорту, що спостерігається в жовтні 2023 року, вдалося досягти незважаючи на проблеми з маршрутами через річкові порти Дунаю – традиційне сезонне мілководдя, яке перешкоджає заходженню суден більшої тоннажності та зменшує навантаження на баржі. Зокрема, частково в збільшенні експорту допомогло долучення ще одного каналу експорту – морських портів Одеської області, які зараз функціонують в межах тимчасового морського коридору. Однак, обсяги експорту цим каналом дуже далекі від довоєнних показників.

Структура експорту продукції АПК в жовтні 2023 року:

- зернові культури: 2,5 млн т (пшениця – 52%, кукурудза – 45%, ячмінь – 3%). Зростання до показника минулого місяця: +20%;
- олійні культури: 914,0 тис т (ріпак – 48%, соєві боби – 48% та насіння соняшнику – 3%). Зростання: +4%.
- рослинні олії: 508,7 тис т (соняшникова олія – 80%, ріпакова – 14% та соєва – 6%). Зростання: +6%.
- макухи після вилучення рослинних олій: 491,5 тис т (соняшникова – 86%, соєва – 14%). Зростання: +18%.

Порівняно з попереднім місяцем зріс експорт кукурудзи та соєвих бобів, збір яких зараз активно триває.

Хоч і спостерігається зростання обсягів експорту, вони залишаються недостатніми для вивезення того врожаю, який цього року зібрала Україна. Для відносно нормального функціонування аграрного ринку за місяць Україна має експортувати близько 6 млн т продовольства, бажано морськими шляхами, де менш дорога логістика.

Під час війни відбулися зміни у напрямках постачання українського експорту. У 2021 році лідером серед країн-торговельних партнерів України був Китай (85%

експорту до КНР становили залізна руда, кукурудза, металургійна продукція, ячмінь і соняшникова олія). За результатами 2022 року Китай займав четверту позицію у рейтингу імпортерів української продукції (після Польщі, Румунії та Туреччини). Це відбулося переважно через проблеми з логістикою аграрної продукції та значні втрати металургійного сектору України. За результатами десяти місяців 2023 року Китай зайняв третю позицію, обійшовши Туреччину.

Лідерами серед імпортерів української продукції стали країни ЄС, зокрема Польща та Румунія, на які сумарно припадає близько 24% українського експорту у 2022–2023 роках. У регіональному розрізі за період 2022–2023 років спостерігається скорочення часток усіх інших регіонів світу на користь країн Європейського Союзу.

У 2021 році ЄС також був найбільшим партнером України, проте його частка становила 41%. За результатами 2022 року частка ЄС зросла до 56%, а за п'ять місяців 2023 року досягла 62%. Поза межами ЄС найбільше експорту спрямовано до Туреччини, Китаю та Індії. Перелік топ-10 країн, які заповували українську агропродукцію у період війни (з березня 2022 року до жовтня 2023 року) є таким:

Таблиця 2.4

Топ-10 країн, які заповували українську агропродукцію в період війни
(з березня 2022 року до жовтня 2023 року)

№ п/п	Країна	Сума закупівель, млрд. дол. США	% в українському експорті агропродукції
1.	Румунія	3,5	13,9%
2.	Туреччина	2,9	11,6%
3.	Польща	2,3	9,4%
4.	Китай	2	8,2%
5.	Іспанія	1,3	5,2%
6.	Нідерланди	0,9	3,7%
7.	Угорщина	0,8	3,1%
8.	Болгарія	0,8	3,1%
9.	Італія	0,7	2,8%
10.	Німеччина	0,6	2,5%
	Всього експорт АПК		100%

Примітка. Складено автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Ці 10 країн у період війни сформували для вітчизняних експортерів агропродукції приблизно 63% валютних надходжень. Ключовими продуктами вітчизняного аграрного експорту традиційно стали зернові та олійні культури, а також м'ясо [53], (рис. 2.19.):

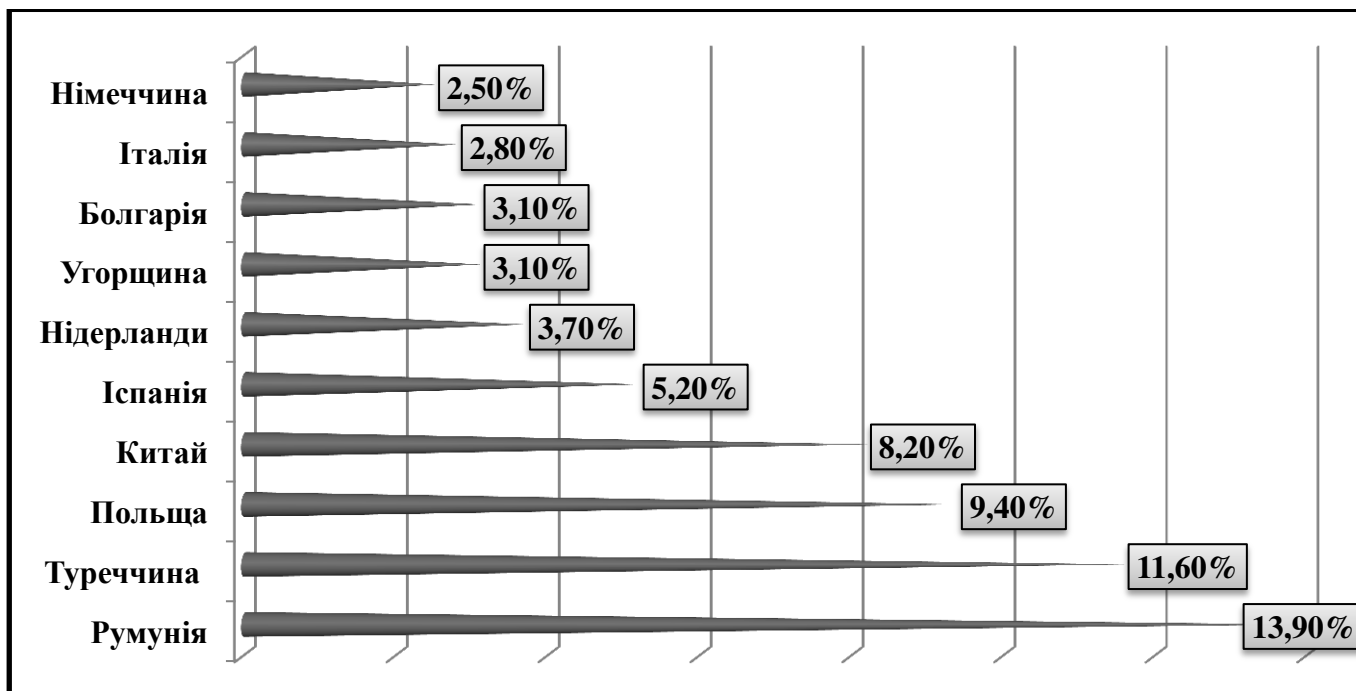

Рис. 2.19. ТОП-10 країн-імпортерів аграрної продукції України за 10 місяців 2023 року, (%).

Примітка. Побудовно автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, за 10 місяців 2023 року Україна експортувала понад 41,1 млн т агропродукції у тому числі: понад 30,7 млн т зернових та понад 3,8 млн т олійних [47].

Пшениця, ще одна основна сільськогосподарська експортна культура, зазнала подібних труднощів у 2022 році. Зафіксоване значне зменшення обсягів експорту на 2,5 млрд. дол. США порівняно з попереднім роком вказує на важкі умови, з якими зіткнулося виробництво та експорт пшениці. Ускладнена логістика, неповноцінна робота «зернового коридору» та низька пропускна здатність альтернативних

маршрутів є факторами, які вплинули на можливості ефективного експорту. Крім того, окупація певних територій та скорочення виробничих площ на 20% призвели до подальших втрат та обмежень пропозиції.

Основним шляхом вивезення агропродукції були і є порти, інші шляхи загалом не перевищують третину від загальних обсягів експорту. Зазначене свідчить, що замінити морські шляхи постачання доволі складно і будь-які форс-мажори, пов'язані з морськими перевезеннями, одразу призводять до зниження постачання аграрної продукції.

Завдяки деблокаді українських портів у 2022 році та налагодженню постачання залізничним і автомобільним транспортом стало значно простіше експортувати аграрну продукцію. Проте блокування росією морських шляхів («зернового коридору») у 2023 році суттєво вплинуло на скорочення обсягів експорту української аграрної продукції. Крім того, з топ-10 імпортерів української аграрної продукції вісім країн - це члени ЄС, при цьому чотири з них мають спільні кордони з Україною. Країни Європейського Союзу наразі відіграють критично важливу, а подекуди навіть вирішальну роль при збуті української аграрної продукції. Ембарго та інші обмеження на поставки з України, запроваджені у квітні-травні 2023 року Польщею, Угорщиною, Словаччиною та Болгарією, також призвели до зниження кількісних і вартісних показників українського аграрного експорту.

Звісно, серед основних причин такого блокування, окрім політичних, можна виділити такі: залишення частини транзитного експорту в країнах ЄС, що призвело до порушення основних виробничих і торговельних ланцюжків цих країн, при цьому неготовність інфраструктури зазначених країн ЄС до значних обсягів українського експорту лише посилила проблему. Крім того, погіршили ситуацію і зміна кон'юнктури ринку, зниження цін на світових ринках, дешевизна українського зерна порівняно з європейським. Усі зазначені причини потрібно вирішувати комплексно, якщо подібні ситуації з раптовим блокуванням аграрного експорту періодично

повторюватимуться, потенціал українського аграрного експорту і надалі буде падати.

Серед можливих шляхів усунення імпорتنих обмежень на українську аграрну продукцію в ЄС можна передусім виділити заходи з пришвидшення євроінтеграції України та протидії аграрному лобізму в Європейському Союзі. Враховуючи рівень дотаційності європейського сільського господарства та потенційні можливості українського аграрного сектору, Україна здатна повністю забезпечити продовольчу безпеку ЄС.

Водночас, окрім зовнішніх проблем, українські аграрії стикаються і з внутрішніми: втрата виробничих потужностей і основних засобів, налагодження логістичних каналів, зведення необхідної інфраструктури на кордонах, кадрові проблеми (відтік людського капіталу, мобілізація), доступність і високі ціни на енергоносії, перебої в електропостачанні та інші. Оскільки вже є орієнтація на західні кордони при експорті агропродукції, доцільно, з метою часткового вирішення внутрішніх проблем, активніше розширювати відповідну інфраструктуру (будувати логістичні хаби), ефективно планувати і формувати вантажі, нарощувати пропускні можливості на кордонах. Також зважаючи, що робота «зернового коридору» не є стабільною і залежить від дуже багатьох факторів, і передусім від дій росії, потрібно активніше розбудовувати портову інфраструктуру Дунаю.

Водночас, враховуючи, що за період дії «зернової угоди» Китай перетворився на основного покупця українського продовольства, доречно активніше залучати його до переговорів з повної деблокади портів, адже це сприятиме диверсифікації ринків збуту для аграрної продукції та нарощуванню поставок, насамперед у Китай. Частково проблеми з логістикою та експортом можливо вирішити за рахунок модернізації агропереробної галузі й забезпечення формування високої доданої вартості, зокрема, будівництва заводів із глибокої переробки зерна і виробництва продукції із високою доданою вартістю. Поглиблена переробка— це не лише висока додана вартість, а й зменшення обсягів транскордонних перевезень, оптимізація логістичних маршрутів і скорочення витрат на транспортування продукції.

Окуповані території, потенційно небезпечні аграрні поля, заблоковані морські порти – це лише частина проблем, які заважали розвиткові агросектора минулого року. Багато компаній, незважаючи на мільярдний виторг, зазнали збитків. Але були й прибуткові. Forbes публікує список найбільших компаній агропромислового комплексу, які продовжують працювати попри перешкоди. Морем, річкою, суходолом українські аграрії змогли вивезти 60 млн т урожаю під час війни. А ще навчилися сіяти під обстрілами, збирати з полів уламки ракет, почали розумітися на саперній справі, працювати в умовах дефіциту кадрів та непрацюючих портів.

Найбільше на економіку агрокомпаній тисне блокування росією морських портів: до 24 лютого 2022 року Україна відправляла морем усе зерно – в середньому 8 млн т на місяць. У березні – грудні 2022 середньомісячний експорт зерна і олійних скоротився вдвічі, до 3,9 млн т. У 2022 році Україна скоротила агроекспорт на 16%, до 23,4 млрд. дол. США. Розблокування трьох українських портів у рамках «зернової угоди» забезпечило левову частку воєнного агроекспорту – 32 млн т зернових і олійних у період дії коридора в серпні – липні 2022–2023 років. До моменту припинення «зернової угоди» глибоководні морські порти забезпечували 50% вантажопотоку, західні кордони – 25%, порти Дунаю – 25%.

Альтернативні шляхи дозволили Україні у першому півріччі 2023 року вивезти агропродукції на 11,8 млрд. дол. США. росія не шкодує ракет, аби знищити портову інфраструктуру України. KSE оцінює прямі збитки агросектора за рік війни у 8,7 млрд. дол. США, непрямі – в 31,5. На відновлення агросектора необхідно 29,7.

Агробізнес швидко адаптувався на західних кордонах та в дунайських портах, з нуля створили логістичні маршрути, посіяли та зібрали великий урожай. Україна зуміє вивезти всі 48 млн т експортної агропродукції, навіть якщо великі чорноморські порти не відкриються. Розвинутий Дунай зможе експортувати приблизно 30–35 млн т на рік, ще майже 14 млн т можна вивезти через сухопутні кордони, вважає Горбачов. Натомість у 2024 рік аграрії йдуть з істотними залишками зернових та олійних, зі значно нижчими цінами порівняно з 2022 роком і дорожчою логістикою.

20 найбільших агровиробників і експортерів України в 2023 році

№	Компанія	Власник	СЕО	Виторг 2022	Прибуток 2022	Динаміка виторгу
1	Kernel	Андрій Веревський	Євген Осипов	129,5 млрд грн	-3,1 млрд грн	-28%
2	МХП	Юрій Косюк	Юрій Косюк	85,4 млрд грн	-8,4 млрд грн	+32%
3	Ukrlandfarmin g	Олег Бахматюк	Олег Бахматюк	25-35 млрд грн	н/д	н/д
4	АДМ Юкрейн	Archer Daniels Midland Company	Ірина Присяжнюк	25,2 млрд грн	-1,6 млрд грн	-35%
5	Agroprosperis	Джордж Поп і Моріс Табасінік	Ігор Осьмачко	20-30 млрд грн	н/д	н/д
6	Ерідон	Сергій Кролевець	Сергій Грязнов	20,6 млрд грн	184 млн грн	-22%
7	Астарта	Віктор Іванчик	Віктор Іванчик	17,6 млрд грн	2,2 млрд грн	+12%
8	Нібулон	Андрій Вадатурський	Андрій Вадатурський	15,2 млрд грн	-9,6 млрд грн	-63%
9	Viterra	Viterra Global	Олексій Деркач	13,7 млрд грн	1,1 млрд грн	-27%
10	Bunge (Сантрейд)	Bunge Ltd	Анджей Ружицький	13,7 млрд грн	-1,8 млрд грн	-61%
11	Cargill	Cargill, Inc.	Васіле Варварой	13,5 млрд грн	558 млн грн	-43%
12	LNZ	Дмитро Кравченко	Анатолій Ткаченко	13,4 млрд грн	29 млн грн	-2%
13	Delta Wilmar	Wilmar International Limited	Віктор Геть	11,7 млрд грн	617 млн грн	-6%
14	Louis Dreyfus	Маргарита Луї-Дрейфус, Фонд Абу-Дабі ADQ	Олександр Карпенко	10,4 млрд грн	416 млн грн	+1%
15	«Оліяр»	Ірина Залізна	Ірина Подоба	9,7 млрд грн	517 млн грн	+47%
16	«Укрпромінвест-агро»	Олексій Порошенко	Роман Огородов	9-10 млрд грн*	н/д	н/д
17	Група «Техноторг»	Євген Березовський і Ігор Калюжний	Ігор Калюжний	7-8 млрд грн*	-31 млн грн	н/д
18	Прометей	Рафаель Гороян	Рафаель Гороян	7,8 млрд грн	н/д	-23%
19	ОптімусАгро Трейд	Анатолій Мартинов	Олена Буркатовська	7,3 млрд грн	-1,5 млрд грн	-40%
20	Байер	Bayer AG	Олівер Гірліхс	7,2 млрд грн	473 млн грн	-5%

Примітка. Складено автором за даними журналу «Forbes Україна».

Таким чином, до військового вторгнення Україна відігравала важливу роль у глобальній продовольчій безпеці завдяки значним обсягам експорту сільськогосподарської продукції. Однак вплив конфлікту серйозно вплинув на український експорт у 2022 році, що призвело до значного скорочення поставок. Кукурудза замінила соняшникову олію як найприбутковіший сільськогосподарський експорт. Війна вплинула на структуру та напрямки зовнішньоекономічної діяльності України. Основними імпортерами української продукції стали країни ЄС, причому значна частка припадає на Польщу та Румунію. Зміни в географічній структурі експорту також відображають значні зміни в торговельних відносинах та стратегії України. Варто зазначити, що майбутній напрямок розвитку залежатиме від еволюції конфлікту та можливих змін у міжнародному економічному середовищі. Україна продемонструвала, що має великий потенціал для адаптації та пошуку нових ринків, але водночас зіткнулася з серйозними викликами, які потребують комплексного підходу та рішень на всіх рівнях влади.

Висновки до розділу 2

Неспровокована та невинуватена агресія росії проти України призвела до значних людських жертв і змусила мільйони людей покинути свої домівки. Війна також мала значний і тривалий вплив на світові продовольчі ринки.

Україна є одним із гарантів продовольчої безпеки в світі завдяки традиційно потужному продовольчому експорту. Війна росії проти України є головною причиною глобальної продовольчої кризи, яка може принести серйозні політичні та економічні наслідки. Військове вторгнення росії на територію України серйозно порушила виробництво та експорт продуктів харчування і в Україні.

Варто зазначити, що експорт зерна України все ще страждає від війни. До війни близько 90% українського сільськогосподарського експорту здійснювалося морським транспортом. П'ятимісячна блокада російськими військовими чорноморських портів фактично зупинила експорт.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Основні проблеми розвитку АПК України в умовах військової агресії росії

Агропромисловий сектор України займає друге місце в економічній структурі всієї країни після промислового виробництва. Крім того, сільськогосподарська продукція є однією з найбільших складових поточного експорту України.

Україна має сприятливі кліматичні та природні умови для розвитку аграрного сектору, і сьогодні країна входить до числа найбільших світових виробників сільськогосподарської продукції та є провідним світовим експортером.

АПК України має високу інвестиційну привабливість за своїми показниками і вважається перспективним, і навіть під час війни він викликав інтерес з боку іноземних та українських інвесторів.

У 2021 році на агропромисловий сектор припадало майже 14% зайнятості населення країни [6].

Сільськогосподарський сектор сильно постраждав від війни в Україні та зазнав значних втрат внаслідок повномасштабного вторгнення. За даними Міністерства аграрної політики України та дослідження Київської школи економіки, загальна вартість збитків, завданих аграрному сектору внаслідок російського вторгнення, у 2022 році становила 6,6 мільярда доларів США.

Внаслідок початку повномасштабної війни в Україні більше третини промислових підприємств призупинили роботу [23]. За даними Київської школи економіки, з початку війни на початку вересня 2022 року було пошкоджено або зруйновано 412 промислових підприємств, включаючи великі та середні об'єкти у

східних та південних регіонах України [17]. До кінця 2022 року загальна сума прямих збитків бізнесу оцінюється в 13 мільярдів доларів США. [12]

У 2022 році промислове виробництво в Україні впало на 36,9% (рис. 3.1.):

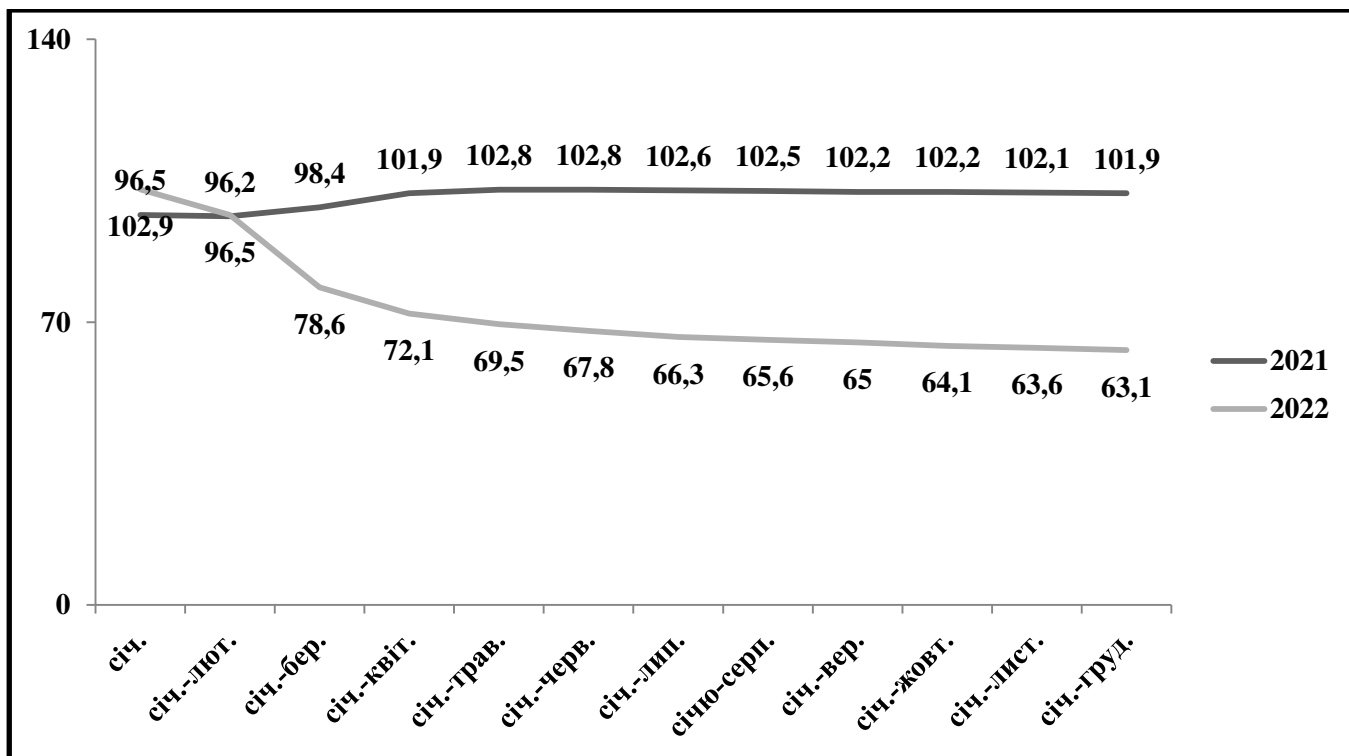

Рис. 3.1. Індекси промислової продукції в 2021-2022рр.,
(відсотків до відповідного періоду попереднього року).

Примітка. Побудовано автором за даними: Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан, Л. А. Жураковська]; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ: НІСД, 2023. – 49 с.

Непрямі втрати через зниження обсягів виробництва, блокаду портів та зростання виробничих витрат склали 34,25 млрд доларів США, з яких 11,2 млрд доларів США – це втрати в секторі рослинництва через зниження обсягів виробництва, а 348,7 млн доларів США – втрати в секторі тваринництва. Скорочення виробництва озимих культур призвело до збитків у розмірі 3 млрд доларів США, тоді як збитки в секторі багаторічних культур склали 322 млн.

доларів США. Окремо слід згадати про втрати через проблеми в логістичних процесах – 18,5 млрд. доларів США.

Внаслідок російського вторгнення 2653 суб'єкти господарювання, що входять до агропромислового комплексу України, зазнали збитків. При цьому площа багаторічних насаджень скоротилася на 9000 гектарів, а ріллі – на 1,9 мільйона гектарів. Через заміновані території існує потреба у картографуванні та розмінуванні площі близько 1 мільйона гектарів. Вартість виробничих процесів зросла через підвищення цін на паливо, добрива та сільськогосподарські культури [6].

Сектор рослинництва зазнав значних втрат. Обсяги виробництва впали на 35-40% порівняно з попереднім роком, що пов'язано зі зменшенням посівних площ та зниженням врожайності. За даними Мінагрополітики, втрати, завдані окупаційними військами, становлять близько 500000 тонн зерна, десятки тисяч тонн соняшникової олії та велику кількість овочів.

Тваринництво також зазнало значних втрат. Профільне міністерство повідомляє про знищення близько 15-20% поголів'я великої рогатої худоби, птиці та свиней. Виробництво тваринницької продукції в постраждалих регіонах значно скоротилося.

Через блокування портів експорт скоротився з 6-7 млн тонн на місяць до близько 1,5 млн тонн. Це стало фактором, який вплинув на внутрішні ціни на сільськогосподарську продукцію, яка цієї весни продавалася за ціною нижче собівартості. Хоча ситуація покращилася після запровадження зернової угоди, існують логістичні проблеми та постійна загроза закриття зернового коридору.

Руйнування інфраструктури не меншою мірою вплинуло і на сільськогосподарський сектор. Бойові дії пошкодили або повністю зруйнували сільськогосподарські об'єкти, склади, ключові енергетичні вузли, виробничі потужності переробної промисловості, транспорт і ключові транспортні комунікації. Зафіксовано також втрату спеціалізованої техніки через пошкодження або викрадення.

Експерти та профільні підприємці окреслюють значний перелік ризиків та труднощів для галузі у зв'язку з військовими діями в країні. Розглянемо їх детальніше.

Перший – загроза втрати виробничого потенціалу та ресурсів, необхідних для роботи підприємств. Значна частина території країни окупована, постійно перебуває під обстрілами або потребує картографування та розмінування, що унеможливорює її використання. Скоротилося використання необхідних добрив і спеціалізованих пестицидів, що негативно впливає на врожайність сільськогосподарських культур і погіршує якість ґрунту.

На територіях, що постраждали від війни, було зруйновано багато сільськогосподарських угідь. Сьогодні потрібні значні інвестиції та реконструкція, щоб зробити їх знову придатними для використання. Війна також призвела до забруднення земель, призначених для виробництва продуктів харчування. Сьогодні близько третини земельного фонду України знаходиться під загрозою.

Забезпечення підприємств необхідною технікою також є проблематичним сектором, причому продаж спеціалізованої техніки знизився через різні фактори, зокрема через руйнування та крадіжки техніки.

Не менш значний вплив на галузь справило те, що деякі виробники припинили свою діяльність або внесли значні зміни у свою діяльність, що призвело до значних фінансових та економічних втрат. Через війну деякі кваліфіковані фахівці та власники бізнесу припинили свою діяльність або були змушені емігрувати. За даними ООН, це стосується близько 150 000 осіб. Наразі невідомо, чи можливо відновити їхню діяльність, що може призвести до того, що вони будуть змушені взагалі покинути цей сектор або змінити свій профіль. Виробники сезонної продукції, яка приносила дохід і забезпечувала зайнятість селян, також зазнали значних втрат.

Важливими проблемами залишається знищення частки необхідних для обробки та зберігання сировини об'єктів інфраструктури, наявність перешкод при роботі з зовнішніми ринками.

Водночас агропромисловий комплекс України впорався зі складними умовами та продемонстрував позитивні тенденції розвитку і стійкі економічні показники.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства, у 2022 році було зібрано понад 67 мільйонів тонн зернових культур. Україна продовжує забезпечувати світову продовольчу безпеку.

Після підписання зернової угоди лише у серпні 2022 року було відправлено 68 суден, які доставили 1,72 млн тонн української сільськогосподарської продукції до 18 країн світу. Загальний обсяг поставок за різними логістичними маршрутами у серпні склав близько 5 млн тонн продукції.

За 11 місяців 2022 року було експортовано 50,9 млн тонн української аграрної та харчової продукції. Загальна сума поставок склала 21,1 млрд доларів США.

Державна програма "Доступні кредити 5-7-9", яка надає малим та середнім підприємствам спрощений доступ до банківських кредитів, довела свою ефективність у стимулюванні агросектору. Аграрний бізнес може отримати кредити на суму до 90 мільйонів гривень. Кошти надаються за відсотковою ставкою 5-9% річних, залежно від категорії кредитного продукту та особливостей компанії.

За даними Мінагрополітики, на початок 2023 року українські фермери вже отримали понад 34,5 млрд грн на розвиток власних господарств, з яких близько 20 млрд грн – за програмою доступних кредитів, що дозволило 5 300 підприємцям отримати необхідне фінансування.

Отже, внаслідок широкомасштабної війни, розв'язаної росією, економіка України зазнала значних втрат. За даними репрезентативного опитування, 9,9% підприємств закрилися, а 21,8% – частково закрилися (за винятком окупованих територій). Загальні прямі втрати малих та середніх підприємств оцінюються у 87 млрд доларів США, ділова активність знизилася, а експортери мають обмежені можливості через блокаду портів (за винятком зернових). За оцінками експертів, заробітна плата впала на 30-50% у різних секторах економіки. Бюджетні витрати зросли майже вдвічі через збільшення видатків на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу.

3.2. Платформа продовольчої безпеки України як інструмент подолання кризи продовольства в світі

Повномасштабне військове вторгнення росії на суверенну територію України несе смерть не лише українцям. Воюючи та руйнуючи традиційні ланцюги постачання, росіяни поставили щонайменше 70 мільйонів людей по всьому світу на межу голодної смерті. Загалом 345 мільйонів людей страждають від катастрофічної нестачі продовольства. За даними ООН вісімдесят дві країни потребують продовольчої допомоги.

Потреба в сільськогосподарській продукції у світі щороку зростає на 2-3%, а дефіцит зерна на ринках Африки та Азії може сягнути 10-15% вже у 2024 році. Світовий ринок продовольства потребує більшої гнучкості, а це означає, що замінити українську продукцію за рахунок диверсифікації з інших країн буде неможливо протягом найближчих 4-5 років [58].

Україна є одним із гарантів світової продовольчої безпеки завдяки традиційно високим обсягам експорту продовольства. Війна росії проти України є основною причиною глобальної продовольчої кризи, яка може мати серйозні політичні та економічні наслідки. Сільське господарство та харчовий сектор України становить майже 10% ВВП. У 2021 році Україна експортувала продовольчих товарів на суму майже 28 мільярдів доларів США, в тому числі 7 мільярдів євро (7,4 мільярда доларів США) до ЄС [4].

З перших днів після російського вторгнення в Україну виникла необхідність пошуку нових логістичних рішень для доставки продовольства як всередині країни, так і за її межі. Наслідки окупації частини території, пошкодження запасів продовольства та порушення нормального транспортного сполучення вже відчуваються в усьому світі, адже понад 190 країн світу залежать від українських продуктів харчування [16]. Щоб вирішити це питання в Україні на базі Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів було створено Національну платформу продовольчої безпеки, яка дозволяє

військовим, виробникам харчових продуктів, ритейлерам та міжнародним організаціям об'єднати зусилля для стимулювання розвитку української економіки навіть в умовах війни та забезпечити продовольством і товарами першої необхідності мешканців місцевих громад, військовослужбовців Збройних Сил України та сил територіальної оборони [8].

Причинами чому платформа може стати цінною для її учасників можна побачити на рис. 3.2.:

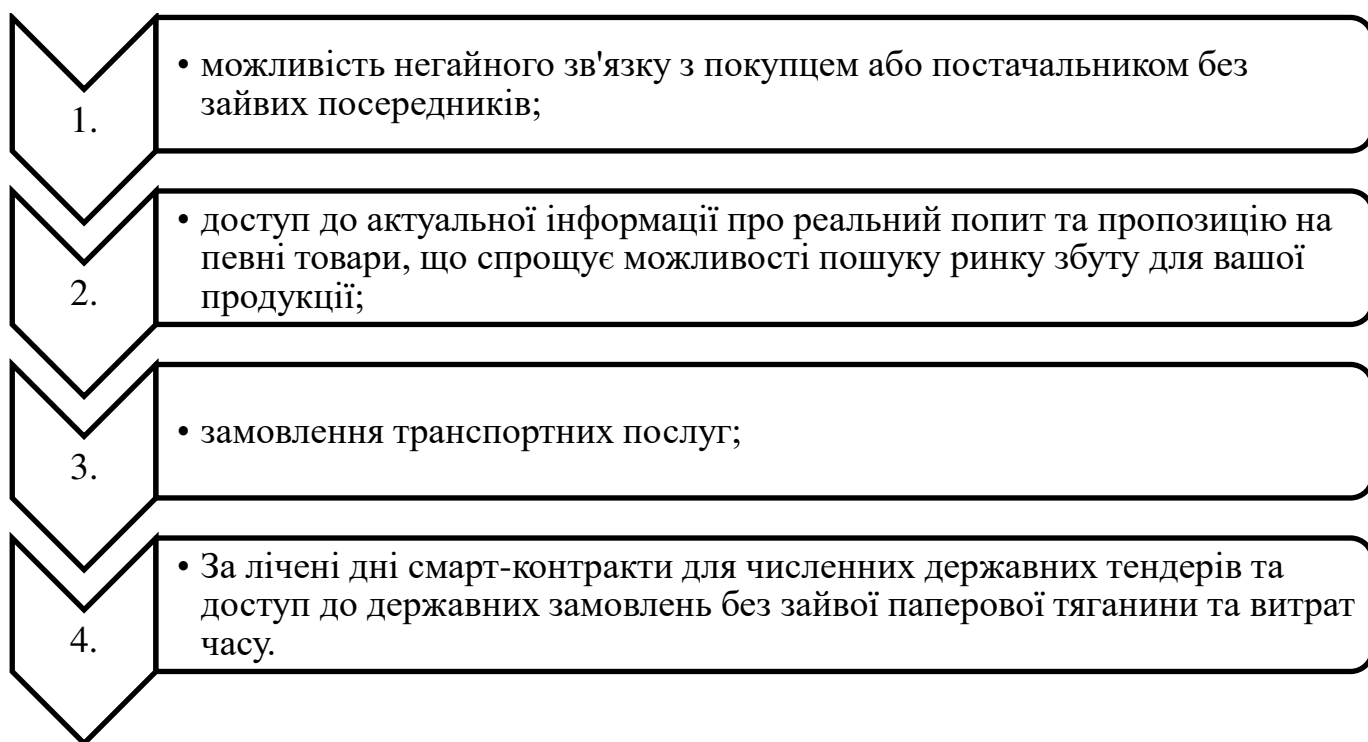

Рис. 3.2. Переваги Національної платформи продовольчої безпеки.

Примітка. Побудовано автором на основі даних Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

Платформа дозволяє швидко сформулювати потребу в конкретних товарах та побачити пропозиції від інших гравців ринку. У час, коли кожна хвилина на рахунку, створено інструмент, який допомагає забезпечити наших захисників та населення найнеобхіднішими продуктами. Запрошуються аграрні компанії,

виробники, торговельні мережі та органи влади активно користуватися цією платформою. Перевагою платформи є те, що дані, опубліковані на ній, контролюються Державною службою України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів. Експерти перевіряють зареєстровані компанії та перевіряють правильність внесеної в систему інформації. Цей інструмент може допомогти подолати труднощі, спричинені глобальною загрозою продовольчої безпеки [27].

Глобальна продовольча безпека та боротьба з голодом мають бути пріоритетними у світі, а функціонування глобальної продовольчої системи має бути захищене від наслідків криз та конфліктів. Про це сказала Юлія Свириденко, Перший віце-прем'єр-міністр – Міністр економіки України, у своєму виступі на саміті радників з питань дипломатичної та безпекової політики глав держав та політичних директорів МЗС, який був присвячений імплементації Формули миру, запропонованої Президентом України Володимиром Зеленським.

Зустріч на Мальті стала вже третьою у такому форматі. Цього разу представники понад 60 країн та міжнародних організацій зібралися, щоб обговорити практичні аспекти реалізації української Формули миру. Це на третину більше, ніж на саміті в Саудівській Аравії в серпні, і більш ніж у чотири рази більше, ніж на зустрічі в Данії в червні 2023 року. Надзвичайно важливим було представництво Глобального Півдня на зустрічі в Мальті.

На саміті були представлені конкретні плани реалізації, підготовлені робочими групами, що склалися з представників посольств різних країн та експертів у п'яти сферах: ядерна енергетика, енергетика, продовольча безпека, гуманітарні питання, відновлення територіальної цілісності України та світового порядку. Агресія росії проти України вкрай негативно вплинула на доступність продовольства у світі. З початку широкомасштабного вторгнення кількість людей, які страждають від нестачі продовольства, зросла з 221 мільйона до 324 мільйонів. Навіть країни, які не імпортують українські продукти харчування, відчувають на

собі наслідки російської агресії: на ринку стало менше продуктів харчування, а ціни на них зросли [24].

22 липня 2022 Україна, Туреччина та ООН підписали угоду про безпечне транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів, так званий "зерновий коридор". Ця угода дозволяє експортувати з України зернові та олійні культури, а також продукти їх переробки. Перше судно з українським зерном вийшло з порту 1 серпня 2022 року з вантажем 26000 тонн української кукурудзи. Завдяки "зерновому коридору" та поступовій розбудові нових логістичних маршрутів через західні кордони країни Україна поступово відновлює експорт продовольства. У вересні 2022 року з українських портів вийшло 100 суден, що дозволило експортувати понад 2 мільйони тонн продовольства. Найбільшими імпортерами стали Туреччина (21%), Іспанія (15%) та Єгипет (11%), (рис. 3.3.):

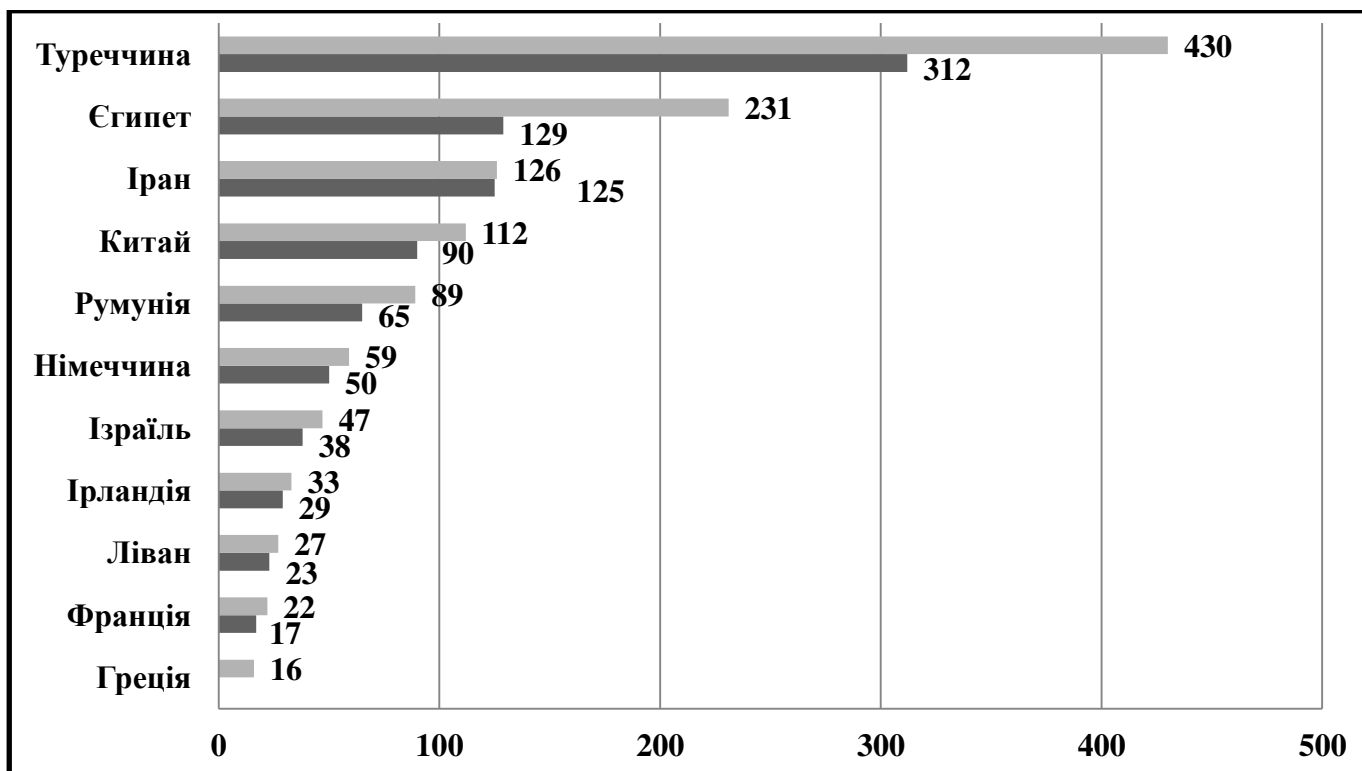

Рис. 3.3 Країни, в які було найбільше експортовано зернових із України по «зерновому коридору» станом на грудень 2022 р., (тис. тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО).

Незважаючи на війну, Україна продовжує виконувати свою роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Загальний експорт зернових за «зерновим коридором» у 2022 році – 2,070 млн. тонн [80]. А завдяки ініціативі " Grain from Ukraine " з українських портів до Сомалі, Ефіопії, Кенії та Ємену було відправлено понад 170 000 тонн зерна. Навіть сьогодні, коли дія зернової угоди призупинена, а росія постійно атакує українські порти, Україна відправила 700 000 тонн зерна до країн, які потребують продовольства, через новий коридор. Тому, підкреслила Вільне та безпечне судноплавство в Чорному та Азовському морях є критично важливим для продовольчої безпеки.

«**Grain from Ukraine**» - гуманітарна продовольча програма, започаткована Президентом України 26 листопада 2022 року та презентована під час першого інавгураційного Міжнародного саміту з продовольчої безпеки в Києві. За результатами саміту програма «Grain from Ukraine» акумулювала підтримку у розмірі близько 220 мільйонів доларів США. Сума внеску та кількість країн-донорів не є остаточною. Планується збільшити внески окремих країн, а також залучити нові країни та підприємства в якості донорів для участі в ініціативі. У співпраці з Всесвітньою продовольчою програмою ООН Україна та країни-партнери програми визначають країни-реципієнти українського зерна з-поміж держав, які відчувають гостру проблему нестачі продовольства. До програми «Grain from Ukraine» долучилися понад 30 країн та міжнародних організацій [56].

В рамках цієї програми Україна, країни-партнери та донори приватного сектору поставлятимуть українське зерно до країн Африки та Азії, які стикаються з проблемами недоїдання та голоду. Програма має сприяти подоланню гуманітарних та економічних наслідків глобальної продовольчої кризи, спричиненої російською агресивною війною проти України. З початку реалізації ініціативи Україна за участі ВПП ООН направила 170 тисяч тонн пшениці до країн з найскладнішою продовольчою ситуацією, в тому числі до Ефіопії, Сомалі, Ємену та Кенії. Планується розширення програми на Нігерію, Судан, Мозамбик / Малаві, Мадагаскар, Джибуті, Ліберію, Мавританію, Ліван та інші країни. В рамках

програми планується відправити близько 60 суден із зерном до найбільш вразливих країн Африки. Метою є закупівля сільськогосподарської продукції безпосередньо в українських виробників і передати їх країнам, що перебувають на межі голоду.

Український експорт сільськогосподарської продукції є життєво важливим для багатьох країн Африканського континенту. Україна була і залишається найбільшим світовим експортером соняшникової олії, а українські зернові становлять значну частку на світових ринках. До початку повномасштабної війни Україна забезпечувала понад 15% світового експорту кукурудзи, 10% пшениці, 15-20% ячменю та понад 50% соняшникової олії.

Незважаючи на серйозні наслідки повномасштабної неспровокованої російської агресії та терор українського аграрного сектору та глобальної продовольчої безпеки, Україна залишається віддана збереженню ключової ролі гаранта продовольчої безпеки. Тому минулого літа Україна започаткувала Чорноморську зернову ініціативу завдяки зусиллям Генерального секретаря ООН та Президента Турецької Республіки. Росія використовує зерновий коридор як політичний важіль і кілька разів погрожувала вийти з ініціативи.

Тому Україна вирішила зробити наступний крок для покращення ситуації з продовольчою безпекою у світі та запустила програму «Grain from Ukraine», в рамках якої за українські та донорські кошти було надано зерно африканським країнам. Також продовольча безпека є одним з десяти елементів Української Формули миру, представленої президентом Зеленським на саміті G20 цього місяця. Війна росії сильно вдарила не лише по Україні, але й країнам Європи, Африки, Азії та інших регіонів. Ось чому програма «Grain from Ukraine» є такою важливою. Вона допоможе пом'якшити гостру проблему нестачі продовольства для мільйонів людей по всьому світу.

Питання подолання голоду має особливе значення для української нації, яка пережила геноцид голодом. Цей геноцид, названий Голодомором, був здійснений Сталіним 90 років тому, і щороку українці відзначають його роковини та вшановують пам'ять 4,5 мільйонів його жертв. Отже, росія вже використовувала

голод як зброю, а тепер хоче повторити цю трагедію в глобальному масштабі. Україна не дозволить нікому в світі знову використовувати голод як зброю у 21 столітті. Жодна нація і жодна людина не заслуговує на те, щоб страждати від недоїдання чи мати обмежений доступ до їжі лише тому, що росія вирішила заробити політичні бали або розпочати агресивну війну проти одного з найбільших світових виробників продовольства - України.

Суть програми полягає у прямій закупівлі сільськогосподарської продукції країнами-учасницями проекту в українських виробників і передачі їх до країн, що перебувають на межі голоду. Україна запрошує партнерів долучитися до програми та виділити фінанси на придбання суден з українським зерном, яке потім безкоштовно доставляється найбільш вразливим верствам населення. Сама Україна також жертвує гроші з нашого зруйнованого війною бюджету. У цьому полягає головна відмінність від Чорноморської зернової ініціативи, де країни-реципієнти повинні були надавати готівку для фрахтування суден і купівлі зерна в українських аграріїв. Україна допомагає та консулює щодо можливостей закупівлі зерна на українському ринку. Пріоритет надається малим та середнім сільськогосподарським компаніям. Україна бере на себе допомогу в організації логістики (як внутрішньої, так і експортної). Партнери зобов'язуються організувати доставку до кінцевого пункту призначення допомоги, оплатити вартість зерна, а також узгоджувати обсяги поставок з українськими сільгоспвиробниками.

До програми «Grain From Ukraine» може долучитися будь-яка країна, неурядова організація чи приватна компанія. Мета - зробити свій внесок у задоволення нагальних гуманітарних потреб країн, що перебувають на межі голоду.

Отримувачами українського зерна в рамках цієї гуманітарної програми є країни, що потерпають від нестачі продовольства, зокрема: Ефіопія, Сомалі, Нігерія, Кенія, Судан, Ємен, Афганістан, Танзанія, Мозамбік, Зімбабве та інші. В рамках цих зусиль Україна також створила Міжнародну координаційну групу з питань запобігання голоду, до складу якої входять представники урядів, корпорацій та благодійників, які можуть безпосередньо впливати на продовольчі потреби

мільйонів людей у всьому світі. Координаційна група розробить спільну глобальну програму дій - дорожню карту для запобігання загостренню глобальної продовольчої кризи. ВПП ООН разом з Україною та країнами-донорами визначають країни-реципієнти українського зерна серед країн, що стикаються з гострою проблемою нестачі продовольства.

На африканському континенті є три амбасадори програми, серед них:

1. Доктор Джойс Банда - колишній президент Малаві, який зараз активно працює в низці міжнародних організацій, а також входить до виконавчого комітету UN Women.

2. Доктор Крістофер Фомуньо - регіональний директор програм Центральної та Західної Африки NDI (США), який очолював міжнародні місії зі спостереження за виборами та керував програмами підтримки демократії в багатьох країнах африканського континенту.

3. Доктор Обі Езеквесілі - колишній міністр освіти Нігерії та колишній віце-президент Світового банку, який в даний час є старшим радником Африканської Ініціативи політики економічного розвитку Африки та регіональним директором NDI в Африці.

Донори програми можуть перераховувати свої фінансові внески на:

- Спеціальний рахунок ВПП ООН для фінансування програми "Зерно з України".

- Спеціальний рахунок у Національному банку України для зарахування добровільних внесків (благодійних пожертв) від фізичних та юридичних осіб приватного та/або публічного права у національній та іноземній валюті (USD, EUR, GBP, JPY) для надання фінансової підтримки для гуманітарної допомоги країнам Африки та Азії в рамках акції «Grain From Ukraine», який відкрило Міністерство аграрної політики та продовольства України. З додатковою інформацією можна ознайомитися на офіційному веб-сайті Міністерства.

Відкрито рахунки: - для зарахування коштів у національній валюті - для зарахування коштів у USD (доларах США) - для зарахування коштів у EUR (євро) -

для зарахування коштів у GBP (фунт стерлінга) - для зарахування коштів у JPY (японська єна). Додаткова інформація на офіційному вебсайті Мінагрополітики.

Україна за сім місяців дії зернової ініціативи направила понад 22 мільйони тонн продовольства у 43 різні країни світу завдяки нашому морському експорту. Це вагомий український внесок у світову продовольчу безпеку й стабілізацію світового продовольчого ринку.

Судноплавство в Чорному морі має бути безпечним і захищеним, а морські маршрути мають бути розміновані. Загальна транспортна потужність в Україні та сусідніх країнах повинна відображати обсяг сільськогосподарських товарів, що перевозяться з України та регіону до країн-нетто-імпортерів. Країни-нетто-імпортери повинні мати доступ до продовольства через систему довгострокових контрактів та регіональні хаби, а транспортні та страхові витрати повинні бути ефективними і не чинити тиск на ціни світового ринку. Необхідно збільшити можливості надання продовольчої допомоги найбільш вразливим споживачам, а кількість людей, які страждають від голоду, скоротити до довоєнного рівня. Нарешті, правила забезпечення продовольчої безпеки мають бути відображені в міжнародних правових документах.

Отже, незважаючи на війну, Україна продовжує виконувати свою роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Щоб реалізувати продовольчу безпеку у світі має бути забезпечення безперебійних, безпечних та доступних поставок продовольства з України, збільшення обсягів поставок продовольства найбільш вразливим споживачам по всьому світу тощо.

Платформа продовольчої безпеки України є вагомим ресурсом для вирішення сучасних проблем галузі АПК. Її здатність до глобальної співпраці, реагування на проблеми та зростаючий масштаб роблять її потенційно важливим компонентом боротьби з глобальною нестачею продовольчої безпеки.

3.3. Проблеми та шляхи їх подолання щодо розвитку аграрного сектору України в умовах війни

Внаслідок повномасштабної агресії росії в Україні аграрний сектор країни зазнав значних втрат і руйнувань. Низка підприємств на ворожих та окупованих територіях закрилася, велика кількість виробничих потужностей була зруйнована або пошкоджена, а доступ до ресурсів, сировини та ринків збуту ускладнений. На значній частині території країни неможливо займатися сільським господарством, блокада портів унеможливила експорт сільськогосподарської продукції традиційними торговельними шляхами, а у прифронтових районах існують проблеми з постачанням продовольства.

Сільське господарство є однією з головних галузей національної економіки, головним завданням якого є вирощування сільськогосподарських культур і тваринництва для забезпечення населення продуктами харчування та постачання промисловості сировиною. Неможливо забезпечити сталий розвиток зазначеної галузі в умовах військового нападу росії на Україну, що тягне за собою знищення сільськогосподарських підприємств, руйнування сільськогосподарської інфраструктури, знищення сільськогосподарської техніки, вороже бомбардування, мінування сільськогосподарських угідь тощо.

Проблеми, з якими зіштовхнувся весь аграрний сектор економіки, є колосальними. Війна торкнулась кожного суб'єкта господарювання: змінились або зруйновані наявні стратегії та орієнтири, наявні логістичні шляхи для збуту продукції; втрачена або стала непридатною для вирощування зернових значна частина земельного фонду України; суттєво знизилась ціни на деякі види зернових до рівня собівартості їх вирощування; вдвічі зросли ціни на пальне, добрива, пестициди та комплектуючі для техніки.

Повномасштабний напад росії на Україну в лютому 2022 року вкрай негативно вплинув на всі галузі української економіки. Наприклад, галузь тваринництва постраждала менше, в порівнянні з рослинництвом, але тут також

спостерігаються значні негативні наслідки. За результатами 2022 року виробництво м'яса всіх видів скоротилося на 11% в порівнянні з 2021 роком та було на рівні 3млн тонн, молока – 7,7 млн тонн (-12%) та яєць – 11,6 млрд штук (-18%), [45], (рис. 3.4.):

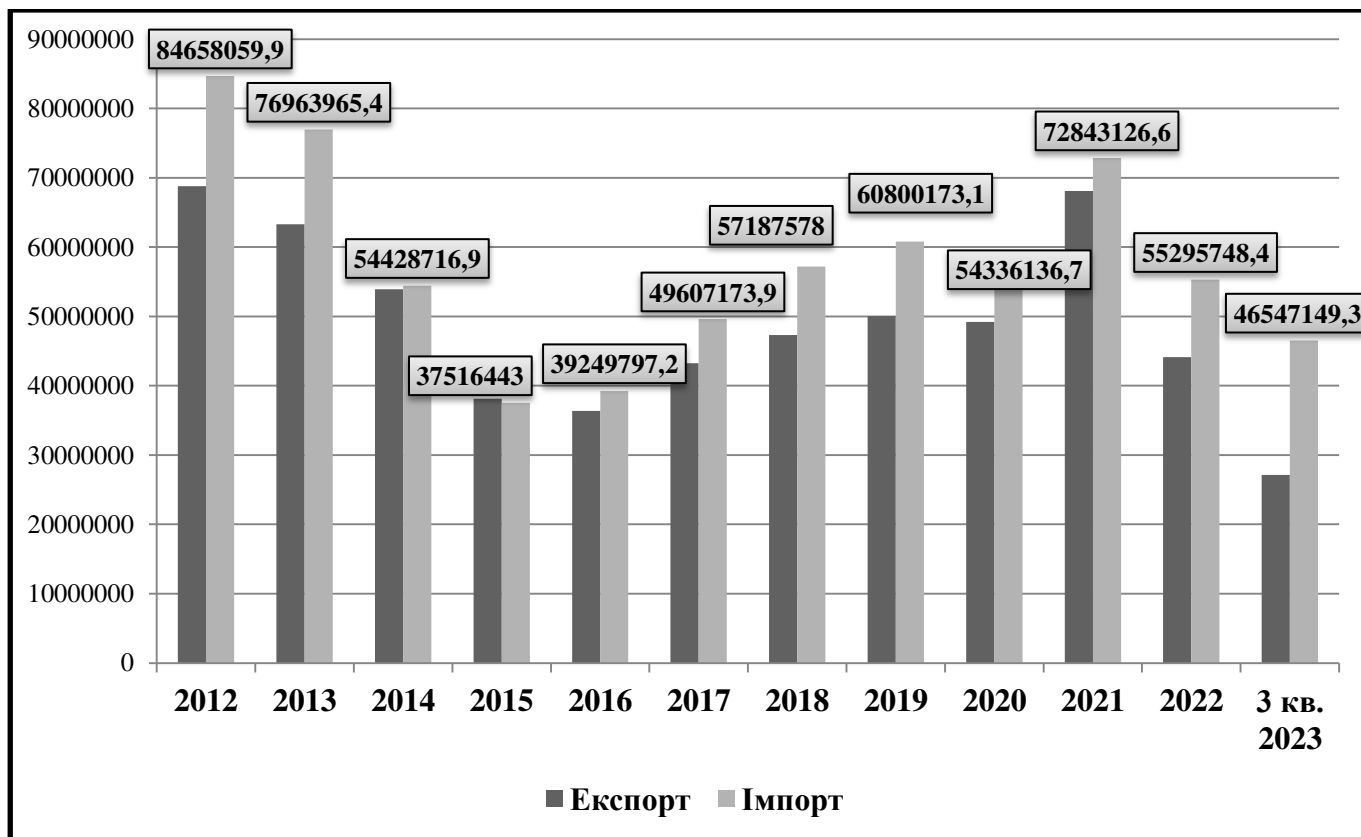

Рис. 3.4. Обсяги зовнішньої торгівлі України за 2012-2022рр. та 3 квартали 2023 року, (тис. дол. США).

Примітка. Складено автором за даними Державної служби статистики України.

В 2022 році український аграрний бізнес був збитковим, і, за оцінками аналітиків 2023 рік для сільського господарства теж буде збитковим, що призведе до того, що аграрії замінять посіви збиткових культур на більш прибуткові. Біля 60% українських аграріїв не будуть використовувати добрива через їх дефіцит, що буде негативно впливати на врожайність та якість врожаю. Експортний потенціал України може знизитися в 3 рази. За прогнозами аналітиків для внутрішнього виробництва Україна зможе зібрати, приблизно, 34 млн тонн, а для експорту біля 20 млн тонн. Таке падіння буде впливати на аграрний бізнес і економіку країни через

недоотримання валютного виторгу. Саме з цієї причини аграріям потрібна фінансова підтримка зі сторони держави та дешеві кредити [45].

Якщо розглянути SWOT-аналіз українських агровиробників на зовнішніх ринках, то ситуація і не така критична, як здається спочатку, [43, с.489], (рис. 3.5.):

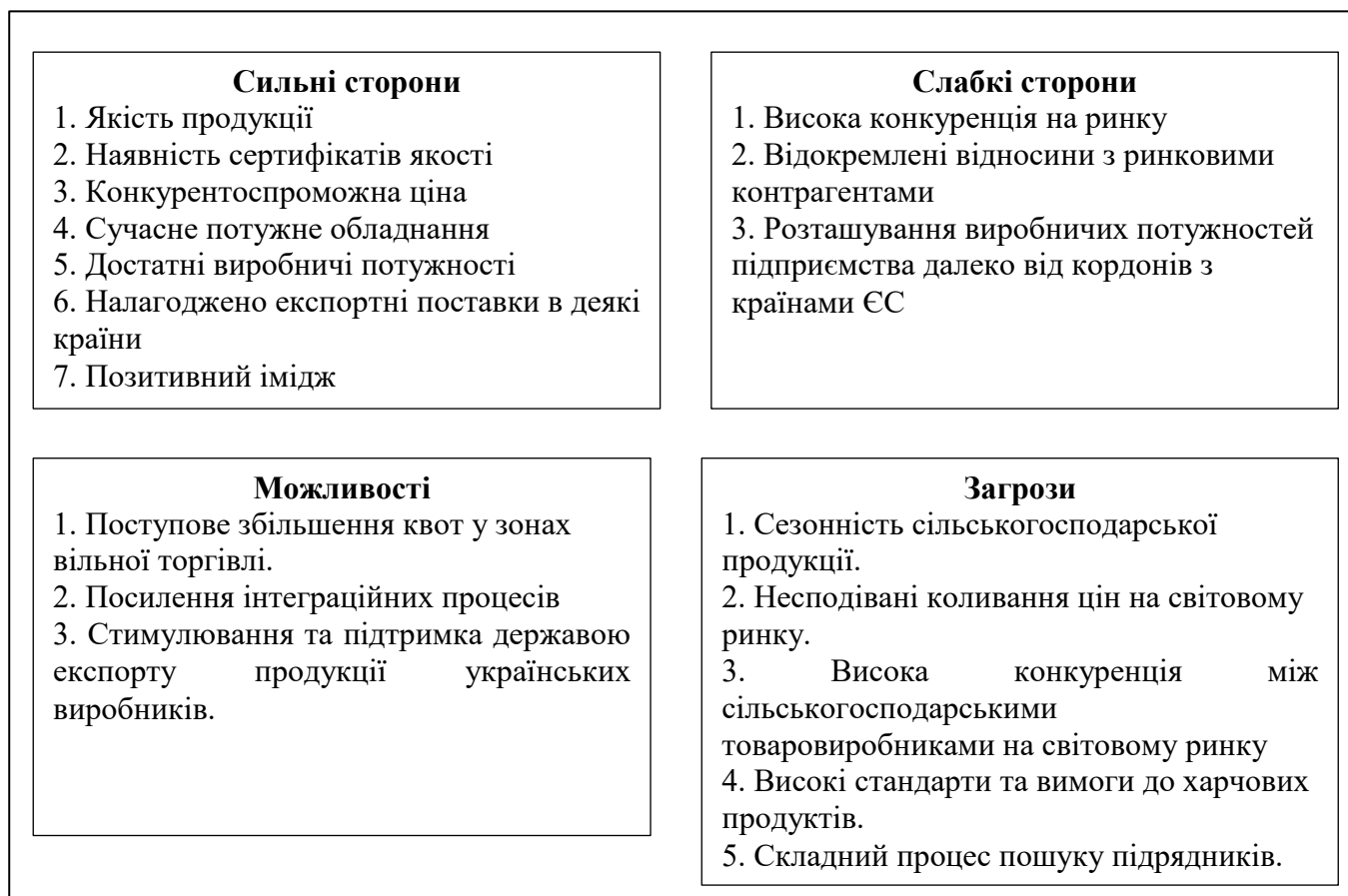

Рис. 3.5. SWOT-аналіз українських агровиробників на зовнішніх ринках.

Примітка. Побудовано автором за даними Parkhomenko N. Development of export potential of ukraine's agricultural sector / N. Parkhomenko// Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. – 2022. – Vol. 22. – Issue 1. – P. 489.

В середині країни, існують випадки, коли фермери відмовляються від вирощування деяких культур. До прикладу, на Сумщині фермер відмовився від вирощування пшениці через дорогу логістику: «Ми не вирощуватимемо пшеницю, адже через здорожчання логістики маємо втрати - близько 1 тис. грн на тонні. Вартість тонни пшениці зараз, умовно, 140 дол. США, з яких 70 дол. США -

логістика, а собівартість тонни пшениці - 100 дол. США. Тому виходить в мінус 30 дол. США на тонн [17].

Головною причиною зменшення експорту з України стало не скорочення виробництва, а проблеми з логістикою. Якщо раніше кораблі з вантажами приходили в Одесу, то тепер все поставляють сухопутним шляхом – що призводить до затримок. Поступово йдуть процеси зростання пропускної здатності і в інших напрямках: залізницею та автошляхами. Дуже важливу роль в поставках відводили Зеленому коридору. Це була ініціатива про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний». Але дана угода припинила свою дію у липні 2023 року [24].

Хоч всі виклики та ризики, які спіткали сільське господарство України в 2022 році переходять і в 2023 рік. Українські аграрії у всіх регіонах країни, де дозволяє безпекова ситуація, намагаються засівати максимальну площу культур, щоб виростити достатньо збіжжя для внутрішнього споживання та експорту. В реаліях воєнних дій неможливо здійснювати господарську діяльність на значній частині українських земель. Так в Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Харківській і Дніпропетровській, Луганській та Херсонській областях вирощування зернових із подальшим їх збиранням було обмежено через постійну загрозу пошкоджень земельних угідь внаслідок замінування і нерозірваних боєприпасів.

Отже, серед основних проблем і труднощів, з якими зараз стикаються українські агровиробники в умовах запровадженого в країні воєнного стану, є: блокування податкових накладних; за позовами про стягнення нарахованих комунальних послуг окупованим сільськогосподарським підприємствам, які фактично не споживали цих послуг; отримання кредиту в межах «5-7-9»; позови про несплату кредитної заборгованості; розмінування територій; зміни в оподаткуванні; невизначеність законодавства в аспекті колабораціонізму; бронювання співробітників.

За 2022 рік сума прямих збитків, завданих сільському господарству України становить 8,7 млрд. дол. США. Інфраструктура для зберігання також зазнала

значних збитків. Загальна виробнича потужність зруйнованих зерносховищ становить 8,2 млн тонн, а одночасна потужність пошкоджених зерносховищ – 3,25 млн тонн. Вартість відновлення зруйнованого об'єкта оцінюється в 1,33 млрд. дол. США.

Для покращення ситуації потрібно знайти альтернативні ринки збуту, включаючи внутрішній ринок та інші країни, а також розвинути місцеві переробні підприємства для збільшення доданої вартості сільськогосподарської продукції. Також для підтримки аграріїв в умовах воєнного стану необхідно прийняття Верховною Радою України законопроектів, які передбачають звільнення від оподаткування платників єдиного податку четвертої групи за земельні ділянки на територіях бойових дій та тимчасово окупованих територіях, а також звільнення від сплати податку на нерухомість власників майна, знищеного або пошкодженого внаслідок російської збройної агресії. Але, продовження війни все гірше впливає на аграрну галузь України.

Аграрний сектор відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості економіки України в умовах тривалої війни та післявоєнної відбудови, що потребує обґрунтування орієнтирів державної політики та заходів з підтримки реформ та ініціатив, спрямованих на адаптацію бізнес-сектору до викликів та ризиків війни, а також закладення підвалин для відновлення довгострокового потенціалу зростання.

В умовах повномасштабної збройної агресії росії державна аграрна політика має бути максимально сприятливою для забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва та збереження ефективності ланцюгів виробництва, переробки, зберігання та постачання продовольства. Основними завданнями такої політики є забезпечення продовольчої безпеки, забезпечення сільгоспвиробників матеріально-технічними ресурсами, створення умов для самостійного продовольчого забезпечення домогосподарств та тимчасово переміщених осіб, збільшення первинної та поглибленої переробки сільськогосподарської сировини всередині країни та збільшення частки готових харчових продуктів та продукції з вищою доданою вартістю в експорті [62].

Нещодавно Міжнародна Маркетингова Група за підтримки Help-Ukraine та у співпраці з Українською Радою Бізнесу провела опитування серед малих фермерів з усіх регіонів України [61], (рис.3.6.):

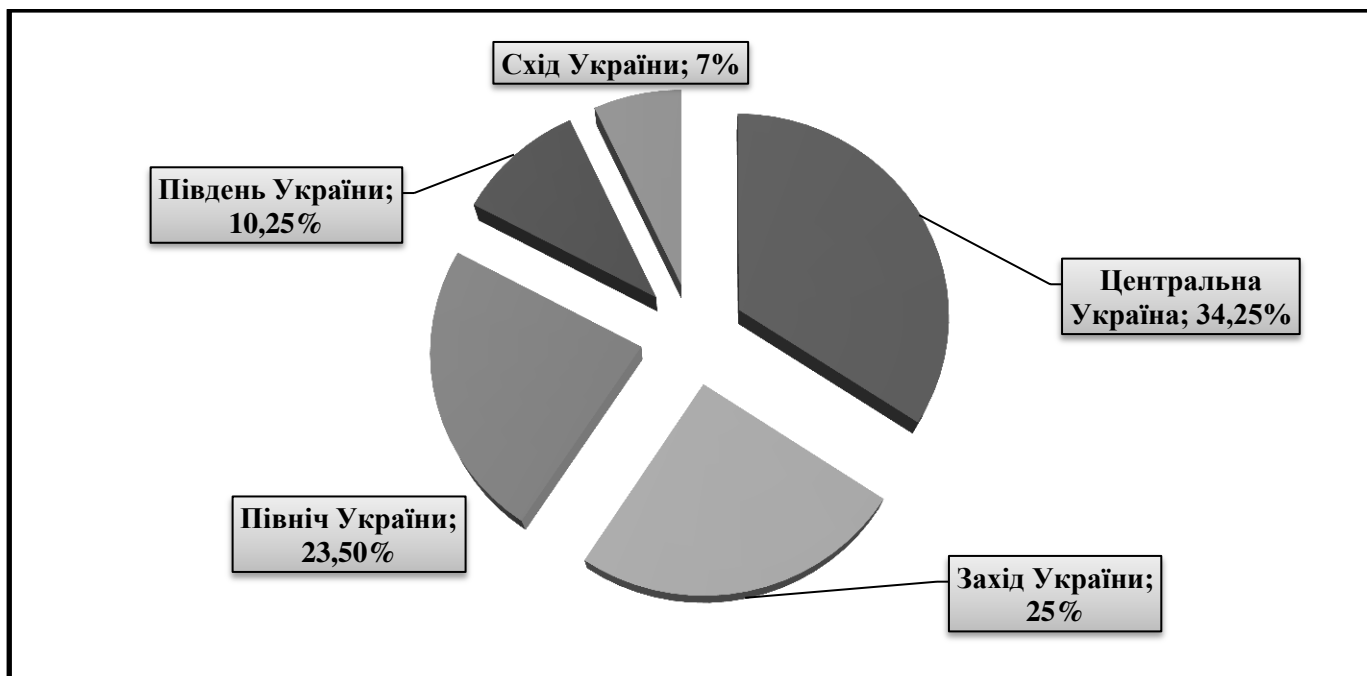

Рис. 3.6. Географія опитаних фермерів, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Української Ради Бізнесу.

Більшість опитаних фермерів з усіх регіонів України позитивно оцінюють поточну ситуацію, незважаючи на труднощі, з якими вони стикаються. Однак найбільшим викликом є стабілізація та утримання результатів на поточному рівні.

Найбільшими проблемами є:

- брак кваліфікованої робочої сили;
- слабкий захист прав власності та мародерство;
- проблеми, пов'язані з розрахунками з торговельними мережами;
- ризики, пов'язані з можливістю відключення електроенергії;
- непередбачуваність дій уряду та постійні зміни в законодавстві.

80% фермерів потребують різних форм допомоги, а 78,3% потребують фінансової підтримки від кредитних установ або донорських програм. Крім того,

фермери шукають експертних порад з таких питань, як фінансування та інвестиції, постачання та маркетинг, пошук партнерів та взаємодія з урядом.

Найбільш нагальні зміни, на які чекають фермери з усіх регіонів України, такі:

- необхідність тимчасового звільнення фермерів від обов'язку сплати податку 4 групи;
- вирішення проблеми блокування податкових накладних та відновлення презумпції невинуватості для платників податків;
- створити організації водокористувачів для розвитку зрошення;
- відтермінувати запровадження мінімального податку з гектара;
- продовжити на кілька років дію безмитного режиму з ЄС та квот;
- врегулювати відносини між виробниками та мережами за прикладом ЄС;
- децентралізація енергетичної системи, сприяння розвитку альтернативної енергетики.

Блокування портів призвело до значного скорочення експорту з 6-7 млн тонн на місяць до 1,5 млн тонн. Це призвело до того, що внутрішні ціни на сільськогосподарську продукцію навесні впали нижче собівартості виробництва. Ситуація покращилася після підписання зернової угоди, але логістичні проблеми зберігаються і загроза блокування зернового коридору залишається.

За попередніми оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), прямі втрати в сільському господарстві становлять приблизно 6 млрд дол. США. Пошкоджено близько 5% сільськогосподарських угідь. Втрата наявних посівних площ становить понад 25%, зрошуваних земель – понад 70%, ягідників – близько 25% і садів – 20% [53].

Виробничі витрати зросли через підвищення цін на добрива, паливо та насіння. Великі ділянки землі є небезпечними для виробництва через замінування. Значних пошкоджень зазнали об'єкти інфраструктури в сільському господарстві, зберіганні, транспорті, енергетиці та переробній промисловості. Очікується, що через фізичне знищення ферм у зоні бойових дій буде втрачено до 30% поголів'я худоби.

Звіт про швидку оцінку збитків та потреб, підготовлений урядом України, Європейською Комісією та Світовим банком у вересні 2022 року, оцінює загальну вартість війни для сільського господарства України у понад 30 мільярдів євро [77].

Комплексне дослідження KSE "Огляд втрат та збитків в аграрному секторі" оцінює прямі збитки станом на листопад 2022 року в 6,6 млрд доларів США. Станом на листопад 2022 року прямі збитки склали 6,6 млрд доларів США [64].

Непрямі втрати станом на листопад 2022 року становили 34,25 млрд дол. Це відбулося переважно через зниження внутрішніх цін через перебої з експортом (3,1 млрд дол. США), включення втрат озимих у 2023 році (3 млрд дол. США), збільшення втрат через нижчий врожай у 2022 році (4,7 млрд дол. США) тощо [64].

Зараз доцільно декілька порад для сприяння відновлення агросектору.

1. Врегулювати взаємовідносини виробників та торгових мереж. Протягом останніх десятиліть низка країн запровадила законодавчі обмеження на так звану "недобросовісну торговельну практику" в ланцюгу постачання продуктів харчування, зокрема, між роздрібними торговцями та постачальниками. Кілька років тому відповідні рішення були прийняті на рівні ЄС. Як кандидат на членство в ЄС, Україна рано чи пізно буде змушена прийняти ці обмеження.

2. Продовження безмитного та безквотного режиму з ЄС на кілька років. Українська влада та провідні бізнес-організації роблять все можливе для продовження безмитного режиму з ЄС. Рекомендується продовжити звернення до ЄС від провідних українських аналітичних центрів та бізнес-організацій.

3. Інституційна реформа інспекційних, контрольних та правоохоронних органів. Всі об'єктивні показники свідчать про те, що реформа податкового адміністрування розвивається в позитивному напрямку. Єдиним суттєвим недоліком, який гальмує реалізацію реформи, є недосконала система блокування податкових накладних, яка потребує змін та відновлення презумпції невинуватості для платників податків. Прийнято необхідні законодавчі зміни та створено якісну нормативно-правову базу для створення єдиного аналітичного органу для боротьби з економічною злочинністю – Бюро економічної безпеки. Однак конкурси з відбору

керівного складу не були досконалыми, тому БЕБ потребує перезапуску, а керівний склад має бути обраний Комісією з вирішальним голосом міжнародних експертів.

4. Вирішення проблеми відключень електроенергії та тепла. Україні необхідно терміново відновити енергетичну систему та забезпечити резервну генерацію. Для цього потрібна допомога міжнародних донорів і, не в останню чергу, влади. Необхідні державні стимули для заохочення підприємців до використання альтернативних джерел енергії, включаючи енергію з біомаси, біогазу, сонячну енергію тощо. Для цього необхідно максимально спростити екологічні вимоги, в тому числі звільнити від сплати за викиди CO₂ котельні та ТЕЦ, що працюють на біомасі та біогазі під час війни. Процес встановлення резервного генератора на підприємстві має бути перетворений з дозволу на просту декларацію.

5. Реалізація державної програми з перестрашування військових ризиків на основі страхування та надання українським страховикам доступу до перестрашування для формування якісних пакетів військових ризиків. Сьогодні НБУ обмежує можливості українських страховиків перестраховувати великі ризики у провідних світових страховиків. Ці обмеження спотворюють конкуренцію і в багатьох випадках заважають українським компаніям та інвесторам страхувати воєнні ризики. НБУ має зняти ці обмеження та надати українським страховикам вільний доступ до перестрашування. Для нових стратегічних інвесторів може бути доцільною державна підтримка у вигляді страхування воєнних ризиків для нових інвестицій. Для цього необхідно підготувати зміни до закону про державну підтримку інвестиційних проектів зі значними інвестиціями в Україні.

6. Нестача кваліфікованої робочої сили в Україні. Вирішення цієї проблеми полягає у заохоченні українців, тимчасових біженців, до повернення в Україну, а також заохоченні мігрантів з інших країн до роботи в Україні. Для цього необхідно, перш за все, зменшити навантаження на фонд оплати праці, що призведе до підвищення заробітної плати, забезпечити макроекономічну стабільність та стабільність національної валюти, спростити міграційне законодавство [79].

Таким чином, аграрний сектор продемонстрував неабияку стійкість та адаптивність до ризиків воєнного часу: потреби населення країни у продовольстві повністю забезпечені, вжито заходів для подолання та запобігання зростанню цін на продукти харчування, розвитку ланцюгів постачання та реалізації сільськогосподарської продукції, незважаючи на ворожі дії агресора, Україна підтвердила та закріпила свій статус гаранта продовольчої безпеки на світових ринках.

Національна аграрна політика України в умовах війни передбачає необхідність першочергового вирішення проблем сільського господарства в умовах війни з метою підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовий ринок.

Висновки до розділу 3

Незважаючи на війну, Україна продовжує виконувати свою роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Щоб реалізувати продовольчу безпеку у світі має бути забезпечення безперебійних, безпечних та доступних поставок продовольства з України, збільшення обсягів поставок продовольства найбільш вразливим споживачам по всьому світу тощо.

Аграрний сектор продемонстрував неабияку стійкість та адаптивність до ризиків воєнного часу: потреби населення країни у продовольстві повністю забезпечені, вжито заходів для подолання та запобігання зростанню цін на продукти харчування, розвитку ланцюгів постачання та реалізації сільськогосподарської продукції, незважаючи на ворожі дії агресора, Україна підтвердила та закріпила свій статус гаранта продовольчої безпеки на світових ринках.

Національна аграрна політика України в умовах війни передбачає необхідність першочергового вирішення проблем сільського господарства в умовах війни з метою підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовий ринок.

ВИСНОВКИ

Таким чином, агропромисловий комплекс відіграє важливу роль у національному господарстві і є фундаментальною частиною забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни. Його структура, яка включає різні сегменти виробництва, постачання та обробки сільськогосподарської продукції, повинна бути оптимізована, щоб відповідати потребам сучасного ринку та розвитку суспільства.

Сільське господарство залишається ключовою ланкою агропромислового комплексу, що визначає якість життя суспільства та розвиток національної економіки. Дослідження і розуміння його ролі та вирішення викликів, з якими воно стикається, важливі для створення сталого та процвітаючого економічного майбутнього країни.

Рослинництво і тваринництво є невід'ємними складовими аграрного сектору, який відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, економічного розвитку та захисту навколишнього середовища. АПК вважається одним з найважливіших стратегічних секторів, що має вирішальне значення для країни, оскільки він забезпечує промисловість продуктами харчування та сировиною і створює робочі місця для значної частини населення.

Індекс цін на продовольство один з ключових інструментів для дослідження динаміки світового ринку продовольства. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визначає та публікує цей індекс, який відстежує зміну цін на основні продукти харчування на світовому ринку. Включаючи до цього індексу різноманітні харчові продукти, він дає змогу глибоко зрозуміти тенденції та перешкоди, які впливають на глобальну продовольчу безпеку.

За даними ФАО у жовтні 2023 року середнє значення Індексу продовольчих цін ФАО (ІСЦФ) становило 120,6 пункту, що на 1,5 пункту (1,1%) нижче за показник серпня; таким чином його зниження триває шостий місяць поспіль. Це

зазначене у вересні зниження ІСЦФ було зумовлене різким падінням світових цін на рослинні олії та помірним зниженням цін на цукор, м'ясо та молочну продукцію, яке було значнішим, ніж збільшення показника індексу цін на зернові. Незважаючи на подальше падіння, ІСЦФ виявився на 7,2 пункту (5,5 відсотка) вищим за показник відповідного періоду минулого року

Україна є одними з найважливіших виробників сільськогосподарської продукції у світі. Україна увійшла до трійки найбільших світових експортерів пшениці, ячменю, кукурудзи, ріпаку та ріпакової олії, насіння соняшнику та соняшникової олії. Також, Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна, одним із гарантів продовольчої безпеки у світі та має потенціал у нарощенні виробництва і експорту зерна.

Україна є одним із гарантів продовольчої безпеки в світі завдяки традиційно потужному продовольчому експорту. Війна росії проти України є головною причиною глобальної продовольчої кризи, яка може принести серйозні політичні та економічні наслідки.

До військового вторгнення Україна відігравала важливу роль у глобальній продовольчій безпеці завдяки значним обсягам експорту сільськогосподарської продукції. Однак вплив конфлікту серйозно вплинув на український експорт у 2022 році, що призвело до значного скорочення поставок. Кукурудза замінила соняшникову олію як найприбутковіший сільськогосподарський експорт. Війна вплинула на структуру та напрямки зовнішньоекономічної діяльності України. Основними імпортерами української продукції стали країни ЄС, причому значна частка припадає на Польщу та Румунію. Зміни в географічній структурі експорту також відображають значні зміни в торговельних відносинах та стратегії України. Варто зазначити, що майбутній напрямок розвитку залежатиме від еволюції конфлікту та можливих змін у міжнародному економічному середовищі. Україна продемонструвала, що має великий потенціал для адаптації та пошуку нових ринків, але водночас зіткнулася з серйозними викликами, які потребують комплексного підходу та рішень на всіх рівнях влади.

Неспровокована та невинуватена агресія росії проти України призвела до значних людських жертв і змусила мільйони людей покинути свої домівки. Війна також мала значний і тривалий вплив на світові продовольчі ринки.

Україна є одним із гарантів продовольчої безпеки в світі завдяки традиційно потужному продовольчому експорту. Війна росії проти України є головною причиною глобальної продовольчої кризи, яка може принести серйозні політичні та економічні наслідки. Військове вторгнення росії на територію України серйозно порушила виробництво та експорт продуктів харчування і в Україні.

Варто зазначити, що експорт зерна України все ще страждає від війни. До війни близько 90% українського сільськогосподарського експорту здійснювалося морським транспортом. П'ятимісячна блокада російськими військовими чорноморських портів фактично зупинила експорт.

Незважаючи на війну, Україна продовжує виконувати свою роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Щоб реалізувати продовольчу безпеку у світі має бути забезпечення безперервних, безпечних та доступних поставок продовольства з України, збільшення обсягів поставок продовольства найбільш вразливим споживачам по всьому світу тощо.

Аграрний сектор продемонстрував неабияку стійкість та адаптивність до ризиків воєнного часу: потреби населення країни у продовольстві повністю забезпечені, вжито заходів для подолання та запобігання зростанню цін на продукти харчування, розвитку ланцюгів постачання та реалізації сільськогосподарської продукції, незважаючи на ворожі дії агресора, Україна підтвердила та закріпила свій статус гаранта продовольчої безпеки на світових ринках.

Національна аграрна політика України в умовах війни передбачає необхідність першочергового вирішення проблем сільського господарства в умовах війни з метою підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовий ринок.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон про продовольчу безпеку в умовах воєнного стану: роз'яснення щодо застосування / Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2022. URL: <https://minagro.gov.ua>.
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991, N 29, редакція станом на 01.01.2016р.
3. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877-IV від 24 червня 2004 року.
4. Закон України «Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України» від 9 грудня 2005 року.
5. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 27 листопада 2003 року, редакція станом на 07.08.2015р.
6. Закон України «Про громадські об'єднання» № 5026-VI від 22.03.2012 р.
7. Закон України «Про ціни і ціноутворення» N 5007-VI від 21.06.2012р.
8. Закон України «Про фермерське господарство» № 1067-VIII від 31.03.2016р.
9. Постанова Кабінету Міністрів України № 364 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» від 22.04.2013р.
10. Проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. від 26 жовтня 2015р.
11. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року» від 5 липня 2019 р. № 595-р.
12. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018рр» від 14.08.2013р.

13. Розпорядження КМУ «Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року» від 12.06.2018р.
14. Агакерімова Р. Ю. Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. Економіка і суспільство. Випуск # 50 / 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53>.
15. Бірта Г. О. Основи рослинництва і тваринництва / Г. О. Бірта, Ю. Г. Бургу. Центр навчальної літератури (ЦУЛ), 2019. 304 с.
16. Благополучна А. Економічна доступність продовольства в умовах війни. Економічні горизонти. 2022. Вип. 3 (21). С. 13–20.
17. Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. Економіка та суспільство. 2022. № 41. С.67-76.
18. Борисова В.А. Економічні механізми забезпечення продовольчої безпеки. Scientific Foundations in Economics and Management: collective monograph. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2022. 154-162.
19. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України : колективна монографія / за заг. ред. О. О. Борзенко. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2022. 264 с.
20. Горлачук М. Агропродовольчий ринок в умовах глобалізації: світовий досвід регулювання та інфраструктурно-інституційного розвитку. Інноваційна 77 економіка. 2019. № 5-6. С. 46-55.
21. Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Ципліцька О.О., Гахович Н.Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. Економіка України. 2022. № 5. С. 3–25.
22. Довгаль О. В. Роль державної політики у формуванні продовольчої безпеки країн Європейського Союзу (English). Modern Economics. 2022. № 33(2022). С. 132-139.
23. Зубар І. В. Стратегія продовольчої безпеки в умовах війни / І. В. Зубар, Ю. В. Онищук. // Публічне управління та митне адміністрування. 2023. С. 78–81.

24. Кисіль В.А. Роль українського зерна в забезпеченні світової продовольчої безпеки в умовах війни// XXIII Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки». – К.: НАУ, 2023. – С. 186-187.
25. Коваленко О. В., Ященко Л. О. Оцінка регіональної продовольчої безпеки України на засадах сталого розвитку. Продовольчі ресурси. 2022. Т. 10, № 18. С. 11 228-236.
26. Марина А.С., Янковська Я.Р., Дослідження стану глобальної продовольчої безпеки. Економічний простір. № 184. 2023. С.26-30.
27. Мотузенко В.С. Проблеми розвитку аграрного комплексу України в умовах російської агресії// XIV Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 11 травня 2023 р., НАУ, м. Київ. – С. 231-233.
28. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. Економіка України. 2022. № 5. С. 26–27.
29. Побоченко Л.М., Мотузенко В.С. Роль АПК України в проблемі забезпечення продовольством у світі в умовах війни // LV Міжнародна інтернет - конференція «Development of science and technology», 6-7 липня 2023 р., Канада, м. Оттава. – С. 181-183.
30. Побоченко Л.М., Кисіль В.А. Сучасні тенденції розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні// Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 11 травня 2023 р., НАУ, м. Київ. – С. 210-213.
31. Побоченко Л.М., Татаренко Н.О., Прокоп'єва А.А. Сучасні тренди розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні. Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2220>
32. Прокопенко О.С. Тваринництво в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2021. – 166 с.

33. Прокопенко О.С. Рослинництво в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2021. –220 с.
34. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. / О. В. Собкевич та ін. ; за ред. Я.А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 49 с.
35. Продовольча безпека - важливий елемент економічної та національної стабільності: рекомендаційний показник літератури / уклад. О. О. Цокало; за ред. Д. В. Ткаченко. - Миколаїв: МНАУ, 2023. 104 с.
36. Русанюк В. В. Державне регулювання розвитку підприємництва в аграрному секторі. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 94-102.
37. Сегеда С. А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. Економіка АПК. 2019. № 2. С. 73 - 83.
38. Скидан О. В., Литвинчук І. Л., Николюк О. М., Пивовар П. В., Іванюк О. В., Гринишин В. Є. Формування та реалізація державної політики продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2020. № 7 (309). С. 20–32.
39. Шишлюк В. Р., Самокиш В. П. Правове забезпечення продовольчої безпеки України: сучасний стан та перспективи. Право і суспільство. 2020. № 1. С. 133- 138.
40. Шуст О. А., Варченко О. М., Крисанов Д. Ф. Стійкість продовольчого комплексу України в умовах посилення турбулентності. Продовольчі ресурси. 2022. Т. 10, № 18. С. 287-301.
41. Banse M. Der Ukraine-Krieg und seine Folgen: Auswirkungen auf die agrarpolitische Debatte Informations. 2022.
42. Câmpeanu V. The Effects Of The War In Ukraine – The Global Food Crisis Becomes More Real. Euroinfo. 2022. Vol. 6(1), P. 3 - 15.
43. Skydan O., Hrynyshyn V. Risks and threats to ensuring food security of Ukraine: methodological foundations and practical evaluation. 2020. № 2. P. 96–101.
44. Parkhomenko N. Development of export potential of ukraine's agricultural sector / N. Parkhomenko, I. Otenko, V. Otenko et al. // Scientific Papers Series

Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development. – 2022. – Vol. 22. – Issue 1. – P. 485-492.

45. <https://mof.gov.ua/uk> - офіційний сайт Міністерства Фінансів України.

46. <http://www.ukrstat.gov.ua> – офіційний сайт Державної служби статистики України.

47. <https://minagro.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України.

48. <https://www.ucab.ua/ua> - офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ).

49. <http://www.wto.in.ua> – офіційний сайт СОТ в Україні.

50. <https://www.me.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства економіки України.

51. <http://www.worldbank.org> – офіційний сайт Світового банку.

52. <http://agroconf.org/content> – офіційний сайт Української аграрної конференції.

53. <http://agronews.ua> – офіційний сайт АгроНовини.

54. <https://forbes.ua> - офіційний сайт журналу «Forbes Україна».

55. <http://www.undp.org.ua> – офіційний сайт Цілей Розвитку Тисячоліття ООН.

56. <http://www.unctad.org> – офіційний сайт ЮНКТАД.

57. <https://mfa.gov.ua/> - офіційний сайт Міністерства Закордонних Справ (МЗС) України.

58. <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome> - офіційний сайт USDA (Міністерства сільського господарства США).

59. <http://www.un.org> - офіційний сайт ООН.

60. <http://www.imf.org> - офіційний сайт МВФ.

61. <https://www.wfp.org> – офіційний сайт Всесвітньої продовольчої програми ООН.

62. <http://www.fao.org> – офіційний сайт Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (ФАО).

63. Агропромисловий комплекс України, огляд ніші та реалії сьогодення. UC.Market. 2023. URL: <https://blog.youcontrol.market>.
64. Висновок за результатами опитування фермерів в Україні. Help – Hilfe zur Selbsthilfe. 2023. URL: <https://urb.org.ua>.
65. Загроза продовольчій безпеці світу. Міністерство Закордонних Справ України. 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu>.
66. Експорт сільськогосподарської продукції змінив географію, майже 60% приходить на Європу – УКАБ. URL: <https://www.epravda.com.ua>.
67. Курман Т. В. Агробізнес та продовольча безпека: загрози та проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. Вип. 3. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264923>.
68. Нікішина О. В., Чеботарьова Н. Й. Методичні положення щодо оцінки національної продовольчої безпеки на засадах сталого розвитку. Економіка харчової промисловості. 2021. Т. 13, Вип. 4. С. 48-62. URL : DOI 10.15673/fe.v13i4.2192.
69. Огляд збитків та втрат в АПК. Київська Школа Економіки. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/>.
70. Організація виробництва в галузі рослинництва. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/ebook/mn/ov/page9.html>.
71. Світове виробництво пшениці: скільки було вирощено та експортовано за два роки. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/03/infografika/svit/svitove-vyrobnytvo-pshenycki-skilky-bulo-vyroshheno-taeksportovano-dva-roky>.
72. Тваринництво як бізнес і галузь сільського господарства. URL: <https://blog.agrokebety.com/tvarynnytstvo-yak-biznes-i-haluz-silskoho-hospodarstva>.
73. Третина промислового потенціалу в Україні не задіяна через високі ризики. Український Союз Промисловців і Підприємців. 2022. URL: <https://uspp.ua/news>.
74. Війна та хліб: АПК України на військовому та аграрному фронті. URL: <https://ukrline.info/2023/11/06>.

75. Найгірший показник у Європі. У рейтингу продовольчої безпеки Україна через російську агресію впала на 13 позицій. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/prodovolcha-kriza-ukrajina-obvalilasya-u-reytingu-svitovoji-prodovolchoji-bezpeki-ostanni-novini-50285141.html>.

76. Україна поступово збільшує свою присутність на європейському ринку продовольства. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.

77. Україна годує 400 млн людей у світі. URL: <https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-usviti/>.

78. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни. URL: https://niss.gov.ua/news/komentariiekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny#_ftn1.

79. Україна представила кроки до досягнення глобальної продовольчої безпеки. 2023. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/ukrajini-predstavila-kroki-do-dosyagnennya-globalnoji-prodovolchoji-bezpeki>.

80. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України” надає висновки щодо втрат України від війни з росією з 24 лютого до 1 червня та окреслює потреби країни у реконструкції та відновленні. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.

81. Японія – ринок у фокусі для українського аграрного експорту. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.

82. Як відновити аграрну галузь [Електронний ресурс] // Економічна Правда. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/15/698035/>.

83. Agricultural support estimates (Edition 2023). OECD. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/545b3853-en>.

84. Crop Prospects and Food Situation

85. Global Food Security Index 2023. URL: <https://impact.economist.com>.

86. Global Food Security Index, GFSI URL: <https://biz.nv.ua/ukr>.

87. FAO Statistical Pocketbook 2022. URL: <http://www.fao.org/3/a-i4691e.pdf>.

88. Food, beverage and agriculture industry in sights. URL: <http://www.gecapital.com.pdf>.
89. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. July 2022. /Food and Agriculture Organization. 2022. URL: <http://www.fao.org/3/CA0239EN/ca0239en.pdf>.
90. Food, beverage and agriculture industry in sights. Food and Agriculture Organization. 2021. URL: <http://www.gecapital.com.au>.
91. KSE Агроцентр. Загальні збитки від війни в сільському господарстві України сягнули 4,3 млрд дол. США. 2022. URL: <https://kse.ua>.
92. The state of food security and nutrition in the world 2023. URL: <http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en>.
93. The Global Competitiveness Report 2021-2022. URL: <http://www.weforum.org/reports>.
94. Leal Filho, W., Fedoruk, M., Paulino Pires Eustachio, J. H., Barbir, J., Lisovska, T., Lingos, A., & Baars, C. (2023). How the War in Ukraine Affects Food Security. *Foods*, 12 (21). URL: <https://doi.org/10.3390/foods12213996>.
95. OECD-FAO Agricultural Outlook 2023-2032, OECD Publishing, Paris/ Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/world/oecd-fao-agricultural-outlook-2023-2032>.
96. OECD Agriculture Statistics URL: <http://dx.doi.org/10.1787/agr-data-en>.
97. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service. URL : <https://www.fas.usda.gov/>.
98. USDA спрогнозувало падіння виробництва української пшениці на 21%. URL: <https://ukragroconsult.com>.
99. World trade report, 2023. URL: <https://www.wto.org>.
100. World Trade Statistical Review 2023. URL: <https://www.wto.org>.
101. World Investment Report 2022: Global Value Chains: Investment and Trade Development. URL: <http://unctad.org>.
102. World Agricultural Supply and Demand Estimates. URL: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0523.pdf>.